

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
ISTORIE

XVIII

1972
BUCUREȘTI

xviii
2

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDII ȘI ARTICOLE
DE
I S T O R I E

XVIII

1972

BUCUREȘTI

Comitetul de redacție

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (redactor responsabil),
N. ADANILOALE și I. IORDĂNESCU (redactori responsa-
bili adjuncți), V. MACIU, Șt. PASCU, membri corespon-
denți ai Academiei Republicii Socialiste România, D. ALMAȘ,
L. BĂNYAI, B. BERCIU, D. BERINDEI, I. DRAGOMI-
RESCU, C. GÖLLNER, R. MANOLESCU, GH. MATEI,
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, A. PETRIC, GH. SMARAN-
DACHE, FL. STANCULESCU, I. ȘENDRULESCU, C.
ȘERBAN, VENERA TEODORESCU, C. VELICHI (mem-
bri), ELVIRA PREDA (secretar de redacție).

SUMAR

Studii și articole

Istoria României și istorie universală

Acad. P. Constantinescu-Iași — Din lupta Partidului Comunist Român împotriva primejdiei războiului și fascismului (1932—1938)	5
Aron Petric și Gheorghe Țuțui — Probleme ale revoluției democrat-populare în România	15
Camil Mureșan — Relațiile internaționale europene în prima jumătate a secolului al XVII-lea	24
Viorica Moisuc — Despre originile și caracterul celui de-al doilea război mondial. Poziția României.	36
Gheorghe N. Cazan — Destrămarea sistemului colonial al imperialismului. Constituirea și dezvoltarea noilor state independente după al doilea război mondial	46
Ștefan Ștefănescu — Medalion istoric: A. D. Xenopol (1847—1920)	56

Istorie locală

Florin Salvan — Constantin I. Secăreanu — conducătorul Legiunii române a Țării Birsei în revoluția de la 1848—1849	62
--	----

Metodica predării istoriei

Vasile Popeangă — Relații integrative în studiul istoriei în liceu	72
Aurel Iordănescu — Folosirea izvoarelor istorice — mijloc de întemeiere științifică a lecției	81

Metodologia cercetării istorice

Dan Berindei — Caracterul și tipologia lucrărilor științifice de istorie și structura lor	88
---	----

Discuții și opinii

Gheorghe Smarandache — Probleme actuale ale predării istoriei 9

Materiale auxiliare informative și orientative

Izvoare istorice comentate

Florea Stănculescu — *Thomas Morus: Utopia* 9

Mircea N. Popa — Tratatul de la Versailles (28 iunie 1919) 10

Lucia Georgian — Declarația universală a drepturilor omului 10

Planuri de lecții de sinteză comentate

Aurel Iordănescu — Încercări de unificare a lumii grecești (anul I de liceu) 10

Florea Stănculescu — Formarea sistemului colonial și destrămarea lui (anul III de liceu) 11

Lexic de terminologie istorică

Constantin Șerban — Statul 11

Bibliografie

Constantin Șerban și Victoria Șerban — Bibliografie istorică selectivă comentată (1970) 12

Constantin Dinu — Bibliografie selectivă a metodicii predării istoriei (1969—1970) 12

Calendar istoric

Constantin Șerban — Calendar istoric (aprilie—iunie) 13

Consultații — Poșta redacției 14

STUDII ȘI ARTICOLE

ISTORIA ROMÂNIEI ȘI ISTORIE UNIVERSALĂ

DIN LUPTA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN ÎMPOTRIVA PRIMEJDIEI RĂZBOIULUI ȘI FASCISMULUI (1932—1938)

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI

După ilegalizarea sa din 1924, Partidul Comunist Român și-a continuat activitatea și pe calea publicațiilor sale ilegale (ziare și alte publicații), precum și prin inițierea și conducerea unor organizații legale. În toată această perioadă acțiunile P.C.R. au fost conjugate cu o serie de acțiuni pe plan european și mondial, urmărind același scop.

Un rol important în această luptă a partidului l-a jucat Congresul al V-lea, ținut în decembrie 1931, care a dat directive ce au fost puse în practică în țara noastră, legând acțiunile P.C.R. și ale organizațiilor legale conduse de el, de întreaga acțiune dusă împotriva primejdiei războiului și fascismului.

Încă din anul 1931, în Apus, țările capitaliste urmăreau să rezolve criza economică pe spatele clasei muncitoare, și între altele, pregăteau războiul imperialist, datorită contradicțiilor dintre ele și, îndeosebi, un război împotriva Uniunii Sovietice, unde regimul nou, socialist, prinsese definitiv rădăcini. În această perioadă se adâncesc contradicțiile dintre statele capitaliste în măsura creșterii puterii economice și militare a Germaniei hitleriste, care reușește să ocupe locul al 3-lea în rândul statelor capitaliste, în ceea ce privește producția industrială, după Anglia și S.U.A., a căror concurență era.

Infiltrarea economică a monopolurilor germane se întinde în țările balcanice și în România, aducând prejudicii imperialismului britanic și francez, iar după venirea la putere în Germania, la finele lui ianuarie 1933, a lui Hitler primejdia războiului capătă o nouă formă. Primejdia fascismului, pe care cercurile imperialiste, ca de pildă cele din Anglia, n-au vrut sau n-au putut s-o frâneze, crește. În același timp, celelalte state fasciste întreprind acțiuni directe pentru expansiune. Astfel, Italia lui Mussolini, în octombrie 1935, atacă Abisinia pe care curînd o cucerește. În celălalt capăt al lumii, Japonia capitalistă își extinde pretențiile sale asupra Chinei și a celorlalte regiuni, colonii engleze, în primul rînd, așa că, în curînd se alcătuieste celebra axă Berlin-Roma-Tokio, printr-un pact cunoscut și sub numele de Pactul anticomunist.

Pregătirile de război imperialist și antisovietic încep încă din anul 1931.

P.C.R. răspunde chiar în cursul anului 1931 la aceste provocări războinice prin publicațiile sale ilegale și îndeosebi prin inițierea unei mișcări

legale antirăzboinice care să cuprindă nu numai masele muncitorești dar și alte pături sociale : mica burghezie, intelectuali ș.a.

Un mare efect a avut un apel pe care l-au semnat marii scriitori Romain Rolland și Henry Barbusse, apel care apare în aprilie 1932 în „L’Humanité”, organul Partidului Comunist Francez, și în „Le Monde”, organ burghezo-democratic de largă răspîndire. Acest apel arată înarmările înfrigate, în primul rînd ale Germaniei și Italiei, și se adresează lumii întregi, organizațiilor muncitorești, culturale, profesionale, ca să se unească, hotărîndu-se convocarea unui congres internațional împotriva războiului. Apelul a fost semnat de mari personalități reprezentînd 17 țări din Europa, America și Asia ; din partea română a semnat Costa Foru, președintele Ligii drepturilor omului.

Mi-a căzut și mie în mîină acest apel. Am scris imediat lui Romain Rolland, care se găsea atunci în Elveția și care m-a îndreptat către Henry Barbusse, conducătorul comitetului de organizare a acestui congres. Firește, inițiativa mea era în legătură cu conducerea P.C.R., care hotărîse să adreseze și prin publicațiile sale ilegale, cît și prin organizarea unui comitet (care s-a definitivat abia în luna august), un apel către întregul popor român. La 25 august 1932 apare chiar și un organ propriu numit „Buletinul comitetului de acțiune împotriva războiului”.

Înainte a acestor acțiuni eu am fost mandatat de partid, încă de la începutul lunii iulie 1932, să plec la Paris pentru a participa la apropiatul congres internațional și a vorbi acolo în numele diferitelor organizații din țara noastră, cum erau : Sindicatele muncitorești unitare, Blocul muncitoresc-tărănesc, Gruparea femeilor democrate, Tineretul democrat.

După multe greutăți, s-a hotărît de către Comitetul mondial de inițiativă de sub conducerea lui Henri Barbusse, ca congresul antirăzboinic să se țină la Geneva, la 28 iulie. Dar, în urma refuzului guvernului elvețian și după numeroase pertractări, s-a hotărît ca congresul să aibă loc la Amsterdam, în ziua de 27 august 1932, avînd aprobarea guvernului olandez. Eu am plecat de la Paris însoțit de o reprezentantă a emigrației române de acolo, tovarășa Marta, iar din partea studenților, de tînărul Rădulescu. În ajunul zilei de 27 august m-am prezentat la Amsterdam, unde, la locul rezervat pentru delegația română, am mai găsit un delegat din țară, pe dr. Hiler Kohn de la Cluj, trimis de regionala de partid. S-a hotărît atunci ca reprezentantul mișcării antirăzboinice din România să fiu eu, datorită faptului că veneam legal și aveam și calitatea de profesor universitar, bine cunoscut în multe cercuri din Apus.

Congresul s-a ținut într-o mare sală a Palatului expoziției automobilului, cu participarea a 2.200 de delegați din 27 de țări, reprezentînd lucrători, intelectuali și țărani. N-a lipsit decît delegația sovietică în frunte cu Maxim Gorki, căreia guvernul olandez nu i-a dat viza necesară. Totuși, marele scriitor sovietic a trimis un mesaj care s-a citit la congres și care a apărut în „Buletinul mișcării antifasciste” de la noi, alături de rezumatul cuvîntării mele.

S-au trimis adevărate adeziuni la congres din partea a 30.000 de asociații reprezentând 30 milioane de membri, grupați în 35 de comitete naționale și peste 1.000 de comitete locale.

Cuvântări impresionante au ținut Henry Barbusse, V. Couturier, scriitor și deputat comunist francez, Sen Katayama, conducătorul muncitorimii japoneze, un ofițer din armata norvegiană, venit în uniformă, și un soldat al flotei italiene, care a apărut ilegal, precum și delegați ai marilor uzine de război Krupp, Skoda, Creuzot.

Lucrările s-au încheiat cu lansarea unui Manifest prin care se atrăgea atenția asupra adevăratei cauze a războiului ce se pregătea și se cerea luarea de atitudine potrivnică din partea tuturor celor interesați în apărarea vieții și a patriei lor.

Chiar în acele zile (la 28 august) a avut loc la București în fosta sală Rex, o mare adunare populară a Comitetului de acțiune, la care au luat cuvântul muncitori în numele Sindicatelor Unitare, delegați ai Blocului muncitoresc-țărănesc, ai Ajutorului muncitoresc etc. Adunarea a trimis salutul său congresului de la Amsterdam și a votat o moțiune, cerând tuturor să ia parte la organizarea luptei și la lupta împotriva războiului. Asemenea adunări s-au mai ținut la Timișoara, Iași, Cluj precum și în alte centre. În același timp, s-a publicat darea de seamă a congresului în unele publicații legale ca de pildă în revistele „Pax” și „Nu” de la Iași, în revista „Bluze albastre”, condusă de Al. Sahia și chiar și în unele ziare democrat-burgheze ca „Dimineața” sau ziarul „Opinia” de la Iași. La Cluj au apărut în ziarul „Világoság”, în limba maghiară, unele articole exprimând adeziunea la Congresul de la Amsterdam. Au mai fost organizate acțiuni antirăzboinice la Alba-Iulia, Miercurea Ciuc, Rădăuți, Suceava, Craiova, Turnu Severin, Brăila, Bîrlad, Piatra-Neamț etc. cuprinzând aderenți de toate naționalitățile.

Guvernul căuta să oprească creșterea acestor mișcări antirăzboinice care câștigaseră simpatii adânci; printr-o ordonanță militară au fost dizolvate toate comitetele din țară, s-au efectuat percheziții, s-a suspendat apariția „Buletinului”, încât aproape după un an mișcarea antirăzboinică era strangulată, ea însă n-a rămas fără efect. Aceasta s-a întâmplat la începutul lui februarie 1933, îndeosebi în urma luptelor eroice ale muncitorilor ceferiști și petroliști, eveniment foarte bine cunoscut, în care rolul P.C.R. a fost precumpănitor.

Lupta eroică a ceferiștilor și petroliștilor din februarie 1933 a avut o puternică rezonanță mondială, deoarece a constituit și prima ripostă împotriva fascismului, la câteva zile după instaurarea acestuia în Germania. Prin aceste acțiuni rolul și importanța clasei muncitoare condusă de P.C.R. au crescut în mod vădit, fapt care s-a evidențiat și prin sprijinul acordat principalilor implicați în procesul înscenat mai întâi la București, în 1933, și apoi la Craiova, în 1934, împotriva conducătorilor acestei mișcări.

În cele ce urmează mă voi ocupa de o a doua mare mișcare cu caracter internațional la care P.C.R. a avut o contribuție importantă, mișcarea antifascistă.

Imediat după instaurarea lui Hitler la putere, la 30 ianuarie 1933, lumea progresistă este cuprinsă de îngrijorare în fața marilor primejdii; se

hotărăște atunci convocarea imediată a unui congres antifascist de către un Comitet de inițiativă, format de opoziția sindicală revoluționară din Germania, Polonia, precum și de către membrii Comitetului internațional creat după congresul de la Amsterdam, sub președinția lui Henry Barbusse.

Într-un manifest lansat în martie 1933 de Comitetul Central al P.C.R. și Comitetul Central al U.T.C. din România, s-a cerut formarea unei delegații și participarea acesteia la congresul anunțat să se țină la Paris, la începutul lunii iunie. Cu toate încercările noastre, la acest congres n-a putut însă participa din țara noastră decât un singur delegat care a obținut viza necesară și acest delegat am fost eu, datorită faptului că fiind profesor universitar, piedicile din partea guvernului erau mai puțin grele. Partidul a susținut cu tărie ca din delegație să facă parte și un muncitor ceferist, pentru care s-au pus toate stăruințele, fără nici un rezultat, însă. Îmi aduc aminte și acum de toate încercările noastre și cât pe aici era să nu particip la congres, așteptând obținerea vizei pentru un ceferist. Am plecat în ultimul moment singur, având și de data aceasta în delegație un reprezentant al Uniunii studenților români din Franța.

Congresul a avut loc în sala Pleyel, una din cele mai mari săli din Paris, cu participarea a peste 2.000 de delegați din cele mai importante țări ale lumii. S-a ales un Birou sub președinția lui Henry Barbusse, birou din care făceam parte și eu ca reprezentant al delegației române.

Două momente au fost cele mai importante pe care vreau să le subliniez :

După deschiderea congresului de către Henry Barbusse, eu gășindu-mă în Birou, observ că primele rînduri sînt neocupate. Atunci întreb pe vecinul meu din Birou, cunoscutul comunist francez Marcel Cachin, ce înseamnă aceasta. La întrebarea mea el îmi răspunde : Așteaptă. Într-adevăr, după cîteva minute ușile sălii se deschid și intră o delegație de 120 de oameni veniți pe ascuns, primejduindu-și viața, din însăși Germania lui Hitler. Cînd s-a anunțat de președinte cine sînt cei ce vor ocupa locurile din sală, a fost un entuziasm de nedescris. Întreaga asistență aclama în picioare pe cei ce au venit, repet punîndu-și viața în primejdie, să-și spună cuvîntul și să adere la hotărîrile pe care congresul avea să le ia : de a duce luptă directă împotriva lui Hitler în patria lor.

După alte cîteva cuvîntări, în cursul aceleiași zile mi s-a dat și mie cuvîntul, reprezentînd o țară în care reacțiunea era destul de puternică, dar care cunoscuse și o mișcare antirăzboinică viguroasă. Bineînțeles că, în cuvîntarea mea, m-am referit, în primul rînd, la glorioasele lupte de la „Grivița”. Eu vorbeam în franceză și nu toți delegații cunoșteau limba aceasta. Dar la cuvîntul *Grivița* toți au știut ce înseamnă și, în momentul pronunțării acestui cuvînt, întreaga asistență s-a ridicat în picioare și a aclamat cîteva minute pe eroicii luptători din țara noastră.

S-a format un Comitet internațional și mai larg de luptă împotriva războiului și fascismului care s-a numit pe scurt Comitetul Amsterdam-Pleyel. Întors în țară, am început o acțiune și la București de alcătuire a unui Comitet național antifascist care a activat cu intensitate, organizîndu-se comitete regionale în centrele cele mai importante : Iași, Cluj, Chișinău, precum

și numeroase comitete locale. S-a trecut la redactarea unui organ central „Buletinul Comitetului Antifascist“, apărând în anii 1933—1934 și numeroase foi antifasciste. Aproape că nu exista oraș mai important în țară care să nu aibă o asemenea publicație, ce trăia câteva săptămâni sau câteva luni, pînă cînd organele polițienești locale o dizolvau.

Numărul aderenților la mișcarea antifascistă a fost mult mai mare ; azeziuni pe grupe și pe centre s-au primit în Oradea, Timișoara, Tg. Mureș, Deva, Cluj, în numeroase orașe din vechea țară : Ploiești, Bacău, Galați, Brăila, Buzău, Pașcani, Piatra-Neamț, Constanța, Tîrgoviște și chiar în diferite centre de la țară.

Din foile care au avut o largă răspîndire pomenesc doar : „Alte zări“ de la Cluj, ziarul „Manifest“ de la Iași, „Înainte“ de la Bacău, „Vremuri Noi“ de la Brașov. Pînă și în orașele mai mici ca, de pildă, Huși sau Bîrlad au apărut ziare și reviste ca „Părerii libere“ ; de asemenea în câteva comune de la țară ca Lița (jud. Teleorman) și Ulmeni (jud. Buzău). Acestea, deși urmărite de organele polițienești locale, erau citite și răspîndite în cercuri largi, un exemplar trecînd prin mai multe mîini.

Ca centru important din punct de vedere al apariției presei antifasciste trebuie citat Botoșoni, unde, datorită vicepreședintelui Comitetului antifascist, Scarlat Calimachi, care avea și posibilități materiale, a apărut ziarul „Clopotul“, cu foarte largă răspîndire în întreaga Moldovă ; după acesta a urmat o serie de ziare (în total 7), cu caracter antifascist.

În septembrie 1934 a avut loc la București Plenara Comitetului Central la care au participat, pe lîngă reprezentanți ai Comitetului național antifascist, ai Comitetului femeilor antifasciste și ai studenților democrați, și reprezentantul celor mai tineri dintre antifasciștii ucenici și elevi. Aici apare un tînar utecist, pe atunci în vîrstă de 16 ani, Nicolae Ceaușescu. Intervenția acestui tînar la ședința Plenarei Comitetului național antifascist a fost evidențiată de către Comitet, și în primul rînd de profesorul Iorgu Iordan care și-a exprimat satisfacția pentru deosebita expunere a tînarului Nicolae Ceaușescu, fapt care a fost consemnat recent în prima biografie a tovarășului Nicolae Ceaușescu făcută de către un mare ziarist francez, Michel P. Hamelet ; lucrarea a apărut într-o cunoscută editură franceză, la începutul anului trecut și este tradusă și în românește.

La Plenara Comitetului mondial Amsterdam-Pleyel, ținută la Paris în august 1934, în raportul secretarului general s-a evidențiat rolul important pe care l-a avut mișcarea antifascistă din România, în primul rînd prin răspîndirea largă a presei antifasciste, mai mult ca în oricare altă țară din Europa, în care mai existau posibilități legale pentru acțiuni similare.

Între alte ziare cu ecou larg trebuie citat și „Ecolul“ din Iași, unde printre colaboratori apare și numele muncitorului ceferist Ilie Pintilie, mai tîrziu membru al Comitetului Central al P.C.R. De asemenea, merită subliniat rolul ziarului „Cuvînt nou“ de la Brașov, care publică diferite apeluri către muncitorii și intelectualii din Transilvania, devenind un oficios al Comitetului național antifascist din sudul Transilvaniei.

Mai grea a fost apariția presei antifasciste la București, unde siguranța era mai vigilentă. La sfîrșitul anului 1933 apare aici seria „Momentul“ cu

subtitlul „Revista tinerei generații” foarte curînd suspendat. Peste cîteva luni, apare publicația „Echipa”, de asemenea o revistă a tineretului antifascist, curînd sugrumată.

Mai apăreau însă și alte publicații care nu erau propriu-zis organe ale mișcării antifasciste, dar publicau articole pe această temă. Menționăm, de pildă, gazeta „Constructorul”, organul sindicatului constructorilor, care se ocupa, în special, de realizarea Frontului unic muncitoresc; de asemenea, ziarul „Umanitatea” care apare la începutul lui septembrie 1934, foaie interzisă de autorități la al 3-lea număr. Aceeași soartă a avut-o și ziarul „Îndrumarea” de la Galați.

Apar cîteva ziare și în limbile maghiară („Székelyföldi Néplap”), rusă și germană.

Comitetul național antifascist editează o broșură „Ciuma brună în Germania” care s-a difuzat rapid în mii de exemplare, datorită cuprinsului viu, interesant și formei sub care a fost prezentată. Numeroase ilustrații expresive demascau adevărul asupra situației Germaniei hitleriste.

Viața Comitetului național antifascist a fost ceva mai largă decît a Comitetului antirăzboinic, prin numeroasele adeziuni, prin numeroasele comitete locale și publicații, ceea ce a determinat guvernul, ca în ziua de 24 noiembrie 1934, să decidă desființarea tuturor organizațiilor antifasciste, odată cu alte organizații legale și ilegale și printre care și P.C.R., nu știu pentru a cîta oară. Localurile tuturor secțiilor centrale au fost închise, materialele confiscate, au avut loc percheziții la locuințele fruntașilor mișcării și arestări. S-a declanșat un mare proces denumit „procesul antifasciștilor” de la Chișinău, în frunte cu profesorul Constantinescu-Iași.

O delegație a Comitetului național antifascist, deși dizolvat, s-a prezentat în ziua de 4 decembrie, la Ministerul de Interne cu proteste împotriva dizolvării acestei organizații, a arestării fruntașilor ei, a maltratării chiar a unora dintre ei, cum a fost tovarășul Nicolae Ceaușescu, cerînd și închiderea acțiunii deschise împotriva președintelui Comitetului național antifascist, profesorul Constantinescu-Iași.

Acțiunea autorităților guvernamentale de reprimare a mișcării antifasciste a avut un larg ecou și în străinătate, unde s-au format comitetele speciale de apărare a antifasciștilor arestați. O delegație importantă, în frunte cu scriitorul Francis Jourdin, delegatul intelectualilor antifasciști francezi, și cu un reprezentant al Asociației internaționale a juriștilor democrați a venit la Chișinău, unde se găsea închis, în greva foamei și setei, profesorul Constantinescu-Iași, reușind ca în cele din urmă să fie eliberat provizoriu, deschizîndu-se un proces care s-a amînat mereu, pînă în martie 1936, cînd s-a terminat cu condamnarea cîtorva din conducătorii Comitetului regional antifascist de la Chișinău. Acest proces s-a bucurat de o rezonanță mondială, deoarece s-au format comitete de apărare antifasciste nu numai în Franța, ci și în alte țări: Anglia, Cehoslovacia, Belgia, Grecia ș.a.

Tot în anul 1934 o acțiune amplă a desfășurat gruparea detașată din Comitetul național antifascist, denumită Comitetul femeilor antifasciste, sub președinția unei vechi militante socialiste, Zoe Frunză, comitet în care acți-

vează și numeroase studente din centrele universitare importante. Și această mișcare a fost condusă de P.C.R. În iulie 1934 a avut loc la Paris un Congres mondial al femeilor antifasciste, ținut în sala „Mutualité“, la care, pentru prima oară, a reușit să ia parte și o delegație a femeilor antifasciste din Uniunea Sovietică, în frunte cu Elena Stasova. La acest congres ce a reușit să întrunească peste 2.000 de delegate din toate continentele, s-au ținut numeroase cuvîntări prin care se arăta cît are de suferit femeia din partea fascismului. Există pe atunci teoria lui Hitler cu privire la femeie, teoria celor 3 K : Kirche, Küche, Kinder (biserică, bucătărie, copiii), ce însemna scoaterea femeii din viața social-politică.

La Congresul mondial al femeilor antifasciste, România a fost reprezentată de două delegate tinere, deoarece conducătoarea mișcării antifasciste, președinta Comitetului antifascist din România, Zoe Frunză, n-a putut primi viza și astfel au plecat numai două tinere studente de la Cluj, care erau mai puțin cunoscute : Zoe Bugnaru, româncă și Elisabeta Lacatos, studentă de naționalitate maghiară. Cuvîntarea delegatei române care a intrat și în Birou, a arătat pe larg starea proastă a femeii din România care se găsea într-o dublă situație de inferioritate : exploatată de capitaliști, total lipsită de drepturi.

Mișcarea femeilor antifasciste din România a crescut după acest Congres, formîndu-se comitete speciale ale femeilor antifasciste, avînd chiar și o foaie proprie ; acestea au fost însă dizolvate odată cu celelalte organizații antifasciste prin hotărîrea din noiembrie 1934.

În primăvara anului 1935, tot din inițiativa și sub conducerea P.C.R. s-a înființat o altă organizație numită pe scurt Blocul Democrat. Printr-un apel lansat de un grup de intelectuali, în mai 1935, s-a hotărît crearea unei organizații pe țară care să lupte, prin toate mijloacele, pentru apărarea libertăților democratice. S-a format un comitet de inițiativă, făcîndu-mi-se cinstea de a fi ales ca președinte, alături de Scarlat Calimachi, ca vicepreședinte, și Athanase Joja ca secretar general.

De fapt, sarcina principală a Blocului Democratic a fost lupta pentru formarea unui Front popular antifascist, componentă a mișcării mondiale antifasciste. Într-adevăr, încă din 1934, în fața creșterii reacțiunii fasciste și războinicie, din inițiativa partidelor comuniste s-a hotărît lărgirea luptei antifasciste prin colaborarea cu alte organizații și partide muncitorești sau partide burghezo-democratice — cum era, de pildă, Partidul radical în Franța, Partidul republican în Spania, sau Partidul democratic în Grecia — precum și cu organizații țărănești revoluționare, cum existau în unele țări, unde masele țărănești erau ținute într-o situație de aspră exploatare.

Ideea creării Frontului popular antifascist a apărut la începutul anului 1935 și în țara noastră. O Plenară a Comitetului Central al P.C.R. din ianuarie 1935 a subliniat, în primul rînd, o apropiere între partidele socialiste care erau două pe atunci : Partidul Social-democrat, aderent la Internaționala a II-a și Partidul Socialist independent care, deși la Congresul de constituire a P.C.R. din mai 1921 votase aderarea la Internaționala a III-a, păstrase oarecare rezerve pentru unele puncte cerute de această Internațională.

Sub îndrumarea P.C.R., Blocul democratic care cuprindea : elemente democratice din rîndurile intelectualității, funcționari, meseriași, comercianți, a luptat cu perseverență pentru organizarea unui larg Front antifascist. Pe atunci apăruse și organizația puternică revoluționar-țărănească, Frontul plugarilor din Transilvania ; de asemenea, așa numita organizație a Madoszului, adică Uniunea muncitorilor și țăranilor maghiari.

La începutul lui august 1935 a apărut un apel pentru crearea Frontului popular antifascist în ziarul „Dimineața”, ziar burghezo-democratic de largă răspîndire, precum și în unele ziare antifasciste care reușiseră să supraviețuiască, cum erau seriile conduse de Scarlat Calimachi la Botoșani, „Frontul Muncii” la Piatra-Nemț, „Omul Liber” la Pitești și alte cîteva.

Inițiatorii Frontului popular din România s-au adresat însă și Partidului național-țărănesc, partid puternic, fost și partid de guvernămînt care grupa o masă mare de țărani în jurul său, de la chiaburi și pînă la țăranii săraci, partid care însă nu adusese la îndeplinire nici una din făgăduielile programului său de opoziție.

Există totuși o aripă de stînga în acest Partid național-țărănesc, care manifestase, în repetate rînduri, o atitudine de simpatie pentru luptătorii clasei muncitoare. Inițiatorii Frontului popular s-au adresat îndeosebi acestor personalități de seamă din Partidul național-țărănesc, pentru ca, după exemplul din alte țări să se constituie și la noi un larg Front antifascist (în Franța, în 1935, s-a format Frontul popular ce unea partidele : comunist, partidul socialist și partidul radical — partid burghez ; în Spania, s-a creat, de asemenea, Frontul popular, format din comuniști, socialiști și republicani ; în Grecia, alături de comuniști și social-democrați au intrat în Frontul popular și unele formațiuni burgheze de stînga).

Frontul popular în România, nu a putut însă să se realizeze decît numai parțial și în mai multe etape. Astfel, în septembrie 1935 s-a realizat un acord între Frontul Plugarilor — organizație masivă țărănească, revoluționară, sub conducerea dr. P. Groza, cuprinzînd județul Hunedoara și județele împrejmuitoare — și Madosz, în localitatea Băcia, cunoscut sub numele de „Acordul de la Băcia”, pentru lupta comună în realizarea unui larg Front popular.

În același timp, în noiembrie 1935 s-a încheiat un acord între Blocul Democratic și Partidul socialist de sub conducerea unui vechi socialist, Constantin Popovici.

În lunile următoare s-a trecut la o înțelegere între semnatarii celor două acorduri : Băcia și București, pentru formarea unui Front popular mai larg, după ce încercările făcute de inițiatorii Frontului popular de a cîștiga aripa stîngă a Partidului național-țărănesc au dat greș. O delegație a Blocului Democratic și Partidului socialist (C. Popovici) a plecat la Deva unde era centrul Frontului Plugarilor și a hotărît încheierea unui acord între toate aceste organizații. Un moment iarăși impresionant vreau să-l menționez cu acest prilej, la întrevvedereea mea cu dr. Petru Groza, care știa foarte bine că, deși sînt președintele Blocului Democratic, vorbesc și în numele P.C.R. Dr. Groza mi-a spus că ar fi bine ca acest acord, care însemna o acțiune largă, inițiată de P.C.R. pentru apărarea intereselor întregului popor, să fie

legat de tradiția revoluționară de luptă pentru apărarea libertăților poporului. La întrebarea mea, dr. Groza, după un moment de gândire, mi-a propus să mergem la Țebea, localitate istorică unde se află mormîntul lui Avram Iancu și gorunul lui Horea, acolo să semnăm acordul. Astfel, în ziua de 6 decembrie 1935, s-a semnat acest acord de Front popular antifascist la Țebea, în baza tradiției luptelor revoluționare ale maselor populare, în fruntea căroră se găsea ca cel mai dîrz apărător, P.C.R.

Și această formație a avut legături largi corespunzînd unei mișcări europene de front popular, care în unele țări ca Franța și Spania a ajuns pînă la a da guverne.

În sfîrșit, o altă organizație de răsunset internațional a fost așa-numitul R.U.P. (Reuniunea Universală pentru Pace), creat în 1936 din inițiativa luată de unele mari personalități democratice din Apus, care și-au dat seama de primejdia crescîndă a fascismului, de politica revanșardă a unor țări fasciste ca Germania și Italia. În Comitetul internațional al R.U.P. se aflau și personalități din lumea burgheză de nuanță progresistă. Comitetul a luat primul atitudine împotriva războiului, prin apelul lansat în vederea organizării unui congres internațional ce a avut loc la Bruxelles, în 1936.

Acest comitet a lansat un apel către toate organizațiile democratice și toate țările amenințate de politica revanșardă a Germaniei hitleriste și, în primul rînd, către partidele comuniste, care aveau primele chemarea de a lupta pentru pace.

La noi, din inițiativa P.C.R. s-a format un larg comitet român al R.U.P., în componența căruia se aflau personalități reprezentative ale diferitelor partide și grupări politice reflectînd platforme largi ale forțelor democratice. Din Comitetul de conducere făceau parte printre alții : N. Titulescu, președinte de onoare, dr. N. Lupu, președinte activ, dr. P. Groza, M. Sadoveanu, dr. Parhon și alte personalități, precum și reprezentanți ai clasei muncitoare.

Activitatea Comitetului R.U.P. în România a început printre altele, prin întruniri, cum a fost aceea din București, ținută în sala „Marna“, la 20 decembrie 1936, și altele care au avut loc în centre importante ca : Iași, Chișinău, Cluj, Constanța, unde s-au format comitete regionale și locale.

De asemenea, numeroase ziare democrat-burgheze ca „Dimineața“, „Lumea românească“, „Zorile“, „Reporter“ ș.a. și-au deschis larg coloanele lor pentru propaganda în favoarea țelurilor R.U.P.-ului. S-a editat și o serie de broșuri ca : „Lupta pentru pace“, „Poporul vrea pace“, „Pacea este în pericol“ ș.a., cu o largă răspîndire.

Comitetul român al R.U.P. a mai participat la cîteva întruniri internaționale ale R.U.P. : la Paris și Praga (1937), unde s-au întîlnit delegații tineretului din țările europene ; la conferința țărăneasă pentru pace de la Praga (martie 1938), la Congresul antifascist al tineretului de la New York (august 1938), la Congresul internațional al R.U.P. de la Londra (februarie 1939), la Conferința mondială pentru pace și democrație de la Paris (mai 1939) care a fost ultima, izbucnind cel de-al doilea război mondial.

Prin toate inițiativele și acțiunile menționate, P.C.R. a luptat împotriva creșterii fascismului, împotriva, în primul rând, a Gărzii de fier, coloana a 5-a hitleristă din România și împotriva războiului.

Lupta dusă de P.C.R. prin intermediul acestor organizații, cu răsunet internațional, nu a fost totuși zadarnică; ea a reușit să întârzie cu câțiva ani întronarea dictaturii în țara noastră, dictatura regală și mai apoi dictatura cea mai cruntă, legionar-antonesciană, care ne-a împins țara la marginea prăpastiei, ce putea duce la pierderea independenței naționale și a integrității teritoriale.

În realizarea eliberării naționale din vara anului 1944, un merit principal i-a revenit Partidului Comunist Român, care a reușit să grupeze în jurul său toate forțele democratice și patriotice din țara noastră. Sub conducerea P.C.R., poporul român, eliberat de orice jug și opresiune, construiește azi societatea socialistă multilateral dezvoltată, ridicând România pe un plan nou, de mare importanță în contextul situației mondiale.

PROBLEME ALE REVOLUȚIEI DEMOCRAT-POPULARE ÎN ROMÂNIA

ARON PETRIC și GHEORGHE ȚUȚUI

Etapă a procesului revoluționar neîntrerupt care a început cu insurjecția națională antifascistă din august 1944, revoluția democrat-populară s-a desfășurat în condițiile social-economice ale unei țări cu nivel mediu de dezvoltare, cu o economie ruinată de război și de urmările acestuia și a fost influențată de dinamica rapidă a raportului forțelor de clasă, în care masele populare, conduse de Partidul Comunist Român, au constituit factorul hotărâtor al transformărilor radicale în viața social-politică a țării.

În același timp, revoluția democrat-populară trebuie privită și în contextul unor factori pozitivi, proprii situației internaționale de la sfârșitul celui de al doilea război mondial, situație caracterizată prin victoriile hotărâtoare dobândite de armatele coaliției antihitleriste și în primul rând de glorioasa armată sovietică în lupta împotriva Germaniei naziste, prin puternicul avânt revoluționar declanșat într-o serie de țări din Europa, prin voința hotărâtă a popoarelor de a instaura regimuri politice democratice și a promova o politică de pace și colaborare liberă între state.

1. Situația României la începutul revoluției democrat-populare

Victoria insurecției armate din august 1944, care a marcat doborârea dictaturii militare-fasciste, scoaterea României din războiul antisovietic și începutul luptei armate împotriva hitleriștilor, pentru eliberarea întregii țări, a determinat o schimbare substanțială în situația forțelor social-politice din țară. Zdruncinând pozițiile claselor exploatatoare, slăbind influența burgheziei și moșierimii și aducând în primul plan al scenei istorice masele largi populare în frunte cu proletariatul, insurecția din august 1944 nu a dus și nici nu urmărea să ducă nemijlocit la răsturnarea de la putere a claselor dominante și nu a afectat baza economico-socială a regimului burghezo-moșieresc. Regimul instaurat odată cu formarea primului guvern prezidat de generalul C. Sănătescu, în care activau și doi reprezentanți ai partidelor muncitorești, era un regim burghezo-democratic, care acționa în cadrul unei forme de stat monarhice și în condițiile existenței mai multor partide politice.

În acest cadru, noul guvern, pe baza consensului celor patru partide componente ale B.N.D. și a cercurilor palatului, urma să acționeze în direcția restabilirii libertăților democratice, să organizeze participarea cu toate forțele la războiul antihitlerist și să încheie convenția de armistițiu cu Națiunile Unite. Acest fapt, al trecerii de la dictatura fascistă la un regim burghez-democratic, dublat de activitatea legală a partidelor și organizațiilor revoluționare ale clasei muncitoare și de afirmarea largă a maselor ca forță hotărâtoare în dezvoltarea ulterioară a țării, au constituit elemente esențiale ale începutului revoluției democrat-populare.

Dar, așa cum aveau s-o dovedească faptele, între partidele muncitorești reprezentate în guvern și partidele burgheze, sprijinite de rege, între democrația burgheză, așa cum era concepută de clasele exploatare, și masele populare, chemate la creație istorică conștientă, existau contradicții de neîmpăcat, care nu puteau să nu genereze deosebiri de poziții și ascuțite confruntări social-politice. În adevăr, dacă pentru partidele burgheze și monarhie actul de la 23 august 1944 și măsurile ulterioare urmau să aibă drept punct final instaurarea unui regim burghez de tip parlamentar, așa cum fusese în România în anii anteriori instaurării dictaturii fasciste, ceea ce însemna menținerea regimului de exploatare burghez-moșierească, pentru forțele revoluționare insurecția constituia doar „începutul luptei pentru înfăptuirea unor adânci prefaceri sociale, care să lichideze definitiv vechile stări de lucruri și să ducă la făurirea unei noi orînduiri sociale — orînduirea socialistă”¹. Era limpede că, într-o astfel de viziune, cadrul politic burghez, chiar în accepțiunea lui democratică, se dovedea a fi prea îngust, incapabil să satisfacă cerințele revoluției, să ducă la împlinirea năzuințelor maselor largi populare.

2. Tactica P.C.R. în lupta pentru instaurarea regimului democrat-popular

Pornind de la indicațiile orientative stabilite încă de Congresul al V-lea, privind caracterul și perspectivele revoluției în România, dar ținînd totodată seama de faptul că sarcinile democratice, antimoșierești și antiimperialiste ale revoluției corespundeau intereselor fundamentale ale celor mai largi clase și pături sociale, P.C.R. s-a orientat de la începutul activității sale legale spre realizarea unui larg front democratic, care să cuprindă toate forțele vii ale națiunii interesate în progresul țării.

Pe baza acestei concepții tactice, izvorîta din realitățile românești, partidul a urmărit întărirea unității de acțiune a clasei muncitoare — forța conducătoare în revoluție — și făurirea alianței muncitorești-țărănești, în jurul căreia urmau să fie atrase celelalte pături muncitoare și chiar anumite cercuri ale burgheziei. De asemenea, ținînd seama de faptul că în această fază a revoluției realizarea transformărilor cerute de mase nu venea în conflict direct cu forma de stat monarhică, P.C.R. și celelalte forțe revoluționare au considerat ca nefiind necesară schimbarea imediată a acesteia,

¹) Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. IV, Edit. politică, București, 1970, p. 625.

urmînd ca regele să fie determinat să folosească prerogativele puterii în interesul poporului.

Folosind un astfel de sistem de alianțe largi, Partidul Comunist Român a reușit să canalizeze toate forțele vii ale națiunii în direcția atingerii obiectivelor mari, care interesau întregul popor — în primul rînd în direcția sprijinirii, cu toate puterile, a frontului antihitlerist —, demascînd și zdrobind totodată uneltirile reacțiunii interne și ale cercurilor imperialiste de peste hotare. În acest sens, politica de alianțe a P.C.R., pe de o parte a servit obiectivelor majore ale revoluției, iar pe de altă parte a dus la izolarea treptată a forțelor de bază ale reacțiunii.

Exprimat în proiectul de platformă a F.N.D. elaborat de C.C. al P.C.R., la 24 septembrie 1944, și însușit de celelalte partide și organizații democratice care au aderat la Frontul Național Democrat, programul de transformări revoluționare a fost completat și modificat ulterior, pe baza situațiilor ivite în desfășurarea revoluției, căpătînd formă definitivă în programul de guvernare al F.N.D. din 28 ianuarie 1945, care a pus la ordinea zilei problema instaurării unui guvern cu adevărat democratic, care să reprezinte masele populare și să acționeze în interesul acestora.

Analizînd desfășurarea luptei revoluționare în perioada octombrie 1944—martie 1945 se desprind cîteva trăsături de bază care ne permit a ilustra tactica suplă a partidului comunist, clarviziunea sa politică. Astfel, pe lîngă folosirea largă a luptei de masă — prin mitinguri și demonstrații care se desfășurau în strînsă dependență de avansarea procesului de organizare a clasei muncitoare și a aliaților săi — au fost întreprinse acțiuni de preluare de către muncitori a controlului întreprinderilor, confiscarea de către comitetele țărănești a pămînturilor aparținînd elementelor fasciste și ale moșierilor, cucerirea prin forță a conducerii organelor locale ale puterii de stat — primării, preturi, prefecturi —, extinderea pozițiilor forțelor democratice în guvern și exercitarea, și pe calea puterii de stat, a unei permanente presiuni asupra majorității reacționare din cele trei guverne prezidate de Sănătescu și Rădescu precum și asupra regelui care, în climatul de avînt revoluționar al maselor și de teamă de a nu pierde totul, a trebuit să folosească prerogativele de care dispunea pentru sancționarea unor măsuri pe linia dezvoltării democratice a țării. Concomitent, Partidul comunist s-a preocupat de lărgirea și consolidarea bazei politice a Frontului Național-Democrat, de extinderea muncii de lămurire în rîndurile ostașilor, cu scopul de a nu permite folosirea armatei în slujba țelurilor reacțiunii, pregătind și înarmînd totodată formațiunile de luptă patriotice, în permanență gata de acțiune.

Această multilaterală pregătire politică, faptul că programul forțelor revoluționare se sprijinea pe o amplă bază de masă, au avut ca rezultat zdrobirea uneltirilor reacțiunii și instaurarea, la 6 martie 1945, a unui guvern de largă concentrare democratică prezidat de dr. Petru Gроза, înflăcărat patriot și militant progresist, a cărui activitate a fost pusă în slujba poporului.

Victoria de la 6 martie 1945 a încoronat, astfel, o perioadă de puternice lupte revoluționare, care au început cu insurecția națională din august 1944 și au crescut continuu în intensitate, pînă la instaurarea pri-

mului guvern revoluționar-democratic din istoria României. În decursul a numai citorva luni după insurecție, Partidul Comunist Român a reușit să atragă sub conducerea și sub influența sa imensa majoritate a poporului. În focul luptelor revoluționare pentru pământ și pentru cucerirea puterii politice, s-a cimentat alianța dintre clasa muncitoare și țărănime, care s-a dovedit o forță socială de neînfrînt. Politica P.C.R. de coalizare a tuturor forțelor democratice și patriotice ale națiunii într-un larg front democratic, care cuprindea muncitori, țărani, intelectuali, păturile mijlocii de la orașe, mase de femei și de tineret, oameni ai muncii aparținînd naționalităților conlocuitoare a subminat, treptat, pozițiile și influența burgheziei și moșierimii, ducînd în cele din urmă la înfrîngerea lor. Regimul instaurat la 6 martie 1945, avînd un pronunțat caracter muncitoresc-țărănesc, reprezenta puterea revoluționară menită să servească drept principal instrument pentru înfăptuirea transformărilor ulterioare.

„Prin instaurarea acestui guvern — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — procesul revoluționar din România a intrat într-o nouă etapă, al cărei obiectiv era încheierea procesului de desăvîrșire a revoluției burghezo-democratice, înfăptuirea unor transformări social-politice profunde în societatea românească”.²

3. Lupta pentru consolidarea regimului democrat-popular

Prin instaurarea guvernului prezidat de dr. Petru Groza a început o etapă calitativ nouă în dezvoltarea procesului revoluționar, în care noua putere de stat, sprijinindu-se pe masele largi populare, acționa consecvent în vederea înfăptuirii programului de profunde transformări în viața economică și social-politică.

Corespunzător acestui program, guvernul democrat a legiferat, în prima parte a anului 1945, o serie de măsuri economice, politice și sociale privind democratizarea aparatului de stat, reforma agrară, introducerea controlului cetățenesc în scopul stăvilirii speculei și a sabotajului economic, înființarea economatelor în vederea aprovizionării salariaților, trecerii industriei la producția de pace etc. Din acest ansamblu de măsuri, legea reformei agrare, adoptată la 23 martie 1945, se detașează prin însemnătatea și urmările sale, ea legalizînd acțiunea revoluționară înfăptuită în mare parte în perioada anterioară, ceea ce a dus la lichidarea clasei moșierilor — forța socială cea mai retrogradă a societății noastre. Totodată, au fost împroprietăriți numeroși țărani fără pământ sau cu pământ puțin și au fost constituite unități aparținînd sectorului de stat — sub forma fermelor model și a centrelor de închiriat mașini și tractoare, elemente de mare însemnătate în soluționarea ulterioară a problemei țărănești în România.

Măsurile legislative adoptate, eforturile considerabile depuse în primul rînd de clasa muncitoare precum și de țărănime și de ceilalți oameni ai

² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 4. Edit. politică, București, 1970, p. 637.

muncii pentru reconstrucția țării, primele succese în domeniul politicii externe, printre care recunoașterea guvernului prezidat de dr. Petru Groza de către Uniunea Sovietică și ajutorul acordat României de către această țară, au dus la refacerea și dezvoltarea economiei naționale și la consolidarea regimului de democrație populară. O importanță deosebită în stabilirea direcției și a căilor de urmat în dezvoltarea economică și social-politică a țării a avut-o Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945, care a stabilit că reconstrucția economiei naționale trebuie să se întemeieze pe refacerea și dezvoltarea industriei, acordându-se prioritate industriei grele, ca bază a progresului economic general.

Așa cum se sublinia în Raportul politic al C.C. al P.C.R. prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej, „o industrie grea puternică, bazată pe folosirea rațională a bogățiilor naturale ale țării și dezvoltată pe linia nevoilor interne și a posibilităților izvorâte din legături comerciale trainice cu vecinii, constituie pivotul în jurul căruia întreaga economie a țării se va dezvolta în condiții noi”³. În același scop, conferința a fixat ca sarcină de perspectivă electrificarea întregii țări.

O atenție deosebită a fost acordată întăririi regimului democrat-popular, consolidării Frontului Unic Muncitoresc și a alianței dintre clasa muncitoare și țărănime, pregătirii forțelor democrate pentru bătălia alegerilor parlamentare. Jalonând orientarea țării în domeniul politicii externe, Conferința Națională a P.C.R. a subliniat importanța respectării voinței fiecărui popor de a-și făuri singur regimul său social, în condiții de independență națională și neamestec în treburile sale interne.

Eșecul încercărilor reacțiunii interne, în frunte cu monarhia și avînd sprijinul cercurilor imperialiste străine, de a doborî guvernul democrat, consolidarea pozițiilor acestuia și a legăturilor sale cu masele, recunoașterea noii puteri de stat de către S.U.A. și Marea Britanie la începutul anului 1946 au deschis perspective favorabile organizării alegerilor parlamentare, menite să ducă la zdrobirea politică a partidelor burgheze. În același timp, se ridica și problema de o deosebită însemnătate a încheierii tratatului de pace cu Națiunile Unite, care să pună capăt situației nefavorabile în care se afla România, ca stat „satelit” al Germaniei hitleriste, aflat acum sub regimul convenției de armistițiu.

Soluționarea acestor două mari probleme, care au dominat viața politică a țării în tot cursul anului 1946, a cerut Partidului Comunist Român și celorlalte forțe democrate combativitate și elasticitate în înțelegerea profundă și în aprecierea realistă a relației dintre factorii interni și cei externi.

Analiza condițiilor în care au avut loc pregătirea și desfășurarea alegerilor parlamentare, acțiune care a cerut partidului comunist un uriaș efort politic și organizatoric și a prilejuit o intensă muncă de clarificare a maselor, evidențiază justetea concepției sale tactice, de unire într-un singur bloc a tuturor partidelor și grupărilor participante la opera de guvernare a țării,

³) Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 63.

ca și caracterul democratic al măsurilor legislative adoptate în vederea extinderii dreptului de vot pentru toți cetățenii majori, votul „universal” devenind acum pentru prima dată o realitate în România.

În ciuda activității intense a forțelor reacționare, îndeosebi a celor două partide burgheze, P.N.Ț. și P.N.L., care aveau o vastă experiență electorală și cu tot sprijinul acordat acestora de cercurile conducătoare din S.U.A. și Anglia, alegerile parlamentare din noiembrie 1946 s-au soldat cu o strălucită victorie a forțelor democratice, care au obținut 79,86% din voturile exprimate și 377 de mandate din totalul de 414 cât cuprindea Adunarea deputaților, ceea ce atestă cu claritate proporțiile înfrângerii forțelor reacționare.

În urma eșecului suferit de partidele burgheze de opoziție și constituirii unui parlament în care clasa muncitoare și aliații săi dețineau poziții hotărâtoare, puterea de stat democrat-populară era investită acum și cu votul de încredere dat de către majoritatea zdrobitoare a populației țării, fapt care infirma, odată în plus, aserțiunile propagandei imperialiste occidentale asupra caracterului „nereprezentativ” al guvernului democrat. Constituirea, alături de guvern, a unui nou organ democratic, Parlamentul, care acționa și el în direcția dezvoltării țării pe calea progresului, a lărgit mult câmpul de activitate a forțelor revoluționare, îndeosebi în domeniul legislativ, îngustând, implicit, posibilitățile de manevră ale reacțiunii, inclusiv cele referitoare la folosirea prerogativelor regale în apărarea intereselor claselor exploatare.

4. Desăvârșirea transformărilor burghezo-democratice și pregătirea condițiilor de trecere la revoluția socialistă

Desfășurarea revoluției democrat-populare pînă la începutul anului 1947 a avut drept rezultat principal soluționarea principalelor probleme cu caracter burghezo-democratic, făcînd posibilă acum aplicarea unui complex de măsuri menite să desăvârșească acest proces, să ducă la cucerirea deplină a puterii în stat de către clasa muncitoare și aliații săi, în vederea trecerii la revoluția socialistă. Din acest unghi de vedere, anul 1947 este caracterizat prin schimbarea hotărâtoare a raportului de forțe în favoarea celor cărora le revenea misiunea istorică de a duce revoluția populară dincolo de faza ei burghezo-democratică, schimbare exprimată în întărirea pozițiilor clasei muncitoare în toate domeniile vieții sociale, în dezvoltarea alianței muncitorești-țărănești și în cele din urmă în rezolvarea contradicției dintre conținutul noii puteri și forma de stat monarhică.

Apreciind că „stăm în fața unei ascuțiri a luptei dintre forțele democratice și reacțiune”⁴, adică a intrării într-o nouă fază a activității revoluționare, P.C.R. a adoptat, încă de la începutul anului 1947, un șir de măsuri politico-organizatorice menite a realiza întărirea organizațiilor de partid și

⁴ Arhiva C.C. al P.C.R. fond. nr. 1, dos. 235, f. 1—3.

legarea lor mai strânsă de masa oamenilor muncii, astfel încât să se asigure, în mai mare măsură, rolul conducător al partidului în viața social-politică.

Ca urmare a acestor acțiuni, s-a ajuns la situația că, până în noiembrie 1947, mișcarea sindicală cuprindea totalitatea salariaților existenți, iar cele două partide muncitorești numărau în rândurile lor peste 1.300.000 de membri.

Dezvoltarea unității de acțiune a clasei muncitoare prin adoptarea platformei partidului unic și începutul constituirii organizațiilor unice de partid influențau tot mai puternic desfășurarea întregului proces revoluționar, determinau ridicarea pe noi trepte a rolului de conducător al proletariatului în revoluție.

Sub influența schimbărilor economico-sociale și a creșterii rolului proletariatului, s-au produs schimbări substanțiale în orientarea și caracterul grupărilor participante la opera de guvernare, în raporturile existente în cadrul alianțelor politice ale clasei muncitoare. În acest context se înscriu începutul activității de îngrădire a elementelor capitaliste de la orașe și sate, măsurile de reorganizare a Frontului Plugarilor și a Uniunii Populare Maghiare etc.

O anumită regrupare de forțe se conturează și în tabăra adversă, unde, după izgonirea din scena politică a partidelor „istorice”, locul de principală forță de opoziție și de susținător al instituției monarhice este preluat de către gruparea burgheză condusă de Gh. Tătărescu, care făcea încă parte din guvern și din coaliția democratică. Acționând în interiorul guvernului și în afara lui, această grupare, care își coordona activitatea cu monarhia, și-a concentrat eforturile pentru a împiedica luarea măsurilor necesare creșterii rolului clasei muncitoare și al statului democrat-popular, îndeosebi în sectoarele economice, unde deținea pîrghiile de comandă.

Cerințele dezvoltării social-politice a României, orientarea forțelor revoluționare spre aplicarea unei linii mai ferme în vederea trecerii la revoluția socialistă și, drept consecință, ascuțirea contradicțiilor dintre proletariat și burghezie, făceau ca spre sfârșitul anului 1947 colaborarea dintre forțele revoluționare și gruparea burgheză tătăresciană să nu mai fie nici posibilă, nici necesară. Ca urmare, la 6 noiembrie 1947, în urma analizei activității desfășurate de exponenții acestei grupări, Adunarea deputaților a votat o moțiune de neîncredere față de cei patru miniștri și cei doi subsecretari de stat reprezentanți ai P.N.L., fapt care a dus la îndepărtarea lor din guvern.

Noul cabinet ministerial care s-a constituit exprima în mod fidei raportul de forțe social-politice existent în acea etapă în societatea noastră, caracterul muncitoresc-țărănesc al puterii de stat. Caracterizînd acest moment, Raportul politic al Comitetului Central prezentat la Congresul de unificare din februarie 1948 avea să precizeze că „înlăturarea tătărescienilor n-a fost o remaniere oarecare de guvern, ci o fundamentală schimbare a ca-

racterului pe care îl are guvernul nostru, o schimbare a caracterului puterii de stat"⁵.

Totodată, îndepărtarea din guvern a ultimilor reprezentanți ai burgheziei a marcat o treaptă hotărâtoare pe calea izolării monarhiei, preludiul acțiunii de doborâre a acesteia în vederea realizării concordanței depline între conținutul și forma de exercitare a puterii de stat.

Sprijinindu-se pe noul raport al forțelor social-politice, raport care înclina în mod hotărâtor în favoarea proletariatului și a aliaților săi, și ținând seama și de conjunctura internațională favorabilă, P.C.R., a trecut la elaborarea și aplicarea planului de măsuri în vederea doborârii monarhiei și proclamării Republicii populare.

În acest sens, la 24 decembrie 1947, Partidul Comunist Român a preluat în mod nemijlocit conducerea armatei prin numirea tovarășului Emil Bodnăraș ca ministru al apărării naționale, au fost rechemati în țară o serie de diplomați cu vădite înclinații monarhiste, iar din Ministerul de Externe a fost îndepărtat un număr însemnat de cadre legate de vechiul regim. Pe baza planului elaborat de P.C.R., s-a trecut la sporirea securității întreprinderilor și a instituțiilor, punctele strategice din Capitală și din țară au fost puse sub pază, fiind luate totodată măsuri în vederea împiedicării unei eventuale rezistențe din partea unităților gărzii regale. Cum acțiunea de îndepărtare a monarhiei avea un caracter predominant politic, Partidul Comunist Român a întreprins măsuri de mobilizare a organizațiilor sale și a celor de masă, care au fost pregătite să acționeze atît pe calea muncii de propagandă, cît și prin alte mijloace, în funcție de evoluția situației și de gradul de împotrivire a forțelor reacționare.

Partidul a folosit și cu acest prilej, în mod consecvent, tactica sa de rezolvare a problemelor revoluției pe cît posibil fără violență, pregătindu-se totodată pentru a putea face față cu succes oricărei situații.⁶ De altfel, încă la 23 decembrie 1947, președintele Consiliului de Miniștri, dr. Petru Groza, îi făcuse cunoscut regelui intențiile forțelor revoluționare de a proceda la proclamarea republicii. Ulterior, la 30 decembrie, în cadrul ultimei audiențe avută la rege, Gh. Gheorghiu-Dej și dr. Petru Groza i-au expus monarhului pe larg considerentele istorice și social-politice care impuneau înfăptuirea actului revoluționar, determinîndu-l să înțeleagă inutilitatea oricărei rezistențe și să semneze actul de abdicare.

În fapt, abolirea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Române nu a fost un act de tranzacție politică, ci rezultatul unui proces obiectiv, în care masele largi populare, conduse de Partidul Comunist Român, și-au impus voința lor, cucerind, pas cu pas, puterea politică în stat.

Schimbarea calitativă produsă în conținutul puterii prin instaurarea dictaturii proletariatului și trecerea la revoluția socialistă nu s-a produs pe calea unei noi explozii revoluționare, ci a fost săvîrșită de către însăși con-

⁵ Gh. Gheorghiu-Dej, „Articole și cuvîntări“, ediția a IV-a E.S.P.L.A., 1956, p. 137.

⁶ Planul de măsuri în vederea doborârii monarhiei, în Arhiva C.C. al P.C.R., fond. nr. 1, dos. nr. 8014, f. 4.

ducerea de stat, cu sprijinul maselor, ca rezultat al dezvoltării continue a procesului revoluționar și al creării unui nou raport de forțe pe arena politică.

Hotărîtor în această direcție a fost faptul că în întreaga etapă care a urmat după 23 August 1944, Partidul Comunist Român a aplicat în mod creator, adecvat condițiilor țării noastre, învățătura marxist-leninistă referitoare la politica de alianțe în revoluție.

Exercitarea rolului conducător al proletariatului, făurirea și consolidarea alianței muncitorești-țăărănești, strîngerea într-un singur front a tuturor forțelor democratice, care au acționat în comun sub conducerea P.C.R., au constituit factorii de bază care au asigurat victoria revoluției populare. Succesele obținute în acei ani de tumultoase și rapide prefaceri în întreaga viață social-politică au o importanță deosebită nu numai pentru țara noastră, căreia i-au asigurat trecerea la făurirea socialismului, ci, de asemenea, și o valoare principială, ele contribuind la îmbogățirea teoriei și practicii marxist-leniniste cu noi metode și forme de luptă, cu noi soluții date problemelor ridicate de transformarea revoluționară a societății.

RELAȚIILE INTERNAȚIONALE EUROPENE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA

CAMIL MUREȘAN

Din punctul de vedere al relațiilor internaționale, prima jumătate a secolului al XVII-lea se încadrează într-o perioadă mai largă, denumită „epoca preponderenței spaniole”. Ea începe cu pacea de la Cateau-Cambrésis, încheiată între Franța și Spania în 1559 și sfârșește cu pacea de la Piriinei, survenită între aceleași țări în 1659.

Preponderența internațională a puterii spaniole în perioada menționată este însă destul de relativă. Pacea de la Cateau-Cambrésis e considerată, pe de altă parte, — pe bună dreptate — și ca un „triumf al principiului echilibrului european”¹, întrucât ea a marcat nu numai renunțarea Franței la tentativele de dominație asupra Italiei, dar și destrămarea veleităților Casei de Habsburg de a consolida, sub egida sa, o monarhie universală. Întreaga dezvoltare a vieții politice europene se opunea acestei ultime tendințe, îndreptându-se către statornicirea unei pluralități de centre politice și religioase².

Preponderența Spaniei se înscrie prin urmare în cadrul unui echilibru politic între principalele puteri. Ea are mai degrabă semnificația unui primat între egali, decât a unei supremații categorice.

Chiar cu semnificația ei mai modestă, hegemonia spaniolă n-a fost efectivă decât scurt timp. Mișcarea de eliberare a Țărilor de Jos, izbucnită în 1566 și pe care Spania nu va reuși s-o înfrângă, poate fi considerată o primă dovadă. Dezastrul „Invincibilei Armada” în 1588 — una și mai eclatantă. Din momentul reușitei monarhiei franceze, sub Henric al IV-lea, de a pune capăt războaielor civile care o subminaseră vreme de trei decenii, preponderența spaniolă, pe plan european, întâmpină împotrivirea eficientă a Franței.

În ianuarie 1595, drept urmare a repetatului amestec al Spaniei în tulburările interne din Franța, între cele două țări a izbucnit un nou război. În anul următor, Franța a încheiat un tratat de alianță cu Anglia, creîndu-și o situație avantajoasă, care i-a permis să încheie cu Spania — la

¹) Andrei Oțetca, *Renașterea*, București, 1964, pp. 234—236.

²) *Propyläen Weltgeschichte*, vol. VII, Berlin-Frankfurt-Wien, [1964], p. 93.

2 mai 1598 — pacea de la Vervins, socotită de unii istorici francezi „aproape o revanșă pentru Cateau-Cambrésis”³. În același an, promulgarea edictului de la Nantes atenuază disensiunile dintre catolicii și hughenotii francezi, asigură pacea internă și întărește autoritatea monarhică a regelui Henric al IV-lea. Iar dincolo de Pirinei, moartea lui Filip al II-lea înlătură un suveran care, în pofida numeroaselor insuccese și erori, simbolizase totuși, pînă în ultima clipă, grandoarea puterii mondiale a Spaniei.

Am putea admite, cu doza de convenționalism inerentă unor atari opțiuni cronologice, că anul 1598 a reprezentat momentul stagnării definitive a forței politice spaniole și a începutului ascensiunii puterii Franței în vestul Europei. Data de mai sus introduce așadar, cu o importanță trăsătură distinctivă, dezvoltarea relațiilor internaționale în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

În afara acestei trăsături, relațiile internaționale în secolul al XVII-lea se mai caracterizează prin progresul în continuare a principiului echilibrului european, prin ponderea tot mai mare a intereselor de stat în luarea deciziilor, prin preocuparea și chiar influența crescîndă a opiniei publice pentru și asupra politicii externe a statului⁴. Rămîne mai departe pe primul plan problema rivalității continentale franco-habsburgice în funcție de care — mai ales — se tinde spre aplicarea principiului echilibrului european. Tot în seria caracterelor specifice ale relațiilor internaționale în secolul al XVII-lea s-ar putea înscrie complexitatea crescîndă a motivelor de conflict și decizie izvorîte din interese comerciale și coloniale ale unor puteri ca Spania, Franța, Anglia, Olanda; în legătură cu aceasta, Anglia și Olanda se degajează de relațiile amicale determinate de lupta comună împotriva Spaniei. Un fenomen notabil este transformarea Mării Baltice într-unul din obiectivele importante ale politicii internaționale. În fine, în secolul al XVII-lea se obțin rezultate remarcabile în analiza și teoretizarea raporturilor dintre state, punîndu-se bazele științei dreptului internațional.

În intervalul dintre încheierea păcii de la Vervins și a tratatelor de pace din Westfalia se conturează două perioade distincte: pînă la 1618 și după această dată. Între 1598—1618 atmosfera politică internațională e mai curînd pacifică: se încheie conflicte anterioare, nu se înregistrează noi războaie, deși apar germeii unor viitoare ciocniri. Între 1618—1648 relațiile internaționale sînt dominate în schimb de marele conflict european numit războiul de treizeci de ani.

După pacea separată de la Vervins, care a stîrnit reproșurile Angliei împotriva recente sale aliate — Franța — s-a ajuns totuși și la aplanarea conflictului anglo-spaniol, în anul 1604. În sud-estul Europei pacea de la cheile rîului Zitva (Zsitvatorok, 11 noiembrie 1606), pune capăt îndelunga-

³) Henri Hauser, *La prépondérance espagnole (1559—1660)*, Paris, 1933, p. 2. În schimb Gaston Zeller, autorul volumului II din *Histoire des relations internationales*, sub red. lui Pierre Renouvin, Paris [1953], consideră pacea de la Vervins o simplă reeditare a celei de la Cateau-Cambrésis (*op. cit.*, p. 141).

⁴) *Histoire des relations internationales*, vol. II, p. 202. Ultima caracteristică se concretizează în creșterea sensibilă a numărului de broșuri, pamflete, organe și articole de presă consacrate problemelor politicii internaționale.

tului război între Imperiul Habsburgic și cel Otoman, în cadrul căruia țările române și Mihai Viteazul jucaseră un rol de seamă, între 1594—1601. Tot în 1606 încep la Haga tratativele hispano-olandeze, care duc la încheierea armistițiului pe 12 ani, semnat la 9 aprilie 1609. Era sfârșitul unor ostilități care durau — neoficial — din 1566/67.

Conflicte se înregistrează în răsăritul și nordul Europei. Feudalii poloni încearcă să-și întindă dominația asupra Moscovei (1605—1612), fiind respinși însă de mișcarea de eliberare a poporului rus. Suedia, inaugurând politica sa expansionistă în bazinul Mării Baltice, poartă — fără succes — un război cu Danemarca (1611—1613), dar reușește în schimb să ocupe cea mai mare parte a țărmului de răsărit al Mării Baltice (Pacea de la Stolbovo cu Rusia, 1617).

Focarul principal de încordare internațională devine însă, în aceste două decenii, Imperiul Romano-German. Ofensiva mișcării de contrareformă, servind și interesele politice ale casei de Habsburg, provoacă îngrijorare în rândul principilor germani protestanți, care vedeau în această acțiune o încălcare a păcii interne de la Augsburg (1555), o amenințare la adresa drepturilor lor politice și religioase.

Ciocnirile dintre protestanți și catolici care au frământat timp de doi ani (1606—1608) ținutul și orașul Donauwörth, din sudul Germaniei, au dat prilej unei intervenții armate a ducelui Bavariei, de comun acord cu împăratul Rudolf al II-lea. Spre a se apăra și sprijini reciproc, principii protestanți de confesiune calvină au încheiat în 1608 o alianță, numită „Uniunea evanghelică”, al cărei membru mai proeminent era principele-electoral al Palatinatului. Principii catolici, la inspirația ducelui Bavariei, au replicat, în anul următor, prin constituirea unei „Ligi catolice”. Raporturile între aceste grupări cunosc o tensiune în anii 1609—1614, în legătură cu succesiunea ducatelor de Kleve, Berg și Jülich, din nord-vestul Germaniei. Ducele de Kleve — catolic — moare în 1609; succesorii mai apropiați erau protestanți. Împăratul Rudolf al II-lea a intervenit, declarând sechestrate provizoriu cele trei domenii și pretinzând succesorilor să renunțe la moștenire, pentru a se împiedica astfel trecerea unor teritorii pînă atunci catolice (*cujus regio ejus religio*) în mîna unor protestanți.

Un astfel de amestec direct al împăratului a amenințat cu redeschiderea conflictelor politico-religioase din Germania, între principii catolici și protestanți. El sublinia intenția casei de Habsburg de a-și întări autoritatea asupra principilor, amestecîndu-se în afacerile interne ale statelor lor. Chestiunea n-avea să rămînă fără consecințe pe plan internațional, deoarece o întărire a puterii centrale în Imperiu însemna, implicit, o întărire a Imperiului pe plan extern și, în consecință, o amenințare a echilibrului politic interstatal.

Din acest motiv, Franța urmărește cu atenție evenimentele din Germania, tensiunea declanșată de succesiunea celor trei domenii. Regele Henric al IV-lea se pronunță în favoarea drepturilor protestanților și, la 12 februarie 1610, încheie cu Uniunea evanghelică tratatul de alianță de la Schwäbisch-Hall. El e decis să intervină cu armele, concentrează trupe în răsăritul și sudul țării (contînd pe intervenția Spaniei în ajutorul Imperiului), încheie

o alianță cu Savoia ⁵, se gîndește la o și mai vastă coaliție protestantă împotriva Casei de Habsburg. Asasinatul de la 14 mai 1610 a pus însă capăt acestor proiecte ale regelui Franței.

Diplomația lui Henric al IV-lea era impregnată pe de o parte de o tendință realistă, vizînd apărarea principiului echilibrului european și dotarea Franței cu frontiere *naturale*, din punct de vedere lingvistic și geografic. Pe de altă parte, prin așa-numitul „Mare Proiect“ (*Le Grand Dessein*), ea alunecă pîna pe tărîmul utopiei politice. „Marele Proiect“ preconiza alungarea turcilor din Europa și restaurarea Imperiului Bizantin. Pe continent ar fi urmat să se constituie o comunitate de state, formată din 6 monarhii ereditare, 5 monarhii electivă și 5 republici. Aceste state aveau să delege un consiliu general, sub președinția papei, însărcinat să apere pacea, să cerceteze și să aplaneze diferendele dintre state, cît și cele interne, dintre suverani și supuși. Proiectul, al cărui autor de fapt era ducele de Sully, reprezintă o încercare de a instituționaliza principiul echilibrului politic european, într-o formulă și printr-o organizare interstatală convenabilă Franței, întrucît în ipoteza realizării sale puterea habsburgică, atît cea imperială cît și cea spaniolă, s-ar fi văzut redusă ⁶.

După moartea lui Henric al IV-lea orientarea politicii franceze s-a modificat, sub influența regentei Maria de Medici și a diplomației papale ⁷. Franța caută o apropiere de Spania, apropiere pe care curtea franceză crede a o putea consolida prin alianțe matrimoniale cu casa regală spaniolă. Din partea politicii franceze apropierea de Spania era o orientare nefirească, neconformă cu realitățile momentului istoric. Alianța habsburgilor austrieci și spanioli rămînea o primejdie pentru soarta și rolul Franței în Europa. Contradicțiile franco-habsburgice nu se puteau concilia prin metoda superficială a mariajelor interdinastice.

Tot atît de puțin realistă și întîmpinînd o vie opoziție internă s-a dovedit și încercarea regelui Angliei — Iacob I Stuart — de a se apropia de Spania, după încheierea păcii din 1604.

În secolul al XVII-lea apare tot mai clar și mai definitiv faptul că politica externă a statelor nu se poate conduce pe temeiul unor decizii subiective ale monarhilor, inspirate din interesele dinastice. Ea trebuie să țină seama de „rațiunea de stat“. Neglijarea acesteia nu poate fi viabilă: suveranii care o ignorează sistematic înregistrează grave eșecuri.

În cazul Franței, politica sa externă va reveni în foarte scurt timp pe linia imprimată de Henric al IV-lea. Regalitatea engleză, persistînd în a acumula erori de politică externă și internă, ignorînd interesele de stat exprimate în acea epocă de burghezia și nobilimea de tip nou, va declanșa împotriva-i revoluția de la 1640.

⁵) La Bruzzolo, la 25 aprilie 1610. Savoia constituia pentru Franța un important punct de sprijin împotriva posesiunilor spaniole din nordul Italiei (Milanul), cît și pentru apărarea frontierei Alpiilor.

⁶) Cf. *Istoriia Diplomatiei*, ed. a II-a, vol. I, sub red. lui V. P. Potemkin, ș.a., Moscova, 1959, pp. 269—270.

⁷) Papa Paul V (1605—1621) a fost un papă intransigent în sprijinul contrareformei și, în consecință, era interesat în împăcarea celor două mari puteri catolice, Franța și Spania.

Rațiunea de stat fusese proclamată ca sursă supremă a deciziilor politice încă de Machiavelli. Ea este prezentă, cu aceeași valoare, în operele principalilor teoreticieni politici din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. În comparație cu Machiavelli însă, teoriile politice de după el se distanțează de ideea aplicării acestui principiu în mod absolut, fără restricții și fără scrupule. Complexitatea crescândă a raporturilor internaționale făcea obligatorii asemenea concluzii moderatoare. Concepția lui Machiavelli ar fi putut duce, pe alte baze și cu altă motivație, la conflicte nesfârșite între state, reeditând la altă scară războaiele endemice dintre feudali. La sfârșitul secolului al XVI-lea și în primele decenii ale secolului al XVII-lea, gânditorii politici pun accentul pe ideea unor norme generale, între limitele și în respectul cărora e admisibilă aplicarea principiului rațiunii de stat. Ele restrâng, astfel, libertatea de decizie a suveranului în materie de politică internațională.

Întemeierea teoretică a acestor norme ale relațiilor dintre state rezidă în progresele concepțiilor filozofice care, în cadrul tendințelor de laicizare a culturii reprezentate de Renaștere și Umanism, pun pe primul plan ordinea imanentă a naturii, negînd condiționarea ei transcendentă, divină. Drept consecință, omul e considerat a poseda facultăți inerente esenței sale umane, dimpreună cu dreptul imprescriptibil de a le exercita. Statul — creație umană — a apărut și s-a permanentizat cu funcția de a garanta drepturile naturale ale omului. Reglementările juridice întocmite în acest scop constituie legile naturale — opere ale rațiunii omenești, ratificate în practică de obiceiurile, tradițiile, cutumele națiunilor. Valabilitatea lor universală și inalterabilă se extinde cu necesitate și asupra relațiilor de la națiune la națiune, de la stat la stat. Dacă în politica față de proprii supuși suveranul e limitat în libertatea dispozițiilor sale de obligația respectării drepturilor naturale, în politica externă deciziile sînt, de asemenea, circumscrise de legile naturale. Tratatetele, convențiile de orice fel, sînt unele din formele în care acestea se concretizează⁸. Mai rezultă totodată că actele de politică internațională trebuie să respecte și drepturile naturale ale omului sau colectivităților umane. Războiul, de pildă, poate fi supus anumitor reguli juridice și umanitare, cu referire la viața sau bunurile prizonierilor, populației civile, cetățenilor statelor neutre etc.

Într-o atare formă și cu astfel de motivație teoretică doctrina dreptului internațional s-a cristalizat în celebra lucrare „De jure belli ac pacis” (1625) a olandezului Hugo Grotius⁹.

Pentru intensitatea cu care ideea de drept în relațiile interstatale se impunea în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, e interesant de notat faptul că teoretizarea ei s-a elaborat și pe cu totul alte baze, derivate direct din

⁸) Cf. Paul Hazard, *La crise de la conscience européenne* [Paris], Fayard, [1961], p. 251 și *Histoire du développement culturel et scientifique de l'humanité*, vol. IV, partea I [Paris, 1968], p. 505.

⁹) Care a avut nu puțini predecesori, ca de pildă francezul Jean Bodin, în lucrarea „Six livres de la République” (1576), olandezul Balthazar Ayala și italianul — trecut la protestantism și stabilit în Anglia — Alberigo Gentili; ultimii doi au dezvoltat în lucrările lor, apărute în 1582 și 1585 teoria inviolabilității ambasadurilor

concepția opusă, aceea a legii și a dreptului ca expresie a voinței divine. Dominicanul spaniol Francisco di Vitoria (1492—1549), profesor la universitatea din Salamanca, într-o operă apărută postum, considera că în relațiile dintre state se impune respectarea unor drepturi și obligații care decurg din legea și rațiunea eternă, divină, ele fiind — prin însuși acest fapt — imperative pentru toate națiunile. Războaiele sînt justificabile numai în caz de legitimă apărare. Celelalte, inclusiv războaiele în scopuri de conversiune religioasă, nu sînt conforme rațiunii eterne și preceptelor sale. De aceea, autorul menționat le dezaprobă, fapt cu totul neașteptat pentru un membru al clerului spaniol.

Această modalitate de teoretizare a dreptului internațional, de filiație medievală-teologică, n-a întîrziat a-și proba inconsistența, căzînd în contradicție cu ea însăși. Iezuiții spanioli Francisco Suarez (1548—1617) și Juan de Mariana (1536—1624) au căutat să justifice în operele lor politica de intervenție a regilor Spaniei în Franța, Anglia și în alte părți, argumentînd că atunci cînd legile divine — baza dreptului — sînt încălcate de șeful altui stat, împotriva acestuia devine legitimă folosirea forței și chiar a asasinatului¹⁰.

Doctrina lui Grotius a rămas la baza științei dreptului internațional. Ea a rezistat încercărilor abuzive de a răstălmăci într-un spirit unilateral, pentru că se întemeia pe corelația organică între dreptul gîntilor și drepturile naturale ale omului. S-a spus că prin dezvoltarea teoriilor de drept din secolele al XVI-lea și al XVII-lea politica s-a eliberat de morală. În fond, ea s-a eliberat de o *anumită* morală, elaborîndu-și una nouă, axată pe valori imanent umane.

Dezvoltarea științei dreptului internațional n-a avut, în secolul al XVII-lea, decît o redusă influență asupra practicii relațiilor dintre state și mai ales asupra tratamentului aplicat cetățenilor unui stat din partea oficialităților, civile sau militare, ale altui stat. Războiul de treizeci de ani, care acoperă o subperioadă distinctă a istoriei relațiilor internaționale în prima jumătate a secolului al XVII-lea, constituie o ilustrare elocventă a acestui fapt. El a fost purtat, de toți participanții, cu o totală lipsă de scrupule și cu ignorarea celor mai elementare norme de respect față de persoane și bunuri materiale. Regiuni întinse din centrul și nordul Europei au fost devastate de furia distrugătoare a armatelor de mercenari. Proporțiile dezastrelor provocate de război au fost atît de mari încît pacea s-a impus, în cele din urmă, și ca o inevitabilă necesitate de ordin economic.

Războiul de treizeci de ani a fost un conflict de mare complexitate sub raportul cauzelor directe, al statelor participante, al intereselor și contradicțiilor declanșate pe parcurs, al teatrelor de luptă — militare ori diplo-

¹⁰⁾ *Histoire du développement culturel et scientifique de l'humanité*, vol. IV, partea I, p. 494. Suarez e considerat „ultimul mare scolastic“ (cf. *op. cit.*, p. 435), iar Mariana a fost istoric. Ne mărginim a mai semnala aci — în altă ordine de idei — importanța pe care a avut-o în dezvoltarea dreptului internațional „pozitiv“ problema regimului de liberă navigație pe mări: „Mare liberum“ a lui Grotius apare în 1609, atrăgîndu-și replica englezului John Selden, cu luorarea „Mare clausum, vel de dominio maris“ (Marea închisă, sau despre stăpînirea mării), scrisă în 1619, dar publicată numai în 1636.

de fapt, „procesul de descompunere a Imperiului“, în plină desfășurare, începînd cu pacea de la Vervins, pînă la pacea din Westfalia¹⁴.

Cauza imediată a izbucnirii conflictului a fost revolta stărilor din Cehia împotriva intențiilor Casei de Habsburg de a le restrînge libertățile, confirmate cu puțin timp înainte (în 1609) de împăratul Rudolf al II-lea. Ele s-au opus cu vehemență succesiunii la tronul Cehiei (în 1617) a arhiducelui Ferdinand de Stiria, un aderent încarnat al contrareforme și iezuiților. În 1618, în Cehia izbucnește răscoala, iar în anul următor Ferdinand de Stiria, devenit între timp împărat, e detronat și înlocuit cu Friedrich al V-lea, prinț-electoral al Palatinatului și șef al Uniunii evanghelice. Cehia obține astfel o independență de scurtă durată, pe care și-o apără cu armele împotriva împăratului, încheind și o alianță cu principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen. Cu ajutorul trupelor ligii catolice, împăratul Ferdinand a zdrobit insurecția cehă în lupta de la Muntele Alb (8 noiembrie 1620), după ce în prealabil reușise a determina Uniunea evanghelică, prin tratatul înșelător de la Ulm (3 iulie 1620)¹⁵, să se abțină de a interveni în ajutorul cehilor și al noului lor rege.

Conflictul se amplifică însă, declanșînd o serie de consecințe și reacții din partea statelor europene. Cu ajutorul trupelor spaniole, împăratul Ferdinand al II-lea ocupă Palatinatul, iar în februarie 1623, electoralul Friedrich V e declarat decăzut din drepturi, posesiunile sale sînt confiscate și împărțite sub administrația spaniolilor și a ducelui Maximilian de Bavaria, șeful ligii catolice.

Acest act, cît și amestecul și creșterea influenței spaniole în Imperiu, au determinat o regrupare a forțelor principilor protestanți care apelează pentru ajutor la regele Danemarcei, Cristian al IV-lea, și încep un război împotriva împăratului, cu concursul efectiv al danezilor (1625). S-a produs, în același timp, și o apropiere a statelor protestante din nordul Europei. Între Danemarca, Olanda și Anglia s-a încheiat o alianță la Haga, iar Anglia a început un nou război cu Spania, care se va încheia nedecis, în noiembrie 1630.

În timpul ocupării Palatinatului, războiul a devenit o chestiune de interes european. Electoralul detronat era ginerele regelui Angliei Iacob I și, chiar dacă acesta n-a întreprins nimic efectiv pentru a-l salva, problemele europene au început a fi urmărite cu multă atenție în cercurile politice engleze, în special cele de opoziție, animate de un sentiment viu de solidaritate protestantă.

În 1621 se reluase războiul hispano-olandez. Spania a început demersuri pentru a-și asigura concursul Imperiului în lupta contra Olandei. În speranța realizării unei strînse alianțe, Spania își oferă concursul în afacerea

¹⁴ H. Hauser, *op. cit.*, p. 255.

¹⁵ Înșelător, fiindcă împăratul promisese Uniunii evanghelice că va respecta, în orice caz, posesiunile și drepturile electoralului palatin, Friedrich V. Or, în momentul încheierii tratatului, Ferdinand al II-lea promisese deja Palatinatul spaniolilor, pentru a cîștiga alianța acestora.

Palatinatului și ocupă Valtelina¹⁶ (în 1621), regiune prin care putea stabili o legătură permanentă între forțele sale armate din nordul Italiei și cele din Germania. Ocuparea Palatinatului însemnase, de fapt, pentru Spania cîștigarea controlului asupra drumului de legătură între posesiunile ei din Țările de Jos și cele din nordul Italiei.

Înfrîngerea cehilor și ocuparea Palatinatului de către spanioli și liga catolică, recrudescența unei alianțe mai strînse între Spania și Imperiu au pus în mișcare diplomația franceză, conducă, din 1624, de Richelieu. Conșiderînd amenințat echilibrul european și, odată cu el, însăși soarta Franței, Richelieu a revenit cu hotărîre la linia imprimată politicii externe franceze de regele Henric al IV-lea, în ultimii ani de domnie.

Toate eforturile Franței și ale lui Richelieu se vor îndrepta către stăvilirea puterii blocului hispano-imperial, sprijinind, prin toate mijloacele, pe toți dușmanii acestuia.

Richelieu încheie la Compiègne (10 iunie 1624) un tratat cu Olanda, promițîndu-i subsidii. În același an, francezii ocupă Valtelina și prin tratatul de la Monçon (martie 1626), vor obliga pe spanioli să respecte neutralitatea și independența regiunii. Diplomația franceză face intrigi în Bavaria, pentru a slăbi bunele raporturi ale acesteia cu Habsburgii. Richelieu își baza această acțiune pe faptul că ducele Bavariei aspirase să i se atribuie Palatinatul în întregime. Amestecul spaniol și hotărîrea împăratului de a-l pune să împartă administrarea Palatinatului cu spaniolii îl indispușese împotriva acestora¹⁷.

Transilvania a mai fost atrasă în lupta împotriva Habsburgilor în 1623—24 și 1626.

La rîndul ei, pentru a contrabalansa bunele relații franco-otomane și a preveni o intervenție a turcilor, diplomația hispano-habsburgică întreține relații cu șahul iranian Abbas cel Mare (1587—1628), care se afla în luptă cu Imperiul otoman.

Succesele Imperialilor și ale Spaniei n-au putut fi deocamdată oprite. Spaniolii obțin victorii împotriva olandezilor,¹⁸ iar Imperialii, cu ajutorul ligii catolice și al remarcabilului general, descoperit în persoana renegatului ceh Wallenstein, scot din luptă Danemarca, impunîndu-i pacea de la Lübeck (mai 1629). În acest moment, Ferdinand al II-lea s-a aflat pe punctul de a realiza transformarea Imperiului Romano-german într-o monarhie centralizată, absolutistă chiar; el pornise deja o acțiune de recatolicizare și de slă-

¹⁶) Valea superioară a râului Adda, care permite trecerea spre Eugadina, Tirol și sudul Germaniei. Ea aparținea cantonului elvețian Graubünden. Era foarte importantă pentru spanioli din punct de vedere strategic, deoarece trecătoarea Brenner era controlată de venițieni — ostili Spaniei. (Cf. *Histoire des relations internationales*, vol. II, p. 230).

¹⁷) Nu numai în Bavaria spaniolii nu erau simpatizați. Chiar Habsburgii austrieci și Ferdinand al II-lea personal aveau unele rezerve față de Spania. Nu se putea uita ușor faptul că în 1617 Spania propusese o reinterpretare a actului de succesiune a lui Carol Quintul, dorind să i se atribuie Ungaria și Boemia. (Dan A. Lăzărescu, *Armand-Jean de Richelieu*, în *Diplomați iluștri*, vol. II, București, 1970, p. 25).

¹⁸) Cucerirea cetății Breda, immortalizată de celebrul tablou al lui Velazquez.

bire a bazei materiale a puterii principilor protestanți (Edictul de restituire, din 6 martie 1629).

Dar aceste succese au alarmat Suedia, atât dintr-un spirit de solidaritate protestantă, cât mai ales din cauza punerii în cumpănă, din partea unui Imperiu centralizat, a politicii suedeze de dominație asupra bazinului Mării Baltice.

Cu sprijinul diplomației franceze, regele Gustav Adolf încheie un armistițiu cu Polonia¹⁹, pentru a se putea consacra problemei create de apariția noului concurent — puterea imperială. Încurajată de Franța și Olanda, Suedia se decide pentru intervenție. La 26 iunie 1630, Gustav Adolf și armata sa debarcă în Pomerania, iar la 13 ianuarie 1631 încheie cu Franța tratatul de la Bärwalde, prin care aceasta îi promitea importante subsidii, pe timp de 5 ani. Regele Suediei se angaja, în schimb, să nu întreprindă acțiuni ostile catolicismului în regiunile care aveau să fie, eventual, ocupate de trupele sale.

Intervenția suedeză în războiul de treizeci de ani a răsturnat raportul de forțe instaurat în Germania de victoriile partidei imperiale. Repunând mai multe victorii în cursul anilor 1631—1632, Gustav Adolf s-a consacrat ca un mare comandant militar, iar armata suedeză va fi considerată, în tot cursul veacului al XVII-lea, drept una din cele mai bune din Europa. Moartea lui Gustav Adolf în bătălia de la Lützen (16 noiembrie 1632) și o înfrângere ulterioară a armatei suedeze au părut că vor restabili situația zdruncinată a Imperialilor. Dar, în aceste momente Richelieu s-a decis să intervină direct. La 28 aprilie 1635, el a încheiat la Compiègne un tratat de alianță cu Suedia, urmat de declarația de război a Franței contra Spaniei (19 mai 1635) și a Imperiului (septembrie 1636).

Deși în primii ani soarta armelor a fost puțin favorabilă francezilor, resursele alianței franco-suedeze și franco-olandeze s-au dovedit treptat mai mari decât ale blocului austro-spaniol. În 1640, Spania e zdruncinată profund de răscoala din Catalonia și de cea din Portugalia. Ultima aduce recâștigarea independenței acestei țări²⁰, cu care Franța se grăbește a încheia, la 1 februarie 1641, un tratat de asistență mutuală. Tot în 1640, dieta autorizează pe noul împărat Ferdinand al III-lea (1637—1657) să înceapă tratative de pace. Întrunindu-se pentru tratative preliminare, delegații Franței, Suediei și ai Imperiului au căzut de acord (la Hamburg, la 25 decembrie 1641) asupra orașelor Münster și Osnabrück din Westfalia, ca loc de desfășurare a tratativelor propriu-zise.

Deși constrânsă la pace apărea în primul rînd partida austro-spaniolă, nu lipseau nici de partea adversă motive de a dori aplanarea îndelungatului conflict. În Olanda pacea era mult așteptată din considerente comerciale. Franța, la rîndul ei, avea motive să se teamă nu numai de o hegemonie continentală habsburgică, dar și de alternativa opusă: a unui uriaș imperiu protestant germano-suedez. Încă din 1631, Richelieu s-a împotrivit planurilor

¹⁹) La Altmark, în 1629; tot cu sprijinul diplomației franceze și olandeze, armistițiul polono-suedez a fost prelungit, în 1635, pe încă 20 de ani.

²⁰) Fusese alipită de Spania la 1580.

lui Gustav Adolf de a-și extinde campania peste Alpi, în Italia, deși regele suedez oferea Franței, în schimbul sprijinirii acestui proiect, malul stîng al Rinului²¹. Iar în 1645, cînd Suedia a învins din nou Danemarca, consacîndu-și supremația pe Marea Baltică (pacea de la Bromsebrö, 13 august 1645), diplomația franceză va răspunde prin încheierea unui tratat cu țara înfrîntă (25 noiembrie 1645), orientîndu-se consecvent după principiul menținerii echilibrului politic, atît general european, cît și în diferite zone ale continentului.

Tratatul de pace din Westfalia trebuiau să înceapă în 1642, dar o serie de chestiuni procedurale au amînat deschiderea lor pînă în decembrie 1644. De fapt, în Westfalia s-a desfășurat primul mare congres internațional de pace, din anele istoriei diplomatice. Niciodată pînă atunci nu se reuniseră delegații atît de numeroase și reprezentînd un atît de mare număr de state. Cu excepția Rusiei, Imperiului Otoman și Angliei (unde izbucnise revoluția burgheză, țara fiind în plin război civil), au luat parte la congres toate țările europene. Numărul total al membrilor delegațiilor a fost de 148, din care 111 din partea statelor germane, iar ceilalți din partea altor state europene. Papalitatea și Republica Venețiană, deși fuseseră oficial neutre, și-au trimis totuși reprezentanți²².

Tratatul s-a desfășurat în timp ce operațiunile militare continuau. Mersul lor în acești ani a grăbit înfrîngerea Imperiului și, ca atare, încheierea păcii. Francezii în sudul Germaniei, suedezii în Saxonia și Boemia, au provocat grele înfrîngeri bavarezilor și trupelor imperiale. Transilvania a încheiat o alianță cu Suedia și Franța, intervenind încă o dată în conflict (în 1644—1645) și asigurîndu-și dreptul de a participa la congresul de pace.

Tratatul de pace, semnat la 24 octombrie 1648, consacra dezmembrarea „de facto” a Imperiului Romano-German, prin garantarea și lărgirea drepturilor de autonomie a principilor. Încercarea Habsburgilor de a realiza centralizarea Imperiului s-a prăbușit definitiv. În viitor, atenția lor se va concentra asupra întăririi și lărgirii posesiunilor ereditare, tendință din care, după victoriile împotriva turcilor de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, va apare „monarhia habsburgică” propriu-zisă, adică Austria mare, înglobînd Ungaria, Transilvania etc.

Pacea a mai consacrat supremația puterii Suediei în nordul Europei și poziția sa de mare putere europeană, pentru următoarele șapte decenii.

Franța a progresat în direcția frontierei sale „naturale” în spre răsărit, obținînd Alsacia, dar fără Strasbourg.

Spania a refuzat să semneze tratatul. Ea a încheiat însă cu Olanda o pace separată la Haga, la 30 ianuarie 1648, recunoscînd pentru întia dată în mod oficial independența acesteia. A continuat în schimb războiul împo-

²¹) Dan A. Lăzărescu, *op. cit.*, pp. 37 și 53. Subliniem în treacăt ca cronată în general menținerea părerii că Richelieu ar fi fost un promotor al dobîndirii frontierei Rinului de către Franța. *Testamentul politic*, în care i se atribuie această idee, e o operă apocrifă. În Testamentul politic autentic al cardinalului nu se menționează o asemenea intenție din partea sa. (*Histoire des relations internationales*, vol. II, p. 242 și nota 1).

²²) *Propyläen Weltgeschichte*, vol. VII, p. 220.

triva Franței, dar în 1659 a trebuit să se resemneze la încheierea păcii de la Pirinei, aproape în aceleași condiții care-i fuseseră oferite în Westfalia. Este ultimul act al prăbușirii hegemoniei politice a Spaniei.

Pacea din Westfalia a fost, în detaliile sale, rezultatul îmbinării unei multitudini de interese dinastice și religioase, economice și politice, unele mărunte, altele de dimensiuni și efecte europene. Ea a confirmat, din nou, valabilitatea practică a principiului echilibrului. A fixat hotarele statelor într-o formă care, deși n-a rămas neschimbată, a constituit totuși sistemul de referință al tuturor tratatelor internaționale, pînă la revoluția franceză. În sine, ar fi dificilă pronunțarea asupra caracterului ei, în sensul dacă a fost o pace justă sau nejustă. Conceptele noastre mai moderne despre semnificația actelor internaționale nu corespund decît parțial realităților veacului al XVII-lea. A fost cel puțin o pace binevenită și necesară, curmînd decenii de crunte suferințe pentru masele populare și îngăduind refacerea treptată a distrugerilor de bunuri materiale. Sentimentul că pacea din Westfalia a avut, din aceste puncte de vedere, un efect pozitiv, a persistat vreme îndelungată în conștiința europeană. În 1798 în prologul la trilogia „Wallenstein“, Friedrich Schiller rememora :

*„...Die alte feste Form, die einst vor hundert
Und fünfzig Jahren ein willkommer Friede
Europens Reichen gab, die teure Frucht
Von dreissig jammervollen Kriegesjahren“* ²³⁾

²³⁾ „...Vechea și trainica formă pe care înainte
Cu o sută și cincizeci de ani o binevenită pace
A dăruit-o statelor Europei : rod prețios
A treizeci de jalnici ani de război“

DESPRE ORIGINILE ȘI CARACTERUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL. POZIȚIA ROMÂNIEI *

VIORICA MOISUC

În istoriografia ultimului sfert de veac, cercetarea originilor și caracterului celui de al doilea război mondial ocupă un loc deosebit de important; reflectându-se în preocupările unor largi cercuri de specialiști — istorici, economiști, sociologi, politologi — studierea și cunoașterea multilaterală, în toată complexitatea lor a fenomenelor ce au determinat izbucnirea celui de al doilea război mondial, precum și caracterul acestuia atestă interesul pentru cunoașterea adevărului istoric obiectiv.

Înainte ca primul război mondial să se fi sfârșit, s-a prefigurat contradicția între Franța, Marea Britanie și Statele Unite, pe de o parte, și Germania pe de altă parte. Reflectată în tratatele de pace și în configurația postbelică a lumii, această contradicție s-a manifestat pe fondul crizei generale a capitalismului, căpătînd noi dimensiuni o dată cu instaurarea regimului hitlerist în Germania care a ridicat la rang de politică oficială, de stat, revizuirea tratatelor de pace, revanșismul și agresiunea. Această contradicție a determinat profunde mutații în raportul internațional de forțe, a generat fenomene care au dus la declanșarea celui de al doilea război mondial.

Odată cu victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 1917 și instaurarea puterii sovietice în Rusia, s-a născut contradicția dintre socialism și capitalism; această contradicție a determinat o seamă de modificări în cadrul raportului internațional de forțe în direcția războiului.

Specifică perioadei postbelice, dar conturată încă din vremea luptei de eliberare a popoarelor asuprite în cele trei imperii multinaționale, a fost contradicția dintre statele ce s-au constituit, reconstituit sau și-au desăvîrșit unitatea națională, pe de o parte, și statele revizioniste și revanșarde pe de altă parte. Această contradicție s-a adîncit, s-a agravat paralel și pe fondul contradicțiilor interimperialiste; într-un astfel de cadru s-au creat situații ce au favorizat agresiunea.

Asupra acestui din urmă grup de contradicții ne vom opri atenția pe scurt în cele ce urmează, încercînd a defini raportul dintre politica marilor

* „Colocviu internațional asupra celui de al doilea război mondial”, în „Anale de istorie” anul XV, nr. 6/1969, p. 108—128.

puteri și situația României și a celorlalte state din centrul și sud-estul Europei, din punctul de vedere al cercetării originilor și caracterului celui de al doilea război mondial.

În anii primului război mondial, când marile puteri imperialiste își disputau imperiile coloniale, sferile de influență, sursele de materii prime și piețele de desfacere, lupta pentru autodeterminare a popoarelor oprimate din imperiul habsburgic, pentru eliberarea lor națională și socială, s-a afirmat ca factor hotărâtor în destrămarea dublei monarhii.

Criza generală a capitalismului, declanșată în condițiile primului război mondial, a cunoscut o serioasă agravare odată cu victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Ideile nobile proclamate de Revoluția din Octombrie și înscrise în „Declarația drepturilor popoarelor din Rusia” cu privire la „egalitatea și suveranitatea popoarelor”, „dreptul popoarelor la autodeterminare liberă pînă la separare și formarea de state independente” au devenit un stindard de luptă pentru popoarele subjugate din imperiul habsburgic. Realizînd prin propriile forțe și în condițiile istorice știute, state naționale independente și suverane sau desăvîrșindu-și unitatea statală (din această din urmă categorie făcînd parte și România)¹, popoarele din centrul și sud-estul Europei au întîmpinat serioase obstacole din partea marilor puteri ale Antantei, care concepeau planuri de organizare a Europei postbelice conform propriilor lor interese. Totuși, conferința de pace de la Paris, pusă în fața unui *fait implinit* a fost nevoită să-l sancționeze în tratatele de pace. Așadar, tratatele de pace de la Trianon și Saint-Germain, cu Ungaria și Austria, au consemnat triumful principiului autodeterminării popoarelor, materializat în configurația politică din Europa centrală și sud estică, prin existența statelor independente și suverane.

Disensiunile și divergențele dintre Statele Unite ale Americii și Franța, dintre Franța și Anglia, manifestate pe diverse planuri încă din perioada imediat postbelică, nu au îngăduit crearea unui climat propice securității și păcii pe continentul nostru. Interesată în anihilarea pretențiilor de afirmare a Franței ca putere de prim rang în Europa, Anglia a folosit în calculele sale politice Germania învinsă care năzuia la revanșă. În consecință, menținerea nucleului Reichswehr-ului care a polarizat în jurul său diverse asociații și grupări paramilitare, concesiile făcute militarismului german în vederea, mai ales, a înăbușirii mișcării revoluționare și democratice din Germania, au creat condiții favorabile germinării unui focar de război în centrul Europei, catalizator al tuturor forțelor revizionist-revanșarde. La rîndul ei, Societatea Națiunilor, deși afirma principiile nobile ale apărării păcii și securității, nu dădea, prin însăși marile carențe ale pactului său, rezolvarea practică a dezideratelor tuturor popoarelor: asigurarea unei păci trainice, preîntîmpinarea și sancționarea promptă a oricărui fenomen sau act ce ar fi putut naște primejdie de agresiune, respectarea tratatelor de pace.

În astfel de împrejurări care defineau, încă imediat după un război lung și pustiitor, elemente de insecuritate internațională, atingînd în primul

¹ Vezi *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, Edit. politică, București, 1969.

rînd interesele și situația neconsolidată a statelor recent realizate în centrul și sud-estul Europei, s-a conturat tendința către pacte regionale de alianță care să ofere o bază concretă de apărare a securității și păcii.

Mica Înțelegere, apărută pe arena internațională în 1921, a materializat parțial vechi proiecte ale unei alianțe largi, a tuturor statelor situate între Marea Baltică și Marea Egee, proiecte preconizate de Take Ionescu și Thomas Masaryk încă din vremea cînd se desfășura acerba luptă politică și diplomatică pentru impunerea principiului autodeterminării popoarelor și recunoașterii internaționale a tinerelor state din centrul și sud-estul Europei². Mica Înțelegere, organizație politică regională, a avut ca obiectiv central apărarea prevederilor tratatului de pace de la Trianon care consfințeau statu-quo-ul teritorial postbelic în Europa centrală. Atît în deceniul al III-lea cît și în deceniul al IV-lea, statele din Mica Înțelegere au tins spre statornicirea unor raporturi de strînsă cooperare cu toate statele din Europa centrală, îndeosebi cu Polonia și Ungaria pe care au încercat să le atragă în organizație (tratatul româno-polon din martie 1921³, conferințele Miciei Înțelegeri de la Timișoara, 1926, și Ioachimov, 1927, atestă această politică). Este de precizat că Mica Înțelegere nu a devenit niciodată un instrument al politicii Franței și Marii Britanii în această parte a Europei, deși politica sa a fost influențată, într-o măsură, de raportul internațional de forțe, de politica externă franceză. Nu rare au fost cazurile cînd Mica Înțelegere s-a manifestat împotriva unor acțiuni politice sau diplomatice ale acestor puteri, acțiuni care lezau pactul Societății Națiunilor și principiile dreptului internațional (Statele Miciei Înțelegeri, în ciuda presiunilor exercitate de marile puteri, nu au participat la războiul de intervenție împotriva Rusiei sovietice sau, în 1933, au anihilat, prin acțiunile lor, planurile directoratului european în patru).

După instaurarea dictaturii hitleriste în Germania, activitatea Miciei Înțelegeri — urmărind același obiectiv — a devenit mult mai complexă, adoptînd, în funcție de complicarea situației internaționale, mijloace și metode noi.

Cu toate acestea, Mica Înțelegere nu a putut deveni o alianță a tuturor statelor situate în aceeași zonă geografică, amenințate deopotrivă de planurile imperialismului german; revizionismul cercurilor conducătoare hor-tiste, politica promovată de guvernul polonez au menținut Ungaria și Polonia în afara Miciei Înțelegeri, contribuind la subminarea securității în centrul continentului.

Lipsa de unitate a țărilor din această regiune, ce-și dobîndiseră cu mari sacrificii dreptul la liberă existență, s-a reflectat în mod cu totul defavorabil asupra situației lor internaționale cînd, prin tratatele de la Locarno

² Vezi Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, Ed. științifică, București, 1968.

³ Vezi Viorica Moisuc, *Inițierea reprezentanței diplomatice a României la Varșovia*, în volumul „Reprezentanțele diplomatice ale României”, Ed. politică, București, 1971.

s-au pus sub semnul întrebării însăși tratatele de pace⁴. Compromisul realizat la Locarno, concretizînd orientarea marilor puteri din Europa occidentală și centrală spre încercări de „soluționare” a rivalităților și contradicțiilor dintre ele pe seama țărilor mici și mijlocii de la est de Rin, a dat o primă mare lovitură dreptului egal al națiunilor la pace și securitate în comunitatea internațională. În mod nemijlocit, tratatele de la Locarno au fost primul act al izolării Cehoslovaciei.

În același timp, tratatele de la Locarno (1925), care materializau politica bazată pe principiul asigurării securității unor state în dauna altora, au reflectat începutul unor modificări profunde în raportul internațional de forțe în favoarea revizuirii tratatelor de pace. Pactul Briand-Kellogg (1928), ca și protocolul de la Moscova (1929), deși au prevăzut scoaterea războiului în afara instrumentelor de reglementare a litigiilor dintre state, nu au adus însă o soluționare *practică*, reală, problemei securității și dezarmării, nu au anihilat „spiritul locarnian” al relațiilor dintre marile puteri imperialiste.

Refacerea potențialului militar al Germaniei cu sprijinul marilor monopoli internaționale și în climatul concesiv locarnian al raporturilor dintre Marea Britanie, S.U.A. și Germania, afirmarea planurilor de anexare a Austriei și dezideratele expansioniste ale Italiei fasciste spre centrul și sud-estul Europei, s-au repercutat negativ asupra problemei securității și păcii pe întregul continent, dar în special asupra securității țărilor de la est de Rin.

Marea criză economică din anii 1929—1933 care, în Germania a prilejuit întărirea și afirmarea celor mai reacționare și militarist-revanșarde forțe, a generat o puternică ascuțire a contradicțiilor interimperialiste. Antagonismele dintre Franța și Anglia, pentru hegemonie pe continentul european, pentru piețe și influență în Orientul apropiat și mijlociu, în Africa și China, erau circumscrise în antagonismele mai ample dintre Statele Unite și Anglia, situație ce explică interesul acesteia din urmă pentru alianța cu Franța, în pofida concesiilor făcute Germaniei. Ciocnirea intereselor Franței și ale Italiei în chestiunea supremației în Mediterana, în Africa de Nord și Asia Mică s-a reflectat în orientarea Italiei fasciste spre cooperarea cu țările revizioniste și susținerea tendințelor antifranceze ale Angliei. În ansamblul evoluției contradicțiilor interimperialiste pe fondul crizei economice mondiale, contradicțiile dintre Franța și Germania, agravate prin repercusiunile Locarno-ului, s-au manifestat cu o virulență crescîndă. Confruntarea frontală între Franța și Germania în problemele dezarmării, reparațiilor de război, preponderenței economice în centrul și sud-estul Europei, în condițiile în care Statele Unite și Anglia se dezinteresau de crearea unui sistem de securitate internațională ca premiză a dezarmării, a evoluat către o relativă izolare a Franței și, paralel, întărire a pozițiilor Germaniei. Hotărârile Conferinței de

⁴ Sistem de acorduri și convenții adoptate de Conferința de la Locarno (octombrie 1925) cu participarea Angliei, Franței, Belgiei, Italiei, Cehoslovaciei și Poloniei. Germania, Franța și Belgia s-au angajat să respecte granițele lor, stabilite prin tratatul de la Versailles, sub garanția Angliei și Italiei. Germania a refuzat să recunoască frontierele sale orientale, angajîndu-se să nu le modifice prin forță. Astfel, tratatele de la Locarno au împărțit statele în state cu hotare garantate și state cu hotare negarantate, deschizînd Germaniei posibilități de expansiune la est de Rhin.

la Lausanne⁵ precum și actul din 11 decembrie 1932 prin care Statele Unite Anglia, Franța, Germania și Italia au hotărât, în afara și peste capul forului de la Geneva, acordarea egalității în drepturi în materie de înarmări țarilor învinse în primul război mondial, au deschis calea înarmării rapide a Germaniei, revizuirii tratatelor de pace de la Versailles⁶. Acest cadru politic internațional a netezit ascensiunea spre putere în Germania a forțelor național-socialismului și instaurarea dictaturii hitleriste; obiectivul unic cărui i s-a subordonat integral politica internă și externă a celui de al treilea Reich a fost pregătirea războiului pentru dominație mondială.

România, prin poziția sa strategică și resursele economice de care dispunea, a constituit, ca și alte țări din Europa centrală și de sud-est, unul dintre obiectivele primare ale planurilor de expansiune hitleristă. Profitând de situația precară a relațiilor comerciale și financiare externe ale României mai ales după criza economică mondială din 1929—1933, speculând sistematic anticomunismul cercurilor politice reacționare românești și sprijinindu-se pe activitatea desfășurată de Garda de Fier — coloana a V-a a hitlerismului în România⁷, — Germania nazistă a folosit o multitudine de metode și mijloace, mergând până la presiuni brutale, în scopul subordonării economice și politice a țării noastre. Această acțiune a Germaniei hitleriste a fost favorizată pe de o parte de conciliatorismul marilor puteri occidentale care doreau să orienteze expansiunea germană spre estul și sud-estul Europei, pe de altă parte de adâncirea disensiunilor și contradicțiilor interbalcanice între statele revizioniste și antirevizioniste.

În fața problemelor acute pe care le ridica, în noile condiții economice și politice internaționale, apărarea intereselor vitale ale poporului român. Partidul Comunist Român, aflat în ilegalitate, a avut meritul de a fi înțeles cu limpezime că principalul pericol pentru destinele României, pentru libertatea tuturor popoarelor, îl reprezenta hitlerismul. Apreciind în mod just că „fascismul nu e popular în România și nu are rădăcini în masele populare“, Partidul comunist s-a orientat spre concentrarea tuturor forțelor democratice și patriotice. Lupta contra stării de asediu și a cenzurii, pentru interzicerea organizațiilor fasciste, apărarea drepturilor și libertăților democratice și a independenței patriei constituiau deziderate de interes general. În satisfacerea cărora erau interesate, nu numai clasa muncitoare, ci și celelalte categorii sociale: țărani, intelectualii, funcționarii, ca și o parte importantă a burgheziei. Prin cele mai bine de 20 de organizații legale pe care le-au creat și îndrumat în deceniul al patrulea, comuniștii au reușit să coali-

⁵ Conferința de la Lausanne din noiembrie 1922 — iulie 1923 a abrogat tratatul de la Sèvres și a încheiat un nou tratat cu Turcia care prevedea, printre altele, abrogarea capitulațiilor. Tot la conferința de la Lausanne, s-a încheiat și o convenție privind regimul strimtorilor Bosfor și Dardanele. La conferință au luat parte Marea Britanie, Franța, Italia, Japonia, Grecia, România, Iugoslavia, Turcia, S.U.A. (cu un observator), U.R.S.S. și Bulgaria.

⁶ Vezi Gheorghe Matei, *Dezarmarea în contextul problemelor internaționale și atitudinea României (1919—1934)*, Edit. Academiei, București, 1971.

⁷ Vezi Mihai Fătu, Ion Spălățelu, *Garda de fier, organizație teroristă de tip fascist*. Ed. politică, București, 1971.

zeze largi pături sociale. Mișcarea antifascistă, antihitleristă din România, cuprinzând mase largi ale poporului s-a intensificat an de an, în raport cu creșterea treptată a pericolului de război; ea a fost totodată o parte integrantă a mișcării antifasciste și antirăzboinice internaționale. Exprimând spiritul profund internaționalist, tradițional, al clasei muncitoare, al mișcării noastre revoluționare și progresiste, comuniștii și militanții antifasciști din România au participat activ, nemijlocit la marile acțiuni împotriva războiului și fascismului organizate pe plan internațional, și-au manifestat solidaritatea cu victimele agresiunii fasciste. Comuniștii români s-au pronunțat împotriva folosirii pozițiilor de forță în relațiile internaționale, pentru respectarea independenței și suveranității popoarelor, pentru înfăptuirea securității colective⁸.

Amploarea mișcării antifasciste și antirăzboinice din România, puternicul curent de opinie în favoarea salvării păcii manifestat pe plan internațional, au exercitat o influență puternică asupra politicii desfășurată pe plan extern.

Politica externă promovată de cercurile realiste, lucide din România, politică al cărei obiectiv central era menținerea statu-quo-ului teritorial și independenței naționale, a urmărit, în condițiile creșterii primejdiei de război, consolidarea securității țării, pe de o parte prin alianțele regionale și cooperarea interbalcanică, pe de altă parte, prin alianța și colaborarea cu statele interesate, dintr-un motiv sau altul, în stăvilirea agresiunii și realizarea securității colective sub egida Societății Națiunilor. Partizană a principiului indivizibilității păcii, România considera totodată că realizarea securității efective a popoarelor este posibilă numai prin încheierea unui larg sistem de securitate colectivă care să cuprindă majoritatea statelor, acordurile regionale fiind o parte integrantă a acestui sistem de securitate colectivă. Astfel, apreciind marea importanță a definiției agresorului propusă de delegația sovietică la Geneva, la începutul anului 1933, România și aliatele sale din Mica Înțelegere au fost primele țări care au susținut cu căldură acceptarea formulei sovietice⁹. Realizată pe baza acordului liber exprimat al tuturor statelor semnatare, convenția pentru definirea agresiunii deschidea perspective favorabile consolidării păcii și securității internaționale. Adăugându-se celorlalte instrumente menite să servească intereselor naționale ale României, convenția semnată la Londra în iulie 1933 a contribuit la crearea climatului favorabil stabilirii relațiilor diplomatice între România și Uniunea Sovietică. Intrarea Uniunii Sovietice în Societatea Națiunilor, act pe care România, alături de alte state l-a susținut cu tărie și pe care l-a considerat „ca una din garanțiile cele mai importante pentru pace”, și legăturile tot mai strânse între U.R.S.S. și statele Micii Înțelegeri au avut o semnificație deosebită pentru pacea și securitatea în sud-estul Europei.

⁸ Vezi pentru toate aceste probleme, culegerea de studii *Partidul Comunist Român în viața social-politică a României, 1921—1944*, Edit. Militară, București, 1971.

⁹ Vezi culegerea de studii *Probleme de politică externă a României 1919—1939*, Edit. militară 1971.

Colaborarea interbalcanică, subordonată nemijlocit necesității apărării intereselor vitale ale țărilor din această regiune împotriva primejdiei pe care o reprezenta Germania nazistă, s-a afirmat cu pregnanță în anii 1933—34 când reorganizarea Micii Înțelegeri și crearea Înțelegerii Balcanice au ridicat în arena internațională un puternic instrument al politicii de securitate colectivă¹⁰. În Franța și U.R.S.S., pactul Înțelegerii Balcanice a fost salutat cu simpatie, fiind apreciat ca o confirmare a voinței statelor din sud-estul Europei de a apăra pacea și securitatea în regiunea lor geografică.

Alături de Franța și Uniunea Sovietică, blocul statelor aliate din centrul și sud estul Europei a depus multă stăruință în vederea realizării pactului oriental de securitate¹¹; deși nu participau direct la acest pact, statele balcanice considerau înfăptuirea proiectului franco-sovietic drept o nouă verigă în ansamblul pactelor regionale de asistență mutuală care, garantând securitatea statu-quo-ului teritorial într-o altă vastă zonă geografică a Europei, aducea o contribuție importantă la opera de înfăptuire a securității colective europene.

Êșuarea proiectului Barthou — Litvinov privind pactul oriental, a demonstrat o dată mai mult că o colaborare între Franța și Uniunea Sovietică împotriva pericolului fascismului și războiului, ce le amenința deopotrivă, era unul din comandamentele apărării păcii și securității pe continent. Tratatul de asistență mutuală semnat în mai 1935 între cele două puteri situate la extremitățile continentului european a avut o importanță deosebită pentru securitatea colectivă nu numai prin el însuși, ci și din punctul de vedere al conexiunii cu celelalte pacte regionale de asistență.

Consolidarea prieteniei franco-sovietice era considerată de România ca un factor ce garanta funcționarea normală a alianțelor externe ale țării, favorizând totodată climatul politic și diplomatic pentru încheierea unor tratate de asistență mutuală între Uniunea Sovietică și țările Micii Înțelegeri. În acest context, în iulie 1936, la Montreux, Nicolae Titulescu și Litvinov au parafat acordul care stabilea principiile de bază ale pactului de asistență mutuală româno-sovietic. În concepția ministrului de externe român, acest tratat era „necesar României, fie că Germania pornește război împotriva U.R.S.S., fie că ajunge să se înțeleagă cu această țară”.

În confruntarea internațională dinte promotorii revizionismului și revanșismului și forțele antirevizioniste, cercurile politice conducătoare de orientare nefascistă din statele aliate din centrul și sud-estul Europei au desfășurat o activitate susținută împotriva politicii agresive a statelor fasciste; este de remarcat faptul că deși interesele naționale ale României ca și ale aliatelor sale din Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică coincideau — pe platforma politicii generale antirevizioniste și de securitate colectivă — cu interesele Franței, aceste state nu au împărtășit tendințele conciliatoriste ale

¹⁰ Vezi Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică*, Edit. politică, București, 1968.

¹¹ Pactul oriental de securitate — proiect propus de Franța și Uniunea Sovietică în 1934, preconizând o alianță între Franța și U.R.S.S., cu aderarea Poloniei, Cehoslovaciei, Statelor Baltice și Germaniei. Franța ar fi garantat frontierele europene ale U.R.S.S. și U.R.S.S. frontierele răsăritene ale Franței.

cercurilor guvernante din Anglia și Franța în raporturile lor cu puterile fasciste și au acționat deseori împotriva unor atare tendințe.

Astfel, când la începutul anului 1933, Germania, Italia, Anglia și Franța au încercat instituirea unui „directorat” prin care să dispună, conform propriilor lor interese, asupra problemelor economice și politice ale întregii Europe, Mica Înțelegere a acționat energetic, alături de U.R.S.S. și Polonia pentru repudierea pactului. În această acțiune, campania diplomatică desfășurată de guvernul român, în calitate de mandatar al Micii Înțelegeri, a contribuit în mare măsură la eșuarea proiectului pactului cvadripartit.

În martie 1935, introducerea serviciului militar obligatoriu în Germania a provocat o profundă îngrijorare în rândul statelor antirevizioniste din Europa cu atât mai mult cu cât Societatea Națiunilor și-a dovedit incapacitatea de a impune respectarea tratatelor de pace, iar conferința italo-franco-engleză de la Stresa¹² nu a oferit soluții practice, eficiente împotriva actului abuziv al Reich-ului nazist; pactul naval anglo-german¹³ a materializat o nouă și importantă etapă în pregătirea de război a Germaniei.

Eforturile statelor aliate din centrul și sud estul Europei de a determina adoptarea, în cadrul forumului de la Geneva, a unor hotărâri ferme în vederea stăvilirii agresiunii, respectării tratatelor de pace, s-au lovit de poziția capitulantă a cercurilor conducătoare din Marea Britanie și Franța care au acceptat în cele din urmă, ca fapte împlinite, actele de agresiune ale statelor fasciste, contribuind direct și indirect la eșuarea securității colective; acest moment este marcat de actul agresiv al Germaniei naziste în martie 1936 când a fost ocupată zona demilitarizată a Rinului, (încălciinduse grav prevederile tratatelor de pace), fără ca Franța sau Anglia să schițeze vreo opoziție.

Ascensiunea Germaniei hitleriste, sub oblăduirea conciliatorismului marilor puteri occidentale, eșuarea securității colective s-au repercutat deosebit de grav asupra țărilor din Europa Centrală și Sud orientală, în direcția căroră, pactul de la Locarno deschisese, cu mulți ani în urmă, calea de acces expansiunii germane. Incitat pe de o parte de Italia fascistă, pe de altă parte de Germania, revizionismul hortist a fost folosit în măsură din ce în ce mai mare ca mijloc de presiune și șantaj împotriva României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei, pentru disocierea Micii Înțelegeri și izolarea treptată a acestor țări.

Tranzacția imperialistă de la München (septembrie 1938) urmată de invazia hitleristă în Cehoslovacia în martie 1939, au materializat politica marilor puteri occidentale de conciliere cu agresorul prin sacrificarea dreptului de existență a unui stat cu drepturi egale în comunitatea internațională.

¹² Conferința de la Stresa a avut loc în aprilie 1935 cu participarea Italiei, Franței și Marii Britanii, în urma încălcării de Germania hitleristă a prevederilor militare ale tratatului de la Versailles. Conferința nu a luat nici o măsură de sancționare a politicii de pregătire de război și militarizare promovată de Germania nazistă.

¹³ Acordul naval anglo-german, semnat la Londra, la 18 iunie 1935 a consemnat acordul Marii Britanii pentru sporirea forței navale a Germaniei pînă la un nivel care să echivaleze cu 35% din volumul și valoarea de luptă a forței navale britanice. Acest acord a încălcat prevederile tratatului de la Versailles privind înarmarea Germaniei.

Avantajînd în primul rînd și în cea mai mare măsură politica agresivă a Germaniei naziste și a aliaților săi, tranzacția de la München a avut urmări deosebit de grave asupra securității statelor din sud-estul Europei; ocuparea Cehoslovaciei și dezagregarea Micii Înțelegeri, anexarea Memel-ului, revenirea Dantzig-ului, tratatul economic impus României de Germania nazistă în martie 1939, au avut drept consecință întărirea pozițiilor germane în sud-estul Europei, pe plan economic și politic, slăbirea capacității de rezistență a popoarelor, îngustarea posibilităților lor de apărare a statu-quo-ului teritorial. Acțiunile întreprinse de Înțelegerea Balcanică, eforturile diplomatice ale României și Turciei din vara anului 1939 în vederea realizării unui front antigerman în Balcani ce avea să fie inclus în sistemul de securitate general european, au eșuat, odată cu eșuarea negocierilor tripartite de la Moscova și încheierea pactului de neagresiune sovieto-german. După aceste evenimente, forța de acțiune a Germaniei naziste în sud-estul Europei pentru acapararea resurselor economice și înfeudarea politică a țărilor balcanice a crescut. Izolată, fără ajutor practic din partea aliaților săi, Polonia a fost cotoptă în septembrie 1939 de armatele naziste¹⁴.

În primăvara anului 1940, declanșînd ofensiva împotriva coaliției anglo-franceze, mașina de război nazistă, avînd ca țintă Londra și Parisul, a cotopt mai întîi un șir de țări mici, neutre din occident. Încheierea acestei etape a războiului pentru dominația mondială a celui de al treilea Reich prin capitularea Franței, a însemnat, pentru țările antirevizioniste din Balcani, prăbușirea întregului sistem de alianțe și acorduri, sprijinit pe puterea militară a Franței și clădit de-a lungul a două decenii. Izolată total și lipsită de orice sprijin din afară, România a devenit, la rîndul său, victima tranzacțiilor interimperialiste, pierzîndu-și integritatea teritorială. Se confirma, în vara anului 1940, luciditatea tezei formulate de Partidul Comunist Român la Plenara a V-a lărgită a C.C. din iulie 1936, anume că „România poate deveni numai obiect de reîmpărțire nouă, imperialistă, a Europei, iar nu subiect”.

Așadar, evenimentele din perioada septembrie 1939 — iunie 1940 au dovedit falimentul politicii de conciliere cu agresorul practică de marile puteri imperialiste într-un șir lung de ani. Țările mai mici și mai slabe din Europa centrală și de sud-est folosite ca monedă de schimb pentru o iluzorie „securitate” a occidentului au fost primele victime ale mașinii de război naziste; confruntarea directă cu agresorul, amînată de marile puteri prin sacrificarea țărilor mici nu a putut fi evitată. În septembrie 1939 s-au pus bazele coaliției antihitleriste, producîndu-se mutații profunde în raportul internațional de forțe.

În definirea caracterului celui de-al doilea război mondial, concepția leninistă despre războaie drepte și nedrepte este revelatoare. După cum se știe, V. I. Lenin a precizat că războiul de apărare împotriva unor acte de agresiune, războiul de eliberare de sub ocupație străină, este un război drept;

¹⁴ Vezi pentru toate aceste probleme, Viorica Moisuc, *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938—mai 1940*, Ed. Academiei, București, 1971.

războiul de cotorpire de teritorii, de înfeudare a unor țări și popoare, este un război *nedrept*. Așadar, cel de al doilea război mondial a avut de la început, un dublu caracter : *imperialist*, de cotorpire din partea statelor agre-soare, de *apărare*, de *eliberare* de sub ocupație străină, din partea statelor atacate. Astfel, războiul poporului polonez împotriva Germaniei hitleriste a fost un război drept, antiimperialist și antihitlerist. Același caracter l-a avut și lupta de apărare a Belgiei, Olandei, Luxemburgului, Norvegiei, Franței, împotriva agresiunii naziste.

Această trăsătură a fost accentuată de lupta de rezistență desfășurată de toate popoarele aflate sub ocupația puterilor Axei¹⁵. În Germania și Italia însași, în Ungaria și Bulgaria, forțele democratice și patriotice, clasa muncitoare în frunte cu comuniștii au organizat și desfășurat lupta de rezistență ; indiferent de formele sale specifice de manifestare, ea a avut însă un caracter antifascist și antirăzboinic.

¹⁵ Vezi *Marea conflagrație a secolului XX*, Edix. politică, București, 1971.

DESTRĂMAREA SISTEMULUI COLONIAL AL IMPERIALISMULUI. CONSTITUIREA ȘI DEZVOLTAREA NOILOR STATE INDEPENDENTE DUPĂ AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

GHEORGHE N. CAZAN

La începutul secolului XX marile puteri imperialiste terminaseră de împărțit globul pământesc și se pregăteau să intre în luptă armată pentru reîmpărțirea lui. Cele două miliarde de oameni care trăiau în țările coloniale nu contau decât ca obiect de jaf. Aproape 70% din populația globului trăia în 1919 în posesiunile coloniale ale puterilor imperialiste.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a avut un puternic ecou și în țările Asiei și Africii dominate de imperialism. A început aci o epocă de mari frământări revoluționare care avea să se termine după 3—4 decenii prin doborârea jugului colonial. Se ridica pe o treaptă nouă lupta revoluționară a poporului chinez, semnalul constituindu-l mișcarea de la 4 mai 1919. În Coreea stăpînită de imperialismul japonez s-a declanșat în același an o răscoală de eliberare. India trecea printr-o perioadă de avînt revoluționar fără precedent. Afganistanul ducea în 1919 greul război de independență împotriva Angliei. Tot în anul 1919 au avut loc răscoale antiimperialiste în Egipt și Siria. Poporul turc a dus o luptă dîră pentru păstrarea statului național amenințat cu împărțirea de către puterile imperialiste și aliații lor. În 1921 a triumfat revoluția populară în Mongolia.

V. I. Lenin a acordat o atenție deosebită fenomenului revoluționar care se dezvolta în Asia și Africa, subliniind faptul că țările coloniale se transformă din rezerve ale imperialismului, în rezerve ale revoluției. Deși în perioada dintre cele două războaie mondiale mișcarea de eliberare națională n-a reușit să triumfe pe deplin într-o țară sau alta, forțele ei s-au organizat și maturizat, ridicîndu-se pe o treaptă superioară în perioada care a urmat celui de-al doilea război mondial. În lupta pentru dobîndirea independenței popoarele coloniale au folosit cele mai diverse mijloace : lupta politică, acțiunea culturală, grevele politice de masă, insurecția armată.

Istoria ultimelor decenii infirmă afirmațiile apologetilor colonialismului, după care metropolele și-ar fi ajutat coloniile să „parvină la independență“. În perioada după război lupta armată împotriva stăpînirii coloniale s-a desfășurat în Indochina, Indonezia, Arabia de sud, Algeria, Kenya, Madagascar etc. și se desfășoară cu vigoare în coloniile portugheze, în Africa

de sud, în Rhodesia ș.a. Acțiuni politice de masă au avut loc în India, Birmania, Siria, Liban, Guineea, Ghana, Mali ș.a.

Lupta de eliberare națională a popoarelor asuprite de imperialism s-a desfășurat în condițiile victoriei socialismului în 14 state ale globului pământesc și formării sistemului mondial al socialismului, în condițiile începerii construirii comunismului în U.R.S.S. și ale victoriilor istorice dobândite de poporul chinez.

În zilele noastre sistemul mondial al socialismului exercită o puternică influență și o uriașă forță de atracție asupra țărilor care și-au dobândit independența în cursul ultimului sfert de veac. Aceste țări sînt componente ale procesului revoluționar mondial, întăresc forțele care se opun imperialismului. Partidele comuniste și muncitorești dau o înaltă apreciere mișcării de eliberare națională, contribuției statelor din Asia și Africa la lupta împotriva reacțiunii, imperialismului și războiului.

Este cunoscut faptul că pînă în 1945 în Asia și Africa erau puține state independente. Ca urmare a destrămării sistemului colonial, pe harta politică a lumii au apărut 70 de noi state. În Africa s-au constituit pînă în prezent 41 de state independente iar nouă zecimi din suprafața continentului african aparțin acestor țări.¹ Astăzi sub dominația colonialismului se află mai puțin de 1% din populația globului pământesc. Dobîndirea independenței naționale după război a fost rezultatul unui proces istoric care va continua pînă la scuturarea jugului colonial de toate popoarele. Să nu uităm că Portugalia continuă să stăpînească în Africa o suprafață de 2.043.870 km.², în care trăiesc peste 13 milioane oameni!

Tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia la Congresul X al Partidului Comunist Român necesitatea imperioasă a lichidării definitive a colonialismului și a oricăror alte forme de dominație impuse popoarelor.

„Una din problemele cele mai importante ale lumii de azi — spunea secretarul general al partidului nostru — este lichidarea definitivă a colonialismului și a noii forme de dominație a popoarelor — neocolonialismul —, asigurarea dezvoltării economico-sociale independente a tinerelor state”.²

Procesul apariției noilor state independente după al doilea război mondial a început mai întîi în Asia. La 17 august 1945 și-a proclamat independența republica Indonezia, acest eveniment fiind urmarea directă a răscoalei victorioase a poporului indonezian împotriva cotropitorilor japonezi. În anii 1945—1949 poporul indonezian a fost nevoit să ducă o luptă armată grea împotriva colonialiștilor olandezi, care voiau să-și restaureze stăpînirea în țara „celor 3000 de insule”, cum este denumită uneori Indonezia. În anul 1949 Olanda a impus guvernului Indoneziei așa numita Uniune olandeză-indoneziană prin care Indonezia rămînea într-o legătură personală cu Olanda. Această Uniune a fost anulată în anul 1955 de către Indonezia.

La 2 septembrie 1945 președintele Ho Și Min a proclamat la Hanoi Republica Democrată Vietnam, însă colonialiștii francezi au declanșat în de-

¹ A. Bumbac, *Lupta popoarelor africane pentru lichidarea ultimelor citadele ale colonialismului*, în „Lupta de clasă”, nr. 1/1972, p. 115.

² *Congresul X al Partidului Comunist Român*, Editura politică, București, 1969, p. 81.

cembrie 1946 un război crud împotriva R. D. Vietnam, care s-a terminat în 1954 cu victoria istorică a poporului vietnamez. La conferința de la Geneva din 1954 a fost recunoscută independența R. D. Vietnam și a celorlalte state din peninsula Indochina. După cum se știe, în Vietnamul de sud locul colonialiștilor francezi a fost luat de imperialismul american, care duce de aproape un deceniu un război de agresiune împotriva poporului vietnamez.

În anul 1947 Marea Britanie a acordat statut de dominion Indiei și Pakistanului iar ulterior ambele state s-au proclamat independente. Cele două state apărute în locul vechii Indii britanice s-au constituit după principiul religios (hinduși și musulmani). Între India și Pakistan au apărut de la început grave divergențe pe chestiuni teritoriale, religioase ș.a. care au dus la ciocniri armate, cum a fost cea din decembrie 1966 pentru Cașmir și cea mai recentă, din noiembrie-decembrie 1971, de pe urma căreia în Pakistanul de răsărit a apărut un nou stat, statul Bangla Desh.

În 1948, la 9 septembrie, s-a proclamat R. P. D. Coreeană, eveniment de mare însemnătate, care marca victoria revoluției de democrație populară într-un alt stat din Asia. În 1948 s-au proclamat independente Birmania, Ceylonul și alte state asiatice. Deși China n-a intrat formal în rîndul țărilor coloniale și istoria ei, ca și R. P. Mongole, a R. D. Vietnam și a R. P. D. Coreene se tratează odată cu a celorlalte țări socialiste din Europa și America, proclamarea R. P. Chineze, la 1 octombrie 1949, a înlăturat pentru totdeauna dependența Chinei de imperialism, jaful bogățiilor ei și amestecul puterilor străine în treburile ei interne. Proclamarea R.P.Chineze a avut un puternic ecou în rîndurile popoarelor care luptau pentru scuturarea jugului imperialist.

O situație aparte s-a creat în anii aceia în țările Orientului Apropiat. Între 1945—1948 s-au constituit ca state independente Siria, Libanul, Transiordania și Israel. Între statele arabe și Israel au apărut, de la bun început, grave conflicte care au dus la trei războaie. În anul 1947 O.N.U. hotărîse să retragă Angliei de la 15 mai 1948, mandatul asupra Palestinei, iar pe teritoriul acestei foste colonii să se creeze două state: unul arab și unul evreu. La 14 mai 1948, pe cea mai mare parte a teritoriului Palestinei s-a constituit statul Israel. Circa 800.000 de arabi palestinieni s-au refugiat pe teritoriul statelor arabe vecine. La scurt timp după proclamarea statului Israel, între acesta și statele arabe a izbucnit un război. Armistițiul încheiat în 1949 n-a adus pacea în zonă. În octombrie-noiembrie 1956 statul Israel a participat la agresiunea Angliei și Franței împotriva Egiptului, iar în iunie 1967 a izbucnit un nou război între Israel, Egipt, Iordania, Siria, Liban, Irak ș.a. Acest război s-a soldat prin ocuparea de către trupele israeliene a unor teritorii aparținînd Egiptului, Iordaniei, Siriei ș.a. La 22 noiembrie 1967 Consiliul de Securitate al O.N.U. a adoptat o rezoluție pentru reglementarea conflictului. Această rezoluție cere Israelului să-și retragă trupele din teritoriile ocupate, recunoașterea dreptului la existența independentă a tuturor statelor din zonă, în cadrul unor frontiere garantate, apoi soluționarea problemei refugiaților palestinieni. Statul nostru consideră situația din Orientul Apropiat ca un periculos focar de război și apreciază că punerea

în practică a rezoluției Consiliului de Securitate oferă o bază rezonabilă pentru rezolvarea situației din această zonă.³

Un loc important în lupta antiimperialistă în Orientul Apropiat îl ocupă Republica Arabă Egipt. Egiptul era în mod formal un stat independent însă prin tratatul anglo-egiptean din 1936 Marea Britanie își menținea pozițiile colonialiste în această țară, bazându-se pe cercurile reacționare din jurul monarhiei.

La 23 iulie 1952 la Cairo s-a produs o lovitură de stat militară, în urma căreia regele Faruk a fost detronat și obligat să părăsească țara. Puterea a fost preluată de un Consiliu revoluționar care a proclamat republica la 18 iulie 1953. În 1954 colonelul Gamel Abdel Nasser a ocupat funcția de președinte al statului și șef al guvernului. Sub conducerea sa guvernul egiptean a trecut la îndeplinirea unui program de reforme cu caracter antifeudal și antiimperialist. Printre cele mai importante măsuri a fost naționalizarea, la 26 iulie 1956, a companiei Canalului de Suez, deținută de capitaliștii anglo-francezi. Această măsură a determinat opoziția violentă a Angliei și Franței față de Egipt și intervenția armată anglo-franco-izraeliană la 30 octombrie 1956. Avertizate serios de Uniunea Sovietică, lipsite de sprijinul S.U.A., cele trei țări agresoare au fost silit să-și retragă forțele militare din Egipt până în decembrie 1956.

La mijlocul deceniului al șaselea al secolului nostru a început unul dintre cele mai remarcabile procese istorice: eliberarea Africii. În 1956 au devenit independente Sudanul, Marocul și Tunisia; în anul 1957 Ghana, în 1958 Guineea. Anul 1960 a fost „anul Africii“, când 17 foste colonii franceze, engleze, belgiene, cu o populație de 80 milioane de locuitori, și-au dobândit independența.

În 1962 s-a încheiat victorios lupta armată a poporului algerian împotriva colonialismului francez. Franța a recunoscut independența Republicii Democratice și Populare Algeriene, fiind nevoită să instituie cu fostul „departament de peste mare“ relații noi. În același an au fost lichidate posesiunile coloniale portugheze din India-Daman, Diu, Goa, iar Irianul de vest a fost alipit Indoneziei. Cu trecerea anilor alte țări din Africa, insule din Oceanul Atlantic și Pacific s-au constituit ca state independente. La 1 ianuarie 1959 a triumfat revoluția populară în Republica Cuba, fostă, până atunci semi-colonie a S.U.A.

Prăbușirea sistemului colonial al imperialismului a agravat, fără îndoială, criza generală a capitalismului, a ascuțit contradicțiile interne și externe ale capitalismului.

Țările care și-au dobândit independența în cursul ultimelor decenii au moștenit o situație extrem de grea după îndelungata stăpânire colonială. Marea majoritate a țărilor afro-asiatice au fost țări agrare, orientate de colonialiști spre monocultură, spre cultivarea unor plante destinate exportului (arbori de cauciuc, trestie de zahăr, cacao, cafea, tutun etc.). Multe din aceste țări erau nevoite să importe cereale. În același timp, țările din

³ N. Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central la Congresul X al P.C.R.*, loc. cit., p. 82.

Asia și Africa posedă zăcămintele de metale neferoase ca aur, argint, uraniu, cositor, zinc, mangan ș.a. Astfel, exportul african este compus și în prezent în proporție de 75% din produse agricole și 25% minereuri. 70% din exportul Ghanei îl constituie boabele de cacao; cafeaua și bananele formează 60% din exportul Guineii ș.a.

Monopolurile imperialiste controlează producția de minereuri într-o serie de țări ale Africii iar pînă nu de mult monopolul belgiano-englez „Union Minière du Haut Katanga” era adevăratul stăpîn al Africii de mijloc. În apriga luptă de concurență în Africa și în Asia se întîlnesc monopolurile americane, engleze, vest-germane, japoneze, franceze, italiene ș.a.

Principalele țări capitaliste dispun de 22 miliarde de dolari investiții în Africa, de pe urma cărora obțin un profit anual de 2 miliarde de dolari.⁴ În același timp, ele obțin din investițiile și schimburile neechivalente cu țările Asiei, Africii și Americii Latine un profit anual de 20 miliarde dolari.⁵ Este ușor de înțeles că puterile imperialiste nu sînt dispuse să renunțe, de bună voie, la pozițiile economice pe care le au în fostele țări coloniale și folosesc un arsenal de mijloace pentru a-și consolida și perpetua prezența.

Îndelungata exploatare colonială a provocat cumplite suferințe popoarelor din fostele colonii. Venitul național mediu este de 10—15 ori mai mic în țările afro-asiatice decît în țările capitaliste dezvoltate. Șomajul, foamea, condițiile mizerabile de locuit, lipsa de asistență socială sînt probleme dintre cele mai dificile ale țărilor în curs de dezvoltare. Astfel, în India erau în anul 1967 peste 10 milioane șomeri iar peste 80% din populație era analfabetă.⁶ În țările africane circa 50% din copii nu ating vîrsta de 15 ani.

Țările afro-asiatice dispun încă de mijloace economice reduse datorită înapoierii și subdezvoltării. Industria grea și constructoare de mașini este în faza de dezvoltare iar agricultura n-a depășit încă sistemul monoculturii. Aplicarea măsurilor de dezvoltare a industriei și agriculturii sînt îngreunate de existența capitalului privat și de relațiile agrare dominate de puternice rămășițe feudale, iar în Africa, în regiunile triburilor, chiar de rămășițe ale comunei primitive.

După dobîndirea independenței naționale, statele din Asia și Africa au pornit pe calea grea a luptei cu înapoierea și subdezvoltarea, a luptei împotriva exploatării imperialiste. În țările afro-asiatice există diferite tipuri de sisteme politice — pluripartinice, monopartinice. În general, puterea aparține burgheziei naționale, sprijinită de clasa muncitoare, de masele țărănești și de mica burghezie. În multe din aceste țări, ca de exemplu în Birmania, Algeria, Egipt, Guineea, Mali ș.a. au fost îndeplinite măsuri revoluționare care au lovit puternic în monopolurile străine cît și în moșieri și marele capital autohton. Adîncimea procesului revoluționar depinde în foarte mare măsură de modul în care clasa muncitoare și țărănimia din țările în curs de

⁴ Gerhard Liebig. *Nationale und soziale Revolution in Afrika*, Berlin, 1967, p. 46.

⁵ *Noveșia istoria stran Azii i Afriki*, Moskva, 1965, p. 16.

⁶ M. Crouzet. *L'époque contemporaine*, Paris, 1969, p. 622.

dezvoltare au posibilitatea să-și exercite rolul politic în stat, să impună burgheziei naționale un program radical de reforme. Burghesia națională, deși interesată în consolidarea independenței naționale, este înclinată, în același timp, spre tranzacții cu imperialismul. În acest sens, este edificatoare poziția marilor firme indiene Tata și Birla care colaborează intens cu monopolurile străine.⁷ Tot în India forțele reacționare grupate în organizațiile Mahasabha, Swanatra, Jan Singh se opun naționalizărilor și controlului industriei de către guvern, reformei agrare și abolirii principatelor. Forțele cele mai reacționare din țările Asiei și Africii, moșierii feudali, șeicii, unii șefi de triburi, reprezentanți ai cultului, burghesia compradoră⁸ se opun măsurilor luate de guvernele țărilor independente, iar opoziția lor trebuie combătută prin forță. Este important de reținut faptul că aceste cercuri, dacă dețin puterea, așa cum este cazul în Vietnamul de sud, Coreea de sud, Thailanda ș.a., infucează țările lor imperialismului pentru a obține ajutorul acestuia în lupta împotriva maselor populare.

Caracteristica principală a guvernelor țărilor afro-asiatice este preocuparea pentru dezvoltarea și modernizarea patriilor lor prin întărirea sectorului capitalist de stat în economia națională, prin înfăptuirea unui program amplu pe plan economic și social. În numeroase din țările afro-asiatice (India, Birmania, Indonezia pînă în 1965, Egipt, Guineea, Mali etc.) au fost adoptate planuri de dezvoltare economică care prevăd, în general, construirea unei baze industriale proprii. Statele în curs de dezvoltare au efectuat un amplu program de naționalizări și au introdus controlul de stat în industrie, comerț, transporturi etc.

În India au fost naționalizate transportul, telecomunicațiile, energia atomică, industria de armament și s-a instituit controlul statului în industria minieră, metalurgică, constructoare de mașini, chimică ș.a. Cu ajutorul unor țări socialiste, în India s-au construit mari obiective industriale ca: uzina metalurgică de la Bhilai (cu ajutor sovietic), rafinăria de la Gauhati (cu ajutor românesc) etc. În Indonezia, în timpul guvernării președintelui Sukarno, statul a naționalizat întreprinderile olandeze, care reprezentau 70% din investițiile de capital, au fost luate măsuri pentru dezvoltarea sectorului de stat. Însă în septembrie 1965, forțele reacționare din armată, cu sprijinul imperialismului străin, au pus la cale o lovitură de stat, al cărei ascuțiș principal a fost îndreptat împotriva comuniștilor. Actualul regim militar din Indonezia a deschis larg porțile țării pentru investiții de capital străin.

Măsuri radicale au fost adoptate și în Birmania după venirea la putere a generalului Ne Win, în 1962. Au fost naționalizate întreprinderile străine, industria mare autohtonă, marile magazine etc.

Importante măsuri pentru consolidarea economică au fost luate în Egipt. Statul controlează aci peste 85% din industrie, toate instituțiile de credit, societățile de asigurare, mijloacele de transport, comerțul en gros ș.a. Au fost construite peste 800 de uzine în industria constructoare de mașini,

⁷ M. Crouzet, *op. cit.*, p. 624.

⁸ Termen portughez desemnînd o categorie socială din țările coloniale care deține monopolul sau întîietatea în relațiile cu străinii.

electronică, chimică, de automobile etc.⁹ În aceeași țară proprietatea agricolă a fost limitată la 100 feddani (50 ha.).

În Republica Algeriană Democratică și Populară statul a preluat întreprinderile și pământurile abandonate de foștii colonialiști europeni. Astfel, au fost naționalizate peste 500 întreprinderi industriale și comerciale care au aparținut europenilor precum și 2.700.000 ha. pământ arabil. În același timp, statul algerian a naționalizat și o serie de întreprinderi autohtone și a luat măsuri pentru dezvoltarea industriei de bază a țării: petrolul și gazele.

Și în țările Africii negre (Guinea, Mali, Tanzania, R. P. Congo, Zambia ș.a.) s-a creat un sector de stat în curs de dezvoltare.¹⁰

Este important de reținut faptul că în India, Birmania, Irak, R. A. Egipt, Algeria ș.a. s-au efectuat reforme agrare, însă rezolvarea problemei agrare în direcția stăpînirii pământului de către cei care-l muncesc este încă o sarcină a viitorului. În multe din țările afro-asiatice statul încurajează înființarea unor cooperative de aprovizionare și desfacere pentru meseriași, micii comercianți și agricultori. Statul depune, de asemenea, eforturi pentru dezvoltarea învățămîntului, pentru ocrotirea sănătății, pentru construcția de locuințe etc.

Cercetătorii problemelor țărilor în curs de dezvoltare scot în evidență faptul că viitorul acestor țări poate fi asigurat numai printr-o politică de industrializare și de ridicare culturală pe care trebuie s-o promoveze statul¹¹. În acest proces un rol din ce în ce mai însemnat revine clasei muncitoare. Clasa muncitoare în țările Asiei și Africii este încă restrînsă numeric, însă tendința principală este aceea de creștere. În țări ca India, Indonezia, R. A. Egipt, numărul muncitorilor a crescut rapid în ultimul sfert de veac iar rolul lor politic este, de asemenea, în creștere. Clasa muncitoare formează un detașament avansat în țările afro-asiatice și-și aduce contribuția principală la înlăturarea subdezvoltării. Muncitorii sînt organizați în sindicate¹² și partide politice. Avangarda clasei muncitoare este încadrată în partidele comuniste, care îndeplinesc un rol politic important în aceste țări. Astfel, pînă în 1965 în Indonezia existau 1.500.000 membri ai partidului comunist, dar, după lovitura de stat militară, forțele reacționare au asasinat peste 200.000 de comuniști iar sute de mii sînt deținuți în închisori. Partide comuniste puternice există în India precum și în unele țări arabe, însă de multe ori guvernele din țările menționate au trecut la reprimarea brutală a acestor partide, (în Sudan, de pildă, în vara anului 1971, autoritățile militare au executat numeroși comuniști). Partidul nostru a condamnat cu toată fermitatea asemenea practici și a arătat că ele duc la slăbirea frontului antiimperialist, lovesc în unitatea țărilor în curs de dezvoltare.

⁹ J. Rous. *Chronique de la décolonisation*, Paris, 1965, p. 340.

¹⁰ A. Bumbac, *op. cit.*, p. 116.

¹¹ J. Woodis, *Calea Africii*, Editura politică, București, 1965, p. 86—95.

¹² Peste 3 000 000 muncitori din țările africane sînt încadrați în sindicate (circa 650 000 în Maroc, 300 000 în Tunisia, 300 000 în R. A. Egipt, 200 000 în Guinea etc.). Din 1961 există o Federație a Sindicatelor din Africa care sprijină acțiunile revendicative ale oamenilor muncii de pe continent, lupta de eliberare națională.

Clasa muncitoare din țările Asiei și Africii, aliată cu masele populare, va avea un cuvânt hotărâtor de spus în ceea ce privește viitorul acestor țări — se vor dezvolta ele pe o cale capitalistă sau pe una necapitalistă, care va duce la socialism.

O piedică însemnată în calea dezvoltării țărilor afro-asiatice o reprezintă practicile neocolonialismului. Neocolonialismul urmărește să mențină țările din Africa și Asia în orbita imperialismului și după ce fostele metropole au fost nevoite să le acorde independența. Am arătat mai sus că investițiile și beneficiile pe care le realizează țările capitaliste dezvoltate în Africa și Asia sînt unul din motivele care le determină să încerce a-și perpetua prezența acolo. Formele politicii neocolonialismului sînt variate: dominația economică prin investiții și comerț, împrumuturi, așa numite ajutoare, legături cu compradorii, pătrunderea spirituală (religie, cultură), lovituri de stat, amenințare militară etc.¹³. Ne vom opri pe scurt asupra unora din aceste practici. Analiza structurii „ajutoarelor” acordate de țările capitaliste dezvoltate arată că majoritatea fondurilor sînt cheltuite în alte domenii decît în acela al dezvoltării economice, și că numai 10% sînt destinate industrializării țărilor care le primesc¹⁴.

Loviturile militare și războaiele civile provocate în țările africane cu concursul activ al puterilor imperialiste sînt piedici grele în calea dezvoltării acestor țări. Republica Zair (Congo Kinshasa) a trecut printr-o adevărată tragedie. Congo și-a dobîndit independența la 30 iunie 1960. Primul ministru, Patrice Lumumba, erou al poporului congolez, a fost înlăturat în septembrie 1960 și ucis în mod bestial în februarie 1961. Agenții imperialismului, Chombe și Kalonji, au încercat să dezmembreze statul prin proclamarea „independenței” provinciilor Katanga și Kassai, unele dintre zonele cele mai bogate în metale neferoase din lume. Nu este de mirare că organizator al secesiunii și apoi al intervenției belgiene în Congo a fost monopolul belgiano-englez „Union Minière du Haut Katanga.”¹⁵ Imperialismul american a folosit din nou steagul O.N.U. pentru a-și consolida pozițiile în această zonă. De abia în 1965, prin înlăturarea de la putere a lui Chombe și Kasavubu s-a pus capăt războiului civil și intervenției străine.

Din iunie 1967 și pînă în ianuarie 1970 în Nigeria s-a desfășurat un sîngeros război civil între armata federală a guvernului Gowon și armata provinciei estice, proclamată independentă de către generalul Ojukwu, sub numele de Biafra. De acest război, în care și-au pierdut viața cîteva milioane de oameni, între care mulți copii, n-au fost străine unele mari puteri, după cum imperialismul american a avut o legătură directă cu lovitura de

¹³ Gerhard Liebig, *op. cit.*, p. 124—135.

¹⁴ În 1963 Franța a acordat țărilor din comunitatea franceză un ajutor în valoare de 10,5 miliarde franci. Din această sumă 4,89 miliarde reprezintă furnituri și lucrări militare, 250 milioane franci s-au cheltuit pentru poliție și siguranță, 480 milioane franci pentru întreținerea funcționarilor francezi iar 3,58 miliarde franci s-au cheltuit pentru nevoile instituțiilor guvernamentale în Africa (*Ibidem*, p. 153).

¹⁵ M. Jay Belasco, H. Hammond, E. Graff, *The New Africa*, New York, 1968, p. 112—116.

stat din 24 februarie 1966 în Ghana, care a înlăturat regimul progresist al președintelui Kwame Nkrumah.

Pe continentul african se desfășoară astăzi o aprigă luptă a popoarelor împotriva ultimelor bastioane ale colonialismului și împotriva rasiștilor din Africa de sud și Rhodestia.

Guvernul portughez urmărește să pună în aplicare colonizarea a unui milion de portughezi în Mozambic, ca mai târziu, după modelul Rhodestiei, această colonie să-și proclame „independența”, perpetuând, în felul acesta, dominația portugheză.¹⁶ Însă, în Angola, Mozambic și Guineea-Bissau popoarele s-au angajat într-o luptă armată hotărâtă împotriva colonialiștilor portughezi. Popoarele acestor țări au în fruntea lor organizațiile: Mișcarea populară pentru eliberarea Angolei (M.P.L.A.), Frontul de eliberare din Mozambic (F.R.E.L.I.M.O.) și Partidul African al Independenței din Guineea-Bissau și Insulele Capului Verde (P.A.I.G.C.). Partidul Comunist Român întreține strânse legături de prietenie cu mișcarea de eliberare națională din coloniile portugheze și-i acordă un sprijin direct. Cu prilejul vizitei făcute anul trecut în țara noastră, Agostinho Neto, președintele M.P.L.A. a declarat: „Aș vrea să mă fac interpretul sentimentelor de grațitudine pentru faptul că în politica statului român un rol important revine sprijinului față de noile state și față de popoarele care luptă cu arma în mână pentru a-și dobândi independența. Mișcarea noastră dă o înaltă apreciere acestei politici care înfăptuiește în practică principiile internaționalismului.”¹⁷ După cum se știe, recent, printr-o hotărâre a Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România s-a constituit *Fondul de Solidaritate Internațională*, destinat sprijinirii țărilor în curs de dezvoltare și mișcărilor de eliberare națională.

Vizita pe care a întreprins-o de curând, tovarășul Nicolae Ceaușescu în unele țări africane a fost o manifestare călduroasă a prieteniei poporului român cu popoarele Africii, o afirmare puternică a sprijinului pe care țara noastră îl acordă Africii.

În politica externă a țărilor afro-asiatice un loc important revine legăturilor cu țările socialiste. Astfel, între India și U.R.S.S. există un tratat de prietenie, țările socialiste au acordat țărilor în curs de dezvoltare credite pe termen lung și cu procente minime, cu ajutorul cărora s-au construit, în ultimul deceniu, peste 1000 obiective industriale în țările asiatice și africane. Se cuvine a fi relevată importanța marelui baraj și a centralei hidroelectrice de la Assuan în Egipt, obiective industriale construite cu ajutorul U.R.S.S. La rândul ei, R. P. Chineză a acordat însemnate ajutoare Pakistanului, Guineei, Republicii Mali și altor țări.

Republica Socialistă România întreține relații economice cu peste 50 de țări afro-asiatice și latino-americane, iar raporturi diplomatice cu peste 30. Partidul Comunist Român consideră că strângerea legăturilor cu țările în curs de dezvoltare și cu mișcărilor de eliberare națională constituie o sarcină de prim rang, iar îndeplinirea ei duce la întărirea frontului antiimpe-

¹⁶ A. Bumbac, *op. cit.*, p. 117—118.

¹⁷ *Ibidem*, p. 126.

rialist. Delegația României la O.N.U. cît și la conferințele mondiale pentru dezvoltare a făcut numeroase propuneri pentru intensificarea ajutorului acordat țărilor în curs de dezvoltare, a condamnat vehement colonialismul și neocolonialismul. Țara noastră, prin glasul autorizat al conducătorilor ei, își exprimă convingerea fermă că tinerele state vor reuși să înlăture toate vestigiile trecutului și să-și construiască un viitor socialist.

Țările afro-asiatice, reprezentînd două treimi din membrii O.N.U., își aduc o contribuție importantă la rezolvarea problemelor majore ale relațiilor internaționale. Prin votul țărilor socialiste și al țărilor afro-asiatice a fost rezolvată, la 26 octombrie 1971, importanta problemă a restabilirii drepturilor R. P. Chineze la Organizația Națiunilor Unite. Țările afro-asiatice își aduc o contribuție la fel de importantă la rezolvarea problemelor din zonele lor. Conferințele internaționale de la Bandung, Cairo, Addis-Abeba ș.a. au fost foruri în care aceste țări s-au afirmat ca subiecte importante ale relațiilor internaționale, ca factori activi în lupta pentru pace.

În același timp, țările afro-asiatice sprijină lupta de eliberare în coloniile portugheze, lupta popoarelor africane împotriva politicii de apartheid practică de rasiștii din Republica Africa de Sud și Rhodezia. Situația din Africa de Sud și Rhodezia a fost dezbătută în repetate rînduri la O.N.U. sau la reuniunile Organizației pentru Unitatea Africană în care intră țările Africii și s-au adoptat hotărîri care condamnă politica rasiștilor de la Pretoria și Salisbury. O.N.U. a hotărît să retragă mandatul R.S.A. asupra teritoriului Namibiei, însă guvernul R.S.A. refuză să-și retragă autoritățile și armata din această țară. Recenta sesiune a Consiliului de Securitate, care a avut loc la Addis-Abeba, este o dovadă clară a rolului crescînd pe care țările afro-asiatice îl joacă în viața internațională, o mărturie a faptului că problemele continentului african trebuie rezolvate cu concursul întregii omeniri.

MEDALION ISTORIC : A. D. XENOPOL (1847—1920)

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

În „Oameni care au fost”, referindu-se la opera lui A. D. Xenopol, N. Iorga, încrezător în dreapta judecată a posterității scria : „Știința istorică va ști să arate cât de mare a fost rolul aceluia care, venit într-un moment când studiile de trecut se opreau la cercetarea migăloasă a unor amănunte înfățișate fără interpretare și când cugetarea asupra lor pornea fără metodă pe verzile plaiuri ale genialității romantice, a știut să introducă în orînduirea și tălmăcirea acelor lucruri de trecut, care condiționează așa de mult prezentul, metoda științifică obișnuită în alte domenii mai puțin deschise ipotezei”¹.

Știința istorică, românească și străină, aplecată cu interes asupra operei lui A. D. Xenopol — și îmbogățită prin bogăția ideilor ei — avea, într-adevăr, să-l ridice pe Xenopol în galeria marilor istorici care depășesc, prin valoarea creației lor, granițele țării în care s-au născut și devin prin produsul minții lor valori universale.

În 1970, cu prilejul semicentenarului morții lui A. D. Xenopol, Institutul de Istorie din Iași, care-i poartă numele, a știut să facă din sesiunea de comunicări consacrată analizei operei lui A. D. Xenopol un act de înăvuiere a patrimoniului istoriografic național².

O strălucită comunicare a acad. Athanase Joja, la Academia de științe morale și politice din Paris despre *Filozofia istoriei în România*³ readucea, în 1965, în discuția înaltului for științific francez, care l-a numărat pe A. D. Xenopol printre membrii lui, valoarea acestuia ca filozof al istoriei.

Participanții la discuție au evidențiat faptul că A. D. Xenopol, alături de D. Cantemir, N. Iorga și Vasile Pîrvan, a știut să realizeze o sinteză din ceea ce țările Europei de tradiție cultural-științifică au putut oferi mai bun.

¹ N. Iorga, *Oameni care au fost*, București, 1967, vol. II, p. 175.

² Recent au fost tipărite lucrările sesiunii într-un volum intitulat *A. D. Xenopol. Studii privitoare la viața și opera sa*, Edit. Academiei, București, 1972, 444 p.

³ Athanase Joja, *La philosophie de l'histoire en Roumanie*, în „Revue des Travaux de l'Académie des Sciences Morales et Politiques”, 1965 (2e semestre), p. 44—52.

Personalitate multilaterală, A. D. Xenopol s-a remarcat încă din anii liceali prin mintea sa pătrunzătoare și setea de cunoaștere, prin gustul formei și preciziei, prin iubirea pentru istorie. Urmîndu-l pe N. Bălcescu și M. Kogălniceanu, el scria în 1866 că istoria este „învățătoarea vremilor de față”, ea scoate „din studiul trecutului învățatura trebuitoare pentru a realiza... ideile libertății și ale egalității”⁴. Potrivit părerii lui Xenopol, într-o expunere istorică nu trebuie să precumpănească faptele, datele, ci ideile.

Contactul, ca student în Germania, la Berlin și Giessen, cu un mediu intelectual ce cunoștea mari valori, pe Th. Mommsen, E. Curtius, L. v. Ranke și G. Gervinus, a dezvoltat în Xenopol pasiunea pentru înțelegerea rolului pe care-l pot avea științele umane în general și istoria în special în viața statelor; aceasta din urmă fiind în măsură să dezvăluie dinamica progresului, să dezlege — arăta el — „cum din trecut s-a dezvoltat prezentul și care este direcțiunea ce aparține viitorului”⁵. La 1 aprilie 1870 Xenopol scria lui Iacob Negruzzi că timpul scurt în care avea să studieze în capitala Germaniei dorea să-l consacre „nu atîta pentru studiul propriu al istoriei”, cît pentru a cunoaște „isvoarele de unde curge și mijloacele de a le cerceta”, urmînd ca, întorcîndu-se în țară, să aplice ceea ce ar fi învățat și adunat la „istoria scumpei noastre țări”⁶.

Întors în țară, Xenopol a trebuit, mai mulți ani, să facă altceva decît ceea ce constituia adevărata sa vocație (din 1871 a intrat în magistratură, iar din 1878 a fost avocat); a continuat, însă, cu o mare voință, demnă de invidiat, să cerceteze în domeniul istoriei și al filozofiei istoriei.

Între 1870 și 1878 el a publicat în „Convorbiri literare” și în „Steaua României” o serie de articole, apărute în 1879 la Iași în volum sub titlul de *Studii economice* (republicate cu unele modificări în 1882 la Craiova) în care demonstra necesitatea creării unei industrii mari pentru ca România să-și poată păstra și dezvolta independența, scotea în evidență legătura strînsă dintre economic și spiritual. „Starea materială a unui popor — scria el — stă în cea mai strînsă legătură cu dezvoltarea sa intelectuală, și dacă aceasta a fost așa în toate timpurile, apoi desigur că în timpurile noastre adevărul acestei idei este mai presus de orice îndoială”⁷.

În anul 1880 a publicat Xenopol lucrarea *Războaiele dintre ruși și turci și înriurirea lor asupra țărilor române* în prefața căreia ținea să sublinieze utilitatea studiului istoriei. „Studiul faptelor trecute — arăta el — poate să ne slujească pînă la un punct de călăuză în cele de față și viitoare. Astfel, istoria poate să devină învățătoarea politicei și să conducă de la o

⁴ A. D. Xenopol, *Importanța și utilitatea istoriei*, în „Arhiva”, Iași, 1901, p. 424. O bună prezentare a formației spirituale a lui A. D. Xenopol și a concepției lui social-filozofice la N. Gogoneașă-Z. Ornea, *A. D. Xenopol. Concepția socială și filozofică*, București, 1965, 264. p.

⁵ A. D. Xenopol, *Scrieri sociale și filozofice*, București, 1967, p. 164.

⁶ I. E. Toroușiu, *Studii și documente literare*, vol. II, București, 1932.

⁷ A. D. Xenopol, *Studii economice*, Craiova, 1882, p. 1. Pentru concepția lui A. D. Xenopol privind dezvoltarea economică a țării, vezi Vasile Nechita, *Ideii economice progresiste în opera lui A. D. Xenopol*, în „Studii și articole de istorie”, XII, 1968, p. 47—66.

îndeletnicire teoretică la rezultate practice. Dacă este de interes a se cunoaște întregă istoria unui popor, nu este mai puțin adevărat că acele fapte vor fi mai cu înfrîurire asupra vieții sale de față, care vor sta în o legătură mai strînsă cu dînsa, prin urmare acele ce vor fi mai apropiate”⁸

Din 1881 a început să colaboreze Xenopol la „Revue Historique” al cărei director, era Gabriel Monot — revistă de prestigiu și care, după Xenopol, va cunoaște printre colaboratorii ei pe Nicolae Iorga.

În anul 1883 Xenopol a fost numit profesor de istoria românilor la Universitatea din Iași, fiind unul din cei mai mari profesori pe care i-a avut această universitate. În lecția inaugurală din 1 octombrie același an el accentua ideea că istoria trebuie nu numai să cerceteze amănunțit trecutul ca să aibă posibilitatea de a preciza „pe cît se poate faptele acestuia”, ci să prezinte și „sinteza ideilor generale deduse din studiul acestui material pozitiv”⁹. Xenopol făcea remarca că „Dacă istoria... în genere te face să iubești omenirea, istoria poporului din care faci parte va deschide inima ta către dînsul. Nu este — spunea el — putere care să învieze mai tare patriotismul decît istoria propriului tău popor”¹⁰. „Popoarele din care a dispărut patriotismul sînt moarte pentru istorie”¹¹.

Lecția inaugurală definea modul în care Xenopol înțelegea să predea istoria și scotea în evidență, totodată, înclinarea sa pentru problemele de filozofie a istoriei. „...Istoria tinde — spunea el — a deveni o știință și lucrările, cărora dînsa dă naștere sînt așezate, între producerile științifice, alături cu acele ale economiei politice și filozofiei, adică ale științelor morale sau neperfecte”¹².

Primul curs expus în 1883—1884 a avut ca obiect *problema formării poporului român* și, legat de aceasta, analiza critică a teoriei lui R. Rösler, dezvoltată de acesta în lucrarea: *Romaenische Studien, Untersuchungen zur älteren Geschichte Romaeniens*, apărută la Leipzig în 1871.

Cursul lui Xenopol a fost tipărit în 1884 sub titlul: *Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinței Românilor în Dacia Traiană*, închinat „Românilor de peste munți”. În anul următor, în 1885, lucrarea apărea la Paris sub titlul: *Une énigme historique. Les Roumains au Moyen Age*; ea arăta largă și temeinică formație științifică a lui Xenopol, ca și calitățile sale de polemist.

Combătînd teza lui Rösler a imigrației tîrzii a poporului român în ținuturile pe care le locuiește, Xenopol a subliniat autohtonitatea românilor, aducînd argumente de ordin istoric, lingvistic, toponimic.

Începînd cu anul 1888, cînd s-a publicat primul volum din *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, cursul lui Xenopol de istoria românilor se transforma în prima mare sinteză de istorie națională, care pînă în 1893 avea să însumeze șase volume.

⁸ A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înfrîurirea lor asupra țărilor române*, vol. I, Iași, 1880, p. I.

⁹ „Convorbiri literare”, anul XVII (1883), nr. 8, Iași, 1884, p. 304.

¹⁰ *Ibidem*, p. 305—306.

¹¹ *Ibidem*, p. 305.

¹² *Ibidem*, p. 302.

Primul volum, consacrat Daciei ante-romane, Daciei romane și „stăruinței populației daco-romane în Dacia“ a fost prezentat în anul 1889 Academiei Române pentru premiere. Pe baza raportului întocmit de George Bariț i s-a decernat lui Xenopol premiul Ioan Heliade Rădulescu și a fost ales membru corespondent al Academiei.¹³ Pentru volumele II, III, IV și V, i s-a acordat lui Xenopol — pe baza raportului lui Vincențiu Babeș — marele premiu Năsturel Herescu.

„Nevoia unei istorii a românilor — scria A. D. Xenopol în *Istoria ideilor mele* — era simțită de toată lumea și cartea mea venise la timp, tocmai în momentul când înălțarea prezentului trebuia să caute în trecut rădăcinile pe care crescuse“¹⁴.

Preocuparea lui Xenopol, evidentă în prestigioasa lui sinteză, de explicare a faptelor istorice în conexiunea lor și în spirit critic, lărgirea investigației istorice cu aspecte ale vieții economice, sociale și culturale situau efortul lui printre tendințele avansate din acea vreme în scrierea istoriei.

„Am căutat... eu cel dintâi — avea să evoce Xenopol — a da un loc însemnat dezvoltării culturale și aceleia a așezămintelor și a nu îneca întreaga istorie numai în fapte politice. Sînt cel dintâi, care am cercetat în tot lungul istoriei românilor dezvoltarea boierimei, a producției și bogăției țărilor, starea țăranilor, așezămintele juridice și sociale ca breslele, modul ocîrmuirii, starea financiară, moravurile și deprinderile, literatura lumească și bisericască, căutînd totdeauna a forma și legătura asemenea dezvoltării cu mersul obștesc al poporului“¹⁵.

Reviste străine de specialitate, franceze, germane, italiene au făcut aprecieri elogioase asupra scrierilor lui A. D. Xenopol și au publicat unele din studiile sale.

În 1893 istoricul ieșean ocupa la Academia Română locul rămas vacant prin moartea marelui om politic și de largă cultură, unul din cîtorii României moderne, care a fost Mihail Kogălniceanu. La 17 martie 1895, în discursul de recepție, rostit într-o ședință solemnă a Academiei, A. D. Xenopol făcea elogiul predecesorului¹⁶.

În 1896 apărea la Paris, cu o întinsă Prefață a lui Alfred Rambaud, o formă prescurtată în 2 volume a sintezei lui Xenopol sub titlul: *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane, depuis les origines jusqu'à l'union des Principautés en 1859*, care i-a adus premiul Academiei Franceze; trei ani mai tîrziu, în 1899, tot la Paris, vedea lumina tiparului lucrearea sa: *Les principes fondamentaux de l'histoire* a cărei versiune românească a apărut la Iași în 1890.

În 1900 Xenopol a fost ales membru corespondent al Academiei de științe morale și politice din Paris, iar în 1914 membru titular. Acestei recunoașteri i-au urmat semne de prețuire și din partea altor foruri savante străine. Academia Belgiană, de pildă, l-a numărat și ea printre membrii asociați.

¹³ Vezi D. Berindei, *A. D. Xenopol și Academia Română*, în „Studii și articole de istorie“, XII, 1968, p. 40.

¹⁴ A. D. Xenopol, *Scrieri sociale și filozofice*, p. 386.

¹⁵ *Ibidem*, p. 385.

¹⁶ D. Berindei, *op. cit.*, p. 42.

Lucrările lui A. D. Xenopol de filozofie a istoriei, începînd cu *Les principes fondamentaux de l'histoire* (o nouă ediție a acestei importante scrieri apărută în 1908 sub titlul: *La théorie de l'histoire*) și continuînd cu alte lucrări au avut un larg ecou internațional și l-au situat pe cel despre care G. Ibrăileanu avea să spună că „a fost lumină”, printre marii savanți ai epocii, filozofi ai istoriei¹⁷. Teoria lui A. D. Xenopol despre „seriile istorice”, echivalent istoric al noțiunii de lege a avut și continuă să aibă o largă circulație internațională. Savantul român este socotit și astăzi unul dintre marii doctrinari ai istoriei. În lucrarea: *Marile doctrine în istorie, de la Confucius la Toynbee* (*Les grandes doctrines de l'histoire de Confucius à Toynbee*), apărută, versiunea franceză, în 1965, Alban G. Widgery acordă teoriei lui Xenopol un spațiu însemnat¹⁸.

Savantul român, de formație multidisciplinară, a înțeles și a ținut să transmită adevărul — atît de actual și astăzi — despre marea însemnătate pe care o are în formarea unui istoric cunoașterea istoriei universale, viziunea de ansamblu singură permițînd studierea detaliilor într-o formă satisfăcătoare.

Ca și reprezentanții curentului pașoptist, ca și M. Kogălniceanu, A. D. Xenopol vedea în cunoașterea profundă a istoriei patriei, a virtuților strămoșești, unul din cele mai importante izvoare ale patriotismului și optimismului istoric, un mijloc de fundamentare a efortului de consolidare a României moderne și de întărire a credinței în apropierea momentului desăvîrșirii unității de stat.

„...Poporul român — arăta Xenopol — nu poate înăbuși o speranță ce încolțește în el, de cîte ori își aruncă ochii spre toate acele părți unde răsună graiul românesc, anume că din păturile adînci ale unui viitor oricît de depărtat, va răsări odată frumosul arbore al unirii tuturor Românilor;... oricît ar fi să așteptăm, mărimea țelului să ne dea puterea de a răbda și întreaga noastră strădanie, întreaga noastră muncă să fie îndreptată, numai și numai spre acest scop sfînt și mareț...”¹⁹.

A. D. Xenopol era convins că știința istorică are un rol însemnat în educarea poporului, în lupta patrioților progresiști pentru triumful ideilor înaintate. El n-a înțeles istoria altfel decît în sensul ei educativ, utilitar. Convingerea lui era că „însușirile cele mari ale unui popor nu se desăvîrșesc decît prin studiul desfășurării trecutului său”²⁰.

Pentru țara cu care se mîndrea, Xenopol era plin de încredere că ea va cunoaște o evoluție către bunăstare, știință și vrednicie omenească. „Pentru ce, cînd ne înălțăm, — scria el — să nu ajungem culmea? Care este aceasta și care este soarele ce o va încălzi, aceasta o presimt cutele cele mai ascunse ale sufletului nostru. Dar pentru a ajunge acele înălțimi, trebuie să

¹⁷ Vezi Al. Zub, *A. D. Xenopol. 50 de ani de la moartea sa*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol»”, VII, 1970, p. 16 și urm.; D. Ciurea, *A. D. Xenopol — istoric, ibidem*, p. 304 și urm.

¹⁸ Alban G. Widgery, *Les grandes doctrines de l'histoire de Confucius à Toynbee*, Paris, Gallimard, 1965, p. 346 și urm.

¹⁹ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ediția III-a, vol. I, p. 19.

²⁰ *Ibidem*, p. 13.

ne urcăm tot mai sus pe scara propășirii ; trebuie să trăim ca popor deosebit, cultivându-ne graiul, cugetul și simțirea românească ; trebuie să dobîndim numai de cît libertatea de a ne dezvolta așa cum o cere firea noastră cea mai intimă”²¹.

Optimismul robust, sănătos, al lui Xenopol, rezultat din cunoașterea adîncă a istoriei și firii poporului român, își găsește expresie astăzi în efortul de dezvoltare armonioasă a României socialiste.

În evoluția istoriografiei românești opera lui A. D. Xenopol a marcat un moment important. Cu el și apoi cu discipolul lui, cu N. Iorga, școala istorică românească s-a ridicat la nivelul celor mai de seamă realizări ale istoriografiei europene.

²¹ A. D. Xenopol, *Românii și Austro-Ungaria*, Iași, 1914, p. 26.

ISTORIE LOCALĂ

CONSTANTIN I. SECĂREANU — CONDUCĂTORUL LEGIUNII ROMÂNE A ȚĂRII BÎRSEI ÎN REVOLUȚIA DE LA 1848—1849 *

FLORIN SALVAN

Contribuția adusă de tînărul jurist brașovean C. I. Secăreanu în cadrul revoluției de la 1848 din Transilvania pentru emanciparea politică și națională a românilor ardeleni și, îndeosebi, a celor din Țara Bîrsei, remarcată pentru prima dată de istoricul A. A. Mureșeanu¹, cuprinde încă numeroase momente importante din zbuciumata sa activitate revoluționară care au rămas necunoscute.

În studiul de față ne propunem să conturăm personalitatea politică a acestui înflăcărat revoluționar pașoptist ardelean cu noi date și fapte săvîrșite în apărarea drepturilor românilor bîrsani, atît înainte de revoluție, dar mai ales în vîrtejul războiului civil din toamna și iarna anilor 1848—1849.

Născut în anul 1820, în Brașov, important centru economic și cultural, cu o populație majoritară românească², dintr-o familie de negustori bogați³, C. Secăreanu a studiat la Sibiu⁴, Blaj⁵ și, în cele din urmă, la Cluj, la Liceul academic, unde a urmat filozofia și dreptul⁶, remarcîndu-se, în tot timpul studiilor secundare și superioare, ca un elev eminent. Promovînd „spiritul național” printre numeroșii studenți români din Cluj, C. Secăreanu era, în același timp, cum remarca N. Popea, în relații prietenești și cu colegii săi maghiari și germani din acel oraș⁷.

* Lucrare distinsă cu premiul I în cadrul concursului de lucrări științifice pentru profesorii din învățămîntul de cultură generală, organizat de Societatea de științe istorice în 1970.

¹ A. A. Mureșeanu, *Prefectura română a Țării Bîrsei în 1848 și 1849*, extras din „Țara Bîrsei”, I (1929), nr. 2—3.

² În anul 1838, Brașovul avea 22 886 de locuitori; din aceștia 9 341 erau români, 8 675 sași și 4 870 maghiari (Arh. st. Brașov, Recensămîntul populației din Brașov și Țara Bîrsei, ani extremi, 1526—1917, întocmit de E. Limona, Tabela II—III, în mss.).

³ A. A. Mureșeanu, *op. cit.*, p. 20.

⁴ *Institutum literarium regium gymnasium cibiniensis pro anno scholastico 1838/1839*, în Arhiva Liceului „Gh. Lazăr”, Sibiu, matricola nr. 35.

⁵ Biblioteca Academiei R.S.R., Manuscrise române, nr. 100, f. 102—103.

⁶ A. Banciu, *Studenții Academiei din Cluj de acum un veac*, în „Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj”, vol. IX (1934—1944), Sibiu, p. 492—493; 490—491.

⁷ N. Popea, *Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei baron de Șaguna*, tom I, Sibiu, 1889, p. 39.

C. Secăreanu s-a făcut cunoscut, încă de tânăr, în rîndul românilor ardeleni, pentru „procesul“, răsunător în epocă, purtat de el patru ani (1844—1848), cu magistratul Brașovului pentru ocuparea unui post administrativ (practicant de secretar).

Dar magistratul Brașovului, dominat de un mănunchi de patricieni reacționari, ostili oricăror transformări democratice în viața politică a orașului, s-a opus cu înverșunare ca tinerii juriști români să ocupe funcții publice în administrația Brașovului. „Argumentul“ invocat mereu de magistrat era acela că numai cetățenii care aparțin celor trei „stări“ și patru religii „recepte“ pot ocupa funcții publice în guvern și district. Juristul român a apelat atunci la guvernul din Cluj. Dar magistratul brașovean stăruia cu încăpăținare în hotărîrea sa. deși guvernul ardelean găsisse îndreptățite argumentele istorice și juridice aduse de Secăreanu⁸ în sprijinul cererii sale.

Secăreanu s-a plîns atunci împăratului de la Viena. Dar tot în zadar. Acesta nici n-a binevoit măcar să răspundă⁹. Așa că cererea îndreptățită a lui C. Secăreanu rămîne nerezolvată pînă la izbucnirea revoluției. Momentul nu trebuie trecut cu vederea, pentru că este un nou episod dramatic, ca numeroase altele, din îndelungata și zbuciumata luptă a românilor brașoveni pentru egalitate de drepturi politice și cetățenești cu sașii.

Împiedicat astfel să ocupe o funcție publică, deși avea dreptul și studiile corespunzătoare, C. Secăreanu s-a pregătit, atunci, să devină avocat, făcînd, în timp ce purta „procesul“ cu magistratul, practica necesară de cancelist tabular la Tîrgu Mureș. Iar după ce a depus și „censura“ de avocat se reîntoarce în orașul său natal, unde-l aflăm, deja, în preajma izbucnirii revoluției, îndeplinind anumite atribuții de ordin național¹⁰.

În primăvara anului 1848, îndată după ce s-au proclamat libertățile democratice de către revoluția din Ungaria, care au trezit un viu ecou și în rîndul românilor din Țara Bîrsei, C. Secăreanu se avîntă cu entuziasm alături de întreaga pleiadă de fruntași români din Țara Bîrsei, în vîltoarea mișcărilor revoluționare cu caracter burghezo-democratic, care au loc, în acest timp, în Brașov și în întreaga Transilvanie, reprezentînd aripa mai radicală a tineretului intelectual din Brașov.

Astfel, împreună cu I. Bran și alți fruntași brașoveni, C. Secăreanu a adunat în piața orașului un număr de circa 600 de români din Schei și cele șapte sate săcelene ca să susțină delegația română, condusă de I. Bran, care s-a prezentat în 11 aprilie la judele orașului, I. Albrichsfeld, și a doua zi la magistratul orașului pentru a cere drepturi politice pentru românii brașoveni. Conducătorul delegației a pretins, pe un ton hotărît, ca el și C. Secăreanu să fie primiți ca membri în senatul magistratual, ca jumătate din membrii comunității centumvirale să fie români, să se formeze gărzi naționale și pentru români etc.

⁸ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 3306/1844, 4670/1844 ; 842, 1503, 2315, 3920, 4137/1845 ; 79, 359, 817, 1315/1846.

⁹ *Ibidem*, doc. nr. 79, 359/1849.

¹⁰ *Ibidem*, doc. nr. 3306/1844, 1503, 1842, 3930/1845, 79, 531, 817/1846 ; Gr. Ploesteanu, *Documente inedite*, în „Steaua roșie“, XX (1968), nr. 214, (noiembrie), Tîrgu Mureș.

Amploarea pe care a luat-o mișcarea revoluționară cu caracter burghezo-democratic a românilor brașoveni la sfârșitul lunii martie și începutul lui aprilie, mișcările țărănești izbucnite în același timp în unele sate dependente¹¹, „concesiile“ făcute pe seama românilor de Universitatea săsească în ziua de 3 aprilie 1848¹², precum și presiunea cercurilor democratice, progresiste, săsești, grupate în jurul gazetei „Siebenbürger Wochenblatt“, în frunte cu I. Gött, I. Hintz, I. Marlin, A. Kurz și alții (care, cerînd organizarea democratică a administrației orașului și înlăturarea piedicilor din calea dezvoltării capitalismului, îmbrățișau cu căldură și aspirațiile sociale și naționale ale românilor)¹³ au determinat magistratul brașovean să primească, în fine, la 19 aprilie 1848, pe tinerii juriști români, în frunte cu C. Secăreanu, ca practicanți de „secretari magistratuali“¹⁴. Comentînd evenimentul, „Gazeta de Transilvania“ sublinia că C. Secăreanu, V. Lacea, C. Panțu și C. G. Ioan „sînt cei dintîi români, care ca gr. răs. neuniți de la reformatie încoace, intrară în folosința drepturilor politice în acest district¹⁵.

În Brașov, devenit centrul unor întruniri „panromânești“, C. Secăreanu, împreună cu G. Barițiu, I. Mureșeanu, G. Nica și alți români, au primit cu căldură și au sprijinit materialicește pe emisarii „imperului dacic“, refugiați aici din Moldova și Țara Românească, cu care erau, de altfel, cum se exprima G. Barițiu, de acord în toate problemele „naționale și politice“¹⁶.

C. Secăreanu a participat, împreună cu numeroși alți fruntași brașoveni, și la marea Adunare națională de la Blaj, din 3—5 mai 1848, de pe Cîmpia Libertății. El a fost ales de adunare, alături de alți brașoveni, ca G. Barițiu, I. Bran, V. Lacea, Al. Verzea, I. Iuga, N. Orghidan, N. Dima, O. Circă, să facă parte din delegația ce trebuia să ducă împăratului Ferdinand cererile românilor aprobate de popor la Blaj¹⁷.

În timpul războiului civil din Transilvania, izbucnit în urma ascuțirii contradicțiilor naționale și sociale din vara și toamna anului 1848, C. Secăreanu a fost viceprefectul Legiunii române a Țării Bîrsei, una dintre cele 15 legiuni constituite pe baza hotărîrii Adunării naționale din 3/15—12/25 septembrie 1848 de la Blaj și aprobate în 21 octombrie de Înalta comandă generală din Sibiu. Dar, deoarece avocatul I. Bran, numit în 14/26 octombrie 1848, prefect al acestei legiuni, a plecat curînd la Sibiu ca membru în Comitetul național român, legiunea Țării Bîrsei a fost organizată și condusă în mod efectiv de viceprefectul ei, C. Secăreanu, numit în această funcție

¹¹ Bibl. Acad. R.S.R., Filiala Cluj, Manuscrise române, doc. nr. 351.

¹² Vezi: T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. I, Sibiu, 1904, p. 209—210.

¹³ C. Göllner, *Gîndirea economică a sașilor din Transilvania în secolul al XIX-lea*, Buc., Ed. științifică, 1969, p. 8—10, 15, 16.

¹⁴ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 1764, 1784, 1785, 2742/1848.

¹⁵ „Gazeta de Transilvania“ XI (1848), nr. 29 (aprilie).

¹⁶ Vezi: I. Colan, *Casina română, 1835—1935*, Brașov, 1936, anexe, scrisori din 1848, p. XVI—XIX.

¹⁷ M. Constantinescu, *Lupta națională și socială a românilor din Transilvania, în „Lupta de clasă“, XLVIII (1968), nr. 5 (mai), p. 77, 79; Șt. Pascu, Revoluția din 1848, în „Tribuna“, XII (1968), nr. 20 (mai).*

odată cu I. Bran¹⁸. El a împărțit teritoriul Țării Bîrsei, conform instrucțiunilor Comitetului național, în tribunate (al Branului, al Săcelilor), în centurii și decurii, dînd instrucțiunile necesare de organizare și activitate a „gloatelor”. În aceste instrucțiuni, pe lîngă probleme de ordin militar, el accentuează și caracterul independent al gărzilor naționale și datoria luptătorilor de a apăra „neatîrnarea” lor, „ca una din cele mai scumpe dreptăți ale nației române”.¹⁹ Chemările Comitetului național român, adresate poporului, de a lupta pînă la ultima picătură de sînge pentru ca și poporul român să se bucure de aceleași drepturi naționale ca și celelalte naționalități²⁰, au trezit un viu ecou și în rîndul maselor populare din Țara Bîrsei, care se înrolează cu entuziasm în unitățile prefecturii.

Dar, deoarece revoluționarii maghiari, influențați de elementele de dreapta, fiind partizanii supremației naționale, nu recunoșteau nici măcar existența românilor ca popor, românii ardeleni au fost aliați în acest război civil cu împăratul Austriei, care s-a declarat gata să recunoască drepturile națiunii române²¹. Ca atare, și gărzile naționale din Țara Bîrsei au luptat, alături de armatele imperiale și voluntarii sași, împotriva „insurgenților” secuici, care, la Adunarea națională secuiască din Lutîța, din octombrie 1848, au depus jurămînt de credință pe constituția maghiară²². Ambele tabere revoluționare — română și maghiară — luptînd pentru libertate, atît răzvrătirea românilor cît și împotrivirea secuilor și a ceangăilor săceleni, aliați cu ei, constituie acte progresiste.

Ostilitățile militare pe teritoriul Țării Bîrsei încep la 27 octombrie 1848, curînd, deci, după ce a izbucnit războiul civil în Transilvania, și continuă, în această campanie, cu unele întreruperi în luna noiembrie, pînă la sfîrșitul lui decembrie, cînd se încheie armistițiul de la Arpătag (2—3 ianuarie 1849). „Gloatele” române, conduse de viceprefectul C. Secăreanu, ajutat de I. Pușcaș și N. Popea, tribuni, A. Moșoiu, vicetribun, în părțile Branului, și alții²³ au luptat, cu mult eroism, în bătăliile de la Vama Buzăului, Săcele, Prejmer, Hărman, Sfîntu Petru, Bod, Hălchiu, Feldioara etc., pentru apărarea Țării Bîrsei, împiedicînd, astfel, pe inamic să atace și să ocupe Brașovul²⁴.

În decursul acestor lupte, prefectura română a dus, ca de altfel și alte prefecturi, o mare lipsă de arme, muniții etc., pentru că Înalta comandă

¹⁸ M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 79; S. Dragomir, *Avram Iancu*, Buc., Ed. științifică, 1965, p. 73—78.

¹⁹ I. Zorca, *Monografia comunei Vlădeni*, Sibiu, 1894, p. 108.

²⁰ *Vezi Proclamația din 19 octombrie 1848*, în Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, schița tom. III, publicată de Șt. Pascu, Sibiu, 1943, p. 75.

²¹ M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 79; S. Dragomir, *op. cit.*, p. 77, 81.

²² Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4413, 4497/1848; „Gazeta de Transilvania”, XI (1848), nr. 87 (octombrie).

²³ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 9992/1848, 375/1849, 827/1849; 2392/1850, G. Moroianu, *Tribunii de origină din Săcele în revoluția din 1848*, în „Plaiuri săcelene”, I (1934), nr. 7—8, p. 4.

²⁴ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4487, 4529, 4534, 5181, 5234/1848, 29, 827/1849; „Gazeta de Transilvania” XI (1848), nr. 87, 93, 95, 97, 100/1848.

generală n-a acordat românilor decît puține arme, și aceasta cu întîrziere. Viceprefectul român s-a plîns de acest lucru de mai multe ori judei Brașovului. Într-un emoționant raport din 30 decembrie 1848 către sus numitul jude, el sublinia că în „lagărele” române, „lipsesc de toate : mîncare, medicină, chirurg, feldcaplan, și, capul lucrului, arme de foc”, și își exprima mîrșă că „lancierii” români, constrînși să se bată cu „o coadă de lemn, cu un darab de fier în cap, ce se zice lance, fără a avea în companie batăr 30 de focuri”²⁵, mai merg, totuși, la luptă.

În aceste împrejurări, dramatice chiar, prefectura română a fost silită să se bazeze mai ales pe contribuția materială a românilor din Țara Bîrsei și, îndeosebi, pe ajutorul financiar substanțial al unor negustori români bogați și patrioți din Brașov²⁶.

Incontestabil că în cursul luptelor și mai ales în cele din Săcele, localități cu populație mixtă, româno-maghiară, s-au comis și anumite excese, atît de către români cît și de către unguri. Am zice, folosind expresia lui Marx, că și aici a fost „un șir de atrocități reciproce”²⁷. Dar C. Secăreanu, animat de sentimente umanitare, n-a ordonat astfel de acte și nici nu le-a încurajat. Cînd a constatat că ele, totuși, s-au produs, el le-a regretat și le-a explicat ca o consecință a războiului civil. De altfel, trebuie să remarcăm că atitudinea sa umanitară față de populația maghiară din Săcele a fost subliniată, în mod deosebit, de istoricul maghiar Orbán Balázs.²⁸

Dar, deoarece cercurile oficiale brașovene, în frunte cu judele I. Albrichsfeld, considerau că numai gărzile române sînt vinovate de astfel de fapte²⁹, C. Secăreanu a protestat, în 28 decembrie 1848, într-un raport trimis feldmareșalului Gedeon — comandantul suprem al trupelor imperiale din Țara Bîrsei — împotriva acestor învinuiri. „Este datoria fiecăruia a regreta și a preveni astfel de acte, spunea el, și nu a le descrie în culori îngrozitoare, aruncînd vina numai în spatele unei trupe și chiar unei națiuni întregi, cum fac domnii birocrați de aici”³⁰. În același raport, C. Secăreanu a cerut lui Gedeon să ordone subalternilor săi și magistratului brașovean să nu mai calomnieze prefectura și poporul român prin cuvinte jignitoare³¹.

Faptele citate, și altele la care ne vom referi mai jos, arată că, deși românii erau aliați cu sașii, cu toate acestea, se născuseră contradicții foarte serioase între magistrat și prefectură. De fapt, aceste disensiuni apăruseră curînd după constituirea prefecturii române. Deși trecuse o jumătate de an de cînd Universitatea săsească făcuse cunoscutele „concesii” din 3 aprilie 1848 pentru români, cu toate acestea, magistratul îi menținea în „blestematul statu-quo”³², cum se exprima Secăreanu într-un raport către Comitetul na-

²⁵ A. A. Mureșeanu, *op. cit.*, p. 31; S. Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, vol. I, p. 64.

²⁶ Arh. Bis. Sf. Nicolae Brașov, Catastife, cataloage, doc. nr. 1705, 1735, 1736/1848.

²⁷ K. Marx, *Insemnări despre români*, Buc., Ed. Acad., 1964, p. 158.

²⁸ Orbán Balázs, *A Szekelyföld leírása hatadik kötet. Barczasag*, vol. VI, Budapesta, 1873, p. 125.

²⁹ S. Dragomir, *Studii și documente...* vol. I, p. 51.

³⁰ *Ibidem*, p. 61.

³¹ *Ibidem*, p. 51—61.

³² Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4992/1848.

țional. Primirea românilor în comunitatea centumvirală a fost amînată, sine die, de magistrat sub diferite pretexte³³. Iar numai primirea celor patru tineri juriști, în frunte cu Secăreanu, ca practicanți de secretari magistrali, nu era de natură să satisfacă aspirațiile naționale ale românilor brașoveni.

De aceea, prefectura română, încă de la începutul lunii noiembrie 1848, a răsturnat, prin tribunatul Branului, condus de „stegarul național“ de pe Cîmpul Libertății³⁴, I. Pușcaș, pe cale revoluționară, vechea administrație de la castel și de peste cele zece sate brăne, înlocuind-o cu una nouă românească, democratică, populară, avînd în frunte pe membrii tribunatului. Aron Moșoiu, vicetribun, a fost ales de masele populare jude primar peste satele brăne³⁵. Timp de 4 luni prefectura română a fost singura autoritate peste satele brăne. Astfel, pe lângă Făgăraș, Hațeg, Zarand, Bolgrad și Cetatea de Baltă³⁶, citate de Al. Papiu-Ilarian, ca regiuni unde s-a introdus administrație românească, vedem, acum, că o astfel de administrație s-a instaurat în mod revoluționar și în Țara Bîrsei, și anume, în zona sa compact românească, a Branului.

Evident că patriciatul sășesc nu putea accepta ca în locul vechii sale autorități să se instaureze o nouă jurisdicție, românească. De aceea, cînd a mers senatorul F. Fabricius în Bran să ancheteze cum s-a produs acest act „anarhic“, „turbat de mînie“ — spune C. Secăreanu — a tras poporul la răspundere, „strigînd că Pușcaș nu este nimic, ci el, Fabricius, este domn și tribun“³⁷. Așa încep să se ascuță contradicțiile dintre magistrat și prefectură.

Dar, în ciuda acestui fapt, C. Secăreanu continuă să fie exponentul activ al dorinței arzătoare a românilor din Țara Bîrsei de a se bucura de egalitate de drepturi politice cu sașii, — în virtutea străvechimei și a caracterului lor majoritar — de a avea proprii săi reprezentanți în administrația locală. El a exprimat starea de spirit a românilor bîrsani prin aceste mișcătoare cuvinte: „Populația românească, este gata să se ridice în masă, jertfin-du-și sîngele și întreaga avere... numai să scape cu desăvîrșire de dominația despotică a birocrăției sășesti și să-și pună proprii săi funcționari români“³⁸. Considerîndu-se ca un organ emanat din voința poporului român, chemat să „îndestuleze poporul“ nu numai în chestiuni „militare“, ci și în cele „politice“³⁹, cum accentua Comitetul național, prefectura română a fost, în tot decursul activității sale, o adevărată autoritate politică românească, care a apărut, în fața forurilor oficiale, drepturile politice și civile ale poporului român. Românii din Țara Bîrsei o considerau ca atare și i se adresau cu în-

³³ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4537, 4724, 5034/1848.

³⁴ Emil Micu, „Stegarul național“ de pe Cîmpul Libertății: I. Pușcaș, în „Astra“, III (1968), nr. 5 (24), p. 5, 18.

³⁵ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4992, 4704, 4705/1848; vezi pentru răscoala brănenilor: Florin Salvan, *Mișcări fărânești din satele dependente de orașul Brașov în anii 1848—1849*, în „Studii și articole de istorie“, XIII (1969), p. 144—149.

³⁶ Șt. Pascu, *Revoluția din 1848*, în „Tribuna“ XII (1968), nr. 20 (mai); Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, schița tomului III, p. 92.

³⁷ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4992/1848.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ S. Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, vol. II, Sibiu, 1944, p. 424.

credere și speranță. Ori de câte ori a constatat că organele administrative, juridice etc. nesocotesc autoritatea prefecturii, C. Secăreanu a protestat hotărât, apărînd drepturile și onoarea națiunii române.

El invocă, în acest sens, și un ordin al Înaltei comande generale, din 21 noiembrie 1848, care sublinia că autoritățile locale trebuie să ia orice dispoziție privitoare la români numai în colaborare cu prefectii și tribunii acestora⁴⁰. În consecință, C. Secăreanu a trimis, mai ales în luna decembrie 1848 și în prima parte a celei următoare, mai multe rapoarte către judele Brașovului, I. Albrichsfeld, precum și altor organe, prin care pretindea, în mod categoric, ca toate măsurile politico-administrative etc., care privesc pe românii din Țara Bîrsei să se execute numai prin prefectura română.

Astfel, C. Secăreanu a cerut magistratului ca impunerea românilor la anumite sarcini, ca, de exemplu, prestarea unor servicii publice, rechiziționarea atelajelor, predarea de produse naturale etc., să se îndeplinească numai „prin prefectura română”⁴¹. Țăranii brăneni plîngîndu-se prefecturii că au fost impuși, de magistrat, la o cantitate dublă de „naturalii”, Secăreanu a pretins judeului Brașovului să i se arate pe ce bază a dat acest ordin, fără a fi întrebată și prefectura română. Afirmația făcută de brăneni, în plîngerea lor către prefectură, că nu vor executa această dispoziție, „pînă cînd nu le va ordona și prefectura”⁴², denotă prestigiul și autoritatea de care se bucura prefectura în fața lor.

Constatînd că organele magistratale numesc dregători în localitățile mixte, fără a se consulta și cu prefectura, C. Secăreanu a protestat, de asemenea. „Dacă vei merge în Săcele, fără știrea prefecturii, avertiza C. Secăreanu pe senatorul F. Bömches, noi protestăm cu solemnitate, declinîndu-ne orice răspundere pentru consecințele neplăcute ce se vor naște”⁴³. Cînd a văzut că magistratul nu-l ajută ca să poată îndeplini anumite obligații de ordin militar, cerute de Înalta comandă generală, Secăreanu a convocat el singur, peste capul magistratului, pe jurații și primarii din cele șapte sate săcelene și le-a dat dispoziții să ridice recruți, români și maghiari⁴⁴.

Secăreanu s-a ridicat, apoi, și împotriva unor măsuri abuzive, luate de anumiți dregători locali, față de membrii gărzilor române, ca, de exemplu: prinderea și trimiterea românilor la gărzile săsești, amendarea românilor cînd taie lemne din pădurile locale, amenințarea și chiar arestarea neîntemeiată a unor lăncieri români⁴⁵ etc.

Corespondența lui Secăreanu cu judele Brașovului ne arată că vice-prefectul român nu a fost un dușman al sașilor. El s-a pronunțat, nu odată, în rapoartele trimise către I. Albrichsfeld pentru „buna înțelegere și frățietate” între români și sași, pentru „ștergerea patimilor” dintre aceștia, pentru colaborarea cu magistraturile săsești împotriva inamicului comun⁴⁶.

⁴⁰ S. Dragomir, *Studii și documente...*, vol. II, p. 326.

⁴¹ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 149, 169/1849.

⁴² *Ibidem*, doc. nr. 128/1849.

⁴³ *Ibidem*, doc. nr. 151, 169/1849.

⁴⁴ *Ibidem*, doc. nr. 169, 176, 178/1849.

⁴⁵ *Ibidem*, doc. nr. 12, 169/1849.

⁴⁶ A. A. Mureșeanu, *op. cit.*, p. 31—32, Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 12/1849.

La sfârșitul lunii decembrie 1848 și la începutul anului 1849, relațiile dintre magistrat și prefectură devin foarte încordate ⁴⁷.

Urmărind să împiedice pe Secăreanu de a „rupe pe românii” de pe pământul „crăiesc” de „comunitatea națională săsească”, magistratul a propus, în ședința din 20 decembrie 1848, Înaltei comande generale, ca în viitor recrutarea „gloatelor” române să se facă numai sub controlul magistratului, iar unitățile române, atât de gardă cât și trupele regulate, să fie subordonate comandamentului austriac ⁴⁸. Comunitatea centumvirală, considerînd că prefectura română tinde să „răstoarne autoritățile legale” și să înființeze „un stat propriu”, se alătură hotărîrii magistratului ⁴⁹. În hotărîrea luată la 15 ianuarie 1849, magistratul face un pas mai departe împotriva prefecturii române. Considerînd că relațiile cu prefectura, care se „amestecă” în „administrația publică”, au ajuns atât de departe, încît este, spune magistratul, pericolul să se nască „un conflict foarte serios” dacă „nu se va împiedica în mod hotărît și la timp acel necugetat tribun”, — adică Secăreanu, — magistratul propunea, acum Înaltei comande generale, pur și simplu, „desființarea prefecturii” și „înlăturarea lui Secăreanu”, urmînd ca recrutarea românilor să se facă numai de magistrat iar gărzile naționale române să fie subordonate direct unităților săsești ⁵⁰. După cum se vede, în prima hotărîre, magistratul propunea doar o îngrădire a activității prefecturii române, iar acum, desconsiderînd hotărîrile Adunării naționale de la Blaj și autoritatea Comitetului național român, cere chiar lichidarea ei.

Dar hotărîrea aceasta nu s-a aplicat, totuși, pînă la urmă, pentru că evenimentele militare s-au precipitat și în Țara Bîrsei în urma victoriilor obținute de generalul Iosif Bem, care în 19 ianuarie 1849 se afla deja la Slimnic, lîngă Sibiu ⁵¹, Brașovul fiind amenințat astfel, din două părți, dinspre apus de Bem și dinspre răsărit de secui. În aceste împrejurări, conducătorii orașului Brașov au hotărît, în 29 decembrie 1848, chemarea trupelor rusești. Dar C. Secăreanu și negustorul G. Ioan, care participase, în numele românilor, la ședința respectivă, s-au împotrivit ⁵².

N. Bălcescu constatase în timpul cît a stat la Brașov, adică de la sfârșitul lunii noiembrie pînă în jurul datei de 16/28 decembrie 1848, că și aici, la fel ca și în alte părți ale Transilvaniei, rușii erau așteptați ca niște „eliberatori”. Dar George Barițiu și alți intelectuali brașoveni, care s-au opus chemării trupelor rusești, au fost amenințați cu moartea — spunea Bălcescu mai tîrziu — de un preot român din Săcele ⁵³, probabil A. Verzea.

⁴⁷ S. Dragomir, *Studii și documente...*, vol. I, p. 61.

⁴⁸ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4992/1848.

⁴⁹ *Ibidem*, doc. nr. 5286, 5287/1848.

⁵⁰ *Ibidem*, doc. nr. 169/1849.

⁵¹ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 408, 452; A. I. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor în Dacia Superioară*, tom. III, p. 96, nota 5.

⁵² Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 5262/1848.

⁵³ C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834—1849*, Buc., Ed. Acad. R.S.R., 1967, p. 184, nota 5; N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Correspondență*, Ed. Acad. Buc., 1964, p. 123, 125—126.

După intrarea armatelor ruse în Braşov, între 2—4 februarie 1849, eveniment comentat cu rezervă de „Gazeta de Transilvania”, reluându-se luptele cu secuii, care călcase ră armistiţiul de la Arpătac, gărzile române participă, alături de armatele ruse şi unităţi de grăniceri români din trupele regulate, la lupta de la Hărman, din 4 februarie 1849, contribuind la alungarea secuilor peste Olt⁵⁴.

În a doua parte a lunii februarie, în timp ce Bem, retras la Mediaş, pregătea un nou atac asupra Sibiului, prefectura română a Țării Bîrsei a participat, alături de cea a Țării Oltului, la apărarea zonei Făgăraşului şi a drumului spre Sibiu⁵⁵.

După ocuparea Sibiului, la 11 martie 1849, Bem, îndreptându-se spre Braşov, în 19 martie ajunge la Codlea, iar a doua zi — după ce o delegaţie a oraşului i-a ieşit în întâmpinare, la Ghimbav, predându-i cheile oraşului — intră victorios în Braşov⁵⁶ devenind stăpînul întregii Transilvanii meridionale⁵⁷.

O dată cu intrarea lui Bem în Braşov, eveniment întâmpinat cu bucurie de Bălcescu⁵⁸, C. Secăreanu, la fel ca şi ceilalţi conducători români, se refugiază în Valahia⁵⁹. Prefectura condusă de el, care-şi îndeplinesc deja misiunea, se dezorganizează. Secăreanu se reîntoarce din refugiu, la începutul lunii august 1849⁶⁰. Războiul civil îndepărtându-se de Țara Bîrsei, el intrînd în viaţa paşnică, practică, cîteva luni, avocatura şi îndeplineşte, totodată, funcţia de secretar magistratual⁶¹.

Relaţiile cu magistratul rămîn, însă tot încordate. Acesta caută să-l implice în procese, deschise pe tema unor fapte săvîrşite de prefectură înainte de 20 martie 1849, cu scopul de a-l compromite şi condamna. Nu reuşeşte însă. Dezgustat, în primăvara anului 1850, fostul viceprefect al Legiunii române a Țării Bîrsei pleacă la Alba Iulia ca magistrat la tribunalul local, unde rămîne doar 2 ani, pentru că boala contractată în timpul luptelor îl răpune în floarea vîrstei, la 32 de ani⁶².

C. I. Secăreanu rămîne, aşadar, în faţa posterităţii, ca o luminoasă figură de revoluţionar român, democrat şi patriot, din generaţia eroică a anului 1848 din Transilvania. El a luptat, cum s-a văzut, în mod consecvent, de pe poziţii burghezo-democratice, atît în timpul mişcărilor revoluţionare din martie-aprilie 1848, din Braşov, precum şi în cadrul marii Adunări naţionale din 3—5 mai, de la Blaj, de pe Cîmpia Libertăţii, care l-a ales membru în delegaţia de la Viena, dar mai ales, în calitate de

⁵⁴ *Documente privitoare la istoria românilor*, culese de Hurmuzaki, vol. XVIII (1847—1851), publicate de N. Hodoş, Buc., 1916, p. 116—119; „Gazeta de Transilvania”, XII, (1849), nr. 6, p. 22.

⁵⁵ Biblioteca Acad. R.S.R., Manuscrise române, nr. 971, f. 23.

⁵⁶ *Documente Hurmuzaki*, vol. XVIII, p. 129; G. Bariţiu, *op. cit.*, p. 462.

⁵⁷ *Documente Hurmuzaki*, vol. XVIII, p. 133.

⁵⁸ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 148.

⁵⁹ Ar. st. Braşov, Act. mag., doc. nr. 2094, 3920/1849, 801/1850.

⁶⁰ *Ibidem*, doc. nr. 4139/1849.

⁶¹ *Ibidem*, doc. nr. 3920/1849, 801/1850, act. jud. dos. 126—249/1849, f. 133.

⁶² *Ibidem*, doc. nr. 2229/1850; A. A. Mureşeanu, *op. cit.*, p. 21.

viceprefect al legiunii române a Țării Birsei, pentru libertatea politică și națională a românilor ardeleni.

Aducînd o contribuție importantă, în cadrul războiului civil din Transilvania, la apărarea orașului și a districtului Brașov, în campania din iarna anilor 1848/1849, prefectura română, condusă de avocatul C. I. Secăreanu, a fost, în același timp, în tot cursul existenței sale (octombrie 1848—martie 1849) și o adevărată autoritate politică-națională, care a instaurat în cele zece sate brănene o nouă administrație, democratică, românească, și a apărut, în fața organelor oficiale, onoarea și drepturile istorice ale românilor din Țara Birsei.

METODICA PREDĂRII ISTORIEI

RELAȚII INTEGRATIVE ÎN STUDIUL ISTORIEI ÎN LICEU

VASILE POPEANGĂ

Obiect de mari resurse educative, istoria este pentru elevul de liceu sursa unui volum impresionant de informații care devin, în procesul formării personalității tânărului, elemente ale culturii sale generale. Integrarea informațiilor dobândite de elevi în lecții, în sinteze bazate pe ideile fundamentale ale obiectului respectiv, presupune o activitate prealabilă de stabilire de relații integrative între cunoștințele predate. În studiul istoriei, relațiile integrative se pot stabili într-un dublu sens: între cunoștințele de istorie predate în cadrul unor capitole și între acest obiect și celelalte obiecte din planul de învățământ: geografie, economie politică, sociologie, filozofie, istoria literaturii etc. Structurile integrative ale disciplinelor științifice se realizează prin stabilirea de relații între ideile de bază ale disciplinei. Referindu-ne la studiul istoriei, ideile fundamentale prezintă aspecte diferențiate în funcție de colectivitățile umane sau de tendințele generale ale procesului devenirii umane. În predarea istoriei României, ideea de unitate și continuitate istorică a poporului român, ideea luptei pentru libertate și independență națională, a luptei pentru egalitate și dreptate socială constituie elementele fundamentale ale studiului acestui obiect. Natural că și alte idei ca: lupta poporului pentru pace și progres, continuitatea și multitudinea relațiilor dintre formațiunile politice în care au fost încadrați românii pînă la făurirea statului național unitar participă la constituirea structurii acestui obiect. Meditînd asupra activității istoricului, R. Aron notează că „istoricul nu colecționează fapte, el reconstituie ansambluri”¹. Activitatea intelectuală de formare, în predarea istoriei, a unor imagini ample despre viața poporului într-o anumită perioadă de timp, despre relațiile țării noastre cu vecinii săi se realizează prin corelarea cunoștințelor despre fapte istorice mărunte cu tendințele generale ale dezvoltării istorice.

Valoarea și rolul unor evenimente în devenirea istorică sînt reținute de elevi în semnificațiile lor majore prin încadrarea lor în marile procese istorice sau în structuri istorice de ansamblu. De exemplu, predîndu-le elevilor cunoștințe despre situația Moldovei și Țării Românești în secolul al XV-lea,

¹ R. ARON, *Dimensions de la conscience historique*, Plon, Paris, 1964, p. 54.

vom îmbogăți informațiile istorice de care dispun ei despre domniile glorioase ale lui Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare. Faptele de arme entuziasmează pe elevi, iar personalitățile conducătorilor fascinează. Moldova și Țara Românească sînt în acest secol, în care Imperiul otoman se află în plină ofensivă, o prezență istorică vie și impresionantă. Cunoștințele elevilor despre situația Moldovei și Țării Românești în acest secol și despre faptele de arme ale poporului le deschid o perspectivă istorică mai amplă dacă ele sînt corelate și sistematizate pentru a constitui un ansamblu logic încheiat care să oglindească poziția țărilor române de centru al rezistenței antiotomane.

Pentru a preveni un proces de fărîmițare și izolare a informațiilor dobîndite de elevi la cursul de istorie universală, este necesar ca, în cadrul acestui obiect, profesorul să urmărească relevarea marilor teme ale istoriei universale. Acestea constituie structura fundamentală a cursului, înlesnind formarea la elevi a unei perspective de ansamblu asupra dezvoltării omenirii. Menționăm cîteva teme care pot fi un ansamblu coerent menit să susțină construcția intelectuală pe care o urmărește profesorul: lupta pentru egalitate și dreptate socială de-a lungul istoriei; constituirea și dezvoltarea comunităților naționale; făurirea statelor naționale și contribuția lor la progresul civilizației universale; constituirea și evoluția marilor civilizații ale lumii: aztecă, africană, asiatică, europeană); evoluția ideii de libertate: la filozofii și oamenii politici antici, la gînditorii evului mediu, în constituțiile moderne, în operele clasicilor marxism-leninismului; revoluțiile și marile mutații sociale; continuitate și discontinuitate în dezvoltarea culturală; rolul factorilor culturali-științifici la realizarea progresului omenirii. Raportarea cunoștințelor predate la aceste mari teme va permite să le formăm elevilor o viziune de ansamblu asupra drumului istoric străbătut de societate.

Istoria dispune de un fond informațional amplu, în a cărui diversitate elevul s-ar pierde dacă profesorul n-ar întreprinde o acțiune de ordonare și organizare a acestui material. Unul din mijloacele de organizare a materialului informativ transmis în lecții este subordonarea particularului față de general.

Prin subordonarea particularului față de general se stabilește o ierarhizare în informațiile asimilate de elevi. Valoarea cognitivă a generalului rezidă în faptul că lui i se subsumează mai multe date particulare. Reținerea temei generale se bazează pe efectuarea unei sinteze. Efectuarea unor operații de sinteză și de ierarhizare a cunoștințelor este prilejuită, în special, de lecțiile de recapitulare. De aceea, este necesar ca tematica lecțiilor de recapitulare să fie axată pe marile probleme ale istoriei, nu pe criteriile cronologice. Cîteva exemple de teme ni se par ilustrative pentru posibilitățile de sinteză pe care le oferă. Referindu-ne la istoria României, menționăm cîteva teme recapitulative: *Procesul istoric de realizare a unității naționale a poporului român, Rolul poporului român în istoria Europei, Lupta maselor populare pentru libertate și dreptate socială, Lupta antiotomană pentru independență, Clasa muncitoare în istoria poporului român, Virtuțile poporului român oglindite în istoria sa, Valorile culturale în istoria poporului român. La*

anul III, alte teme recapitulative pot prilejui procesul de sintetizare a cunoștințelor. Notăm câteva teme: *Revoluția și rolul ei în societatea capitalistă, Mișcarea muncitorească internațională în lupta pentru progresul social, Caracteristicile politice ale lumii capitaliste, Contribuția culturii la dezvoltarea societății moderne și contemporane, Lupta pentru emanciparea națională în epoca modernă și contemporană*. Natural, numărul temelor recapitulative s-ar putea mări. Principala problemă pe care trebuie s-o relevăm este aceea a selecționării datelor asimilate de elevi și integrarea lor într-un ansamblu coerent de cunoștințe.

Fenomenele istorice sînt determinate de cauze multiple, între care se stabilește o interacțiune. Unele din aceste cauze provin din mediul geografic, care constituie cadrul natural al evenimentelor istorice. În prefața cunoscutei sale lucrări *Histoire de France*, Michelet consideră că mediul geografic a fost unul din factorii care au determinat diviziunea politică a Franței feudale. Analizînd caracterul original al provinciilor care alcătuiau Franța, Michelet notează că fiecare din ele a suferit influența constantă a solului și a climei. Varietatea lumii feudale este o consecință a formei geografice a pămîntului francez: „diviziunile politice răspund aici diviziunilor fizice”, conchide Michelet². Din această cauză, istoria este în primul rînd geografie. Pornind de la această premisă, el schițează în culori diverse tabloul geografic al Franței. Unificarea Franței este rezultatul acțiunii sociale și politice inițiate de geniul francez. E. Demolins încearcă în lucrarea *Les grandes routes des peuples* (1901) să explice formarea unui anumit tip social datorită drumurilor pe care au fost angajate popoarele în mișcările lor: „Cauza primă și hotărîtoare a feluririi popoarelor și rașelor e drumul (calea, parcursul) pe care l-au urmat. Drumul e cel care creează rasa și care creează tipul social”³. J. Brunhes diversifică factorul geografic, subliniind că așezarea, configurația, structura, clima unei țări pot să explice „dezvoltarea istorică a unui popor sau a organizației sale sociale”⁴. Din această cauză, istoria utilizează considerațiile geografice în explicațiile sale. Punîndu-și întrebarea dacă se poate explica întreaga istorie prin geografie, J. Brunhes răspunde negativ. Deși fenomenele istorice se află în conexiune cu cele geografice, istoria este rezultatul acțiunii unor elemente mai vii, mai complexe și mai îndepărtate de condițiile geografice elementare.

Sub raport metodologic, relația istorie-geografie se pune în cadrul lecțiilor de istorie sub următoarele aspecte: a) precizarea domeniului de cercetare al fiecărui obiect, pentru a-i releva specificul său; b) explicarea rolului factorului geografic în dezvoltarea societății; c) explicarea rolului mediului geografic în desfășurarea unor evenimente istorice și în stabilirea unor relații între popoare.

Delimitarea domeniului de studiu al istoriei și geografiei se face în lecțiile introductive ale celor două discipline. Astfel, studiul istoriei începe în

² J. Michelet, *Histoire de France*, III, Bibliothèque Larousse, Paris, 1930, p. 12.

³ Cf. E. Speranția, *Introducere în sociologie*, I, Casa Școalelor, p. 324.

⁴ J. Brunhes, *La géographie humaine*, Quatrième édition, F. Alcan, Paris, 1934, p. 28.

anul I cu delimitarea obiectului acestei discipline⁵. În cadrul acestei lecții se ridică și problema stabilirii corelației istoriei cu geografia. Studiul istoriei are ca obiect evenimentele și fenomenele care s-au produs în trecut în societatea omenească. Pentru reactualizarea evenimentelor din trecut, istoria recurge și la ajutorul geografiei. Geografia studiază învelișurile Pământului și influențele reciproce dintre societatea omenească și aceste învelișuri. Definirea obiectului de studiu impune însă și o disociere, pe care profesorul de istorie e chemat s-o facă. Istoricul privește mediul geografic numai în măsura în care el influențează dezvoltarea unor evenimente istorice. Istoria reactualizează relațiile dintre oameni în diferite orânduirii sociale. Geografia studiază relațiile reciproce dintre mediul geografic și om. Învelișurile Pământului influențează viața omului, care, la rândul său, printr-o intervenție științifică și tehnică, modifică mediul geografic. Istoria umană ilustrează, prin numeroase acte de curaj și de inventivitate tehnică, victoriile succesive pe care omul le-a obținut în lupta dusă împotriva forțelor oarbe ale naturii.

În cadrul lecțiilor de istorie, profesorul poate ilustra cu numeroase exemple rolul factorului geografic în dezvoltarea societății, a unor procese sau evenimente istorice. Referindu-ne la istoria patriei, vom releva corelația ce există între mediul geografic și principalele bătălii purtate de români împotriva jugului otoman. În 1394, Mircea cel Bătrân a ales ca loc de întâlnire cu oastea lui Baiazid un loc mlăștinos — Rovine; în 1475, Ștefan cel Mare a ales un loc mlăștinos la confluența râurilor Racova cu Bîrladul pentru a înfrunta armata comandată de Soliman pașa. La fel a procedat și Mihai Viteazul în 1595, alegând mlăștinile Neajlovului ca loc favorabil pentru a izbi armata turcească. În aceste bătălii, cei trei mari domnitori au utilizat mediul geografic pentru a spori capacitatea de luptă a armatei române, inferioară numericeste cotropitorilor otomani.

Apelul la noțiunile de geografie devine de neînlocuit în lecțiile de istorie universală, pentru a localiza geografic colectivitățile umane a căror evoluție istorică e analizată. Aceste colectivități au ocupat un anumit teritoriu, care este prezentat elevilor apelând la cunoștințele lor de geografie. Astfel, în anul I, lecțiile despre istoria Egiptului, Mesopotamiei, Feniciei, Palestinei, Persiei, Indiei, Chinei, Greciei antice, sînt precedate de un capitol în care se prezintă condițiile naturale care au influențat asupra istoriei popoarelor respective. Predarea acestui capitol determină corelația istorie-geografie printr-o reactualizare atentă a cunoștințelor de geografie politică și economică, precum și prin utilizarea unor metode specifice geografiei: harta fizică, schița pe tablă, descrierea geografică etc.

Studiul istoriei determină numeroase și variate conexiuni cu economia politică. Lecția introductivă de istorie în anul I de liceu conține concepte de economie politică: mod de producție, forțe de producție etc. Din definiția istoriei se desprinde ideea transformării societății omenești de-a lungul timpului. Ce a determinat aceste transformări? Manualul explică în mod lapidar: „Baza întregii istorii a omenirii o constituie producția bunurilor ma-

⁵ Cf. I. Dragomirescu, N. Lascu, *Istoria antică*, manual pentru clasa a IX-a de liceu, E.D.P., 1969, p. 5.

teriale, dezvoltarea forțelor de producție și a relațiilor de producție“⁶. Reconstituirea acestui proces de dezvoltare a societății — obiectiv al istoriei — nu se poate face fără a stabili relații cu economia politică, ale cărei concepte sînt utilizate de istorie. Corelația dobîndește un caracter logic prin precizarea obiectului de studiu al fiecărei discipline. Istoria studiază dezvoltarea cronologică a societății omenești din punct de vedere economic, social, politic, cultural, urmărește să ne dea o viziune de ansamblu asupra procesului de dezvoltare a colectivităților umane. Economia politică studiază procesele economice ce se petrec în viața socială, deci, un fragment, un aspect — determinant în structura și dezvoltarea socială — al societății. Economia politică dispune de un corp de legi, concepte și tehnici de investigație precizate, care-i dau autonomie și nu fac din ea o disciplină subordonată istoriei.

Studiul proceselor istorice prilejuiește o largă utilizare a conceptelor de economie politică în explicarea cauzalității istorice și a tendințelor de dezvoltare a proceselor și fenomenelor istorice. Procesul amplu al devenirii istorice nu poate fi înțeles de elevi în toată complexitatea sa fără a face apel la concepte specifice economiei politice, sociologiei, dreptului etc. Analizînd raportul dintre științele istorice și științele sociale, prof. Miron Constantinescu subliniază că „științele istorice urmăresc reconstituirea exactă, reală a faptelor, a evenimentelor din trecutul cel mai îndepărtat pînă în trecutul cel mai apropiat, descoperirea legăturilor interioare dintre fapte și fenomene, descoperirea tendințelor evoluției colectivităților umane, descoperirea și formularea legilor dezvoltării istorice“⁷. Profesorul de istorie își îndreaptă atenția spre explicarea, în cadrul lecțiilor, a tendințelor de dezvoltare a societății și spre prezentarea clară a legăturilor interioare, inerente fenomenelor istorice. În lecțiile sale, el recurge la noțiunile și legile economiei politice pentru explicarea cauzală a fenomenelor istorice.

Intrucît studiul economiei politice se face numai în anul III de liceu, lecțiile de istorie predate în primii doi ani de liceu contribuie la familiarizarea elevilor cu unele noțiuni de economie, a căror formare sistematică va fi urmărită în anul al treilea. Istoria furnizează economiei politice faptele sociale concrete care permit formarea noțiunilor pe care ea le utilizează. Noțiunile mod de producție, orînduire socială, relații sociale, capitalism, imperialism sînt asimilate pe baza unui material faptic diversificat pe care elevii l-au asimilat în cadrul lecțiilor de istorie. Privind sub acest aspect corelația istorie-economie, studiul istoriei devine o premisă pentru predarea temeinică a economiei politice.

Studiul istoriei patriei, axat pe principiul organizării concentrice a materiei, se reia în ultimul an de liceu, după ce elevii au studiat economia politică. Noțiunile de economie politică pot fi utilizate cu mai multă ușurință pentru explicarea unor fenomene istorice. Predînd lecția *Țările române în secolul al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea*, profesorul de istorie utilizează un număr mare de noțiuni întîlnite de elevi în lecțiile de econo-

⁶ I. Dragomirescu, N. Lascu, *op. cit.*, p. 7.

⁷ Miron Constantinescu, *Științele istorice și științele sociale*, în „Lupta de clasă“, 9/1970, p. 18.

mie politică în anul III. Astfel de noțiuni sînt : relații feudale, relații capitaliste, monopol, bresle, manufactură, proprietate funciară, structură socială, renta în muncă, darea în bani etc. Pentru a exemplifica intensificarea procesului de exploatare feudală, se recurge la noțiunile : obligații feudale, rentă în muncă, dare în bani, țărănime liberă, țărănime dependentă etc.

Ca știință care urmărește reconstituirea evoluției societății umane în toată complexitatea și diversitatea ei, istoria se află într-o corelație strînsă cu disciplinele cu caracter istoric care studiază aspecte ale evoluției vieții sociale : istoria culturii, a literaturii, a artei etc. În liceu, elevii dobîndesc informații din domeniul istoriei literaturii române și universale, al istoriei artei și culturii etc. Dar și în cadrul lecțiilor de istorie elevii dobîndesc informații despre dezvoltarea culturală, literară, artistică a omenirii, a unor colectivități umane. În acest caz, nu există pericolul paralelismului și al suprapunerii de preocupări ? Istoria studiază fenomenul cultural ca un element al totalității sociale, raportîndu-l la contextul social, la ansamblul vieții sociale dintr-o anumită perioadă istorică. Dezvoltarea culturală realizată de colectivitățile umane în procesul devenirii lor istorice este raportată la procesul general al societății. Literatura, arta, cultura, în general, prezintă o dezvoltare istorică în raport cu structura socială pe care o oglindesc într-un mod specific. Ca discipline autonome în planul de învățămînt, istoria literaturii, a artei analizează elementele specifice ale fenomenelor literare, artistice, vizînd explicarea evoluției lor și a mesajului pe care-l transmit. Această analiză se face cu o aparatură noțională specifică disciplinelor respective. Ele emit judecăți de valoare asupra dezvoltării istorice a fenomenelor culturale pe care le analizează. Continuitatea și tendințele procesului de dezvoltare a literaturii și artei pot fi relevate bazînd această analiză pe principiul istoric.

Corelația care se stabilește între istorie și aceste discipline este determinată de conexiunea generală dintre tot, ansamblu — societatea ca totalitate al cărei trecut e studiat de istorie — și parte, elemente ale întregului : fenomenele literare, artistice etc. În lecțiile de istorie, accentul va fi pus pe geneza și evoluția culturii ca ansamblu de valori create de societate într-o anumită epocă. În manualul de istorie a României, autorii au conturat tocmai această viziune de ansamblu asupra culturii românești. În lecția *Dezvoltarea culturii în perioada 1848—1918* este analizat procesul de dezvoltare a învățămîntului, științei, tehnicii, presei, literaturii, artelor în această perioadă. Acest proces este analizat în toată complexitatea sa, dintr-o perspectivă istorică.

Introducerea sociologiei în planul de învățămînt al liceului de cultură generală sau al liceelor de specialitate va crea noi posibilități de stabilire de corelații integrative în studiul istoriei. Analizînd relațiile dintre sociologie și istorie, H. H. Stahl consideră că cele două discipline trebuie „să-și împartă sarcinile de cercetare a societăților, istoria procedînd la *reconstituirea* faptelor sociale trecute, iar sociologia la *constatarea* celor actuale”⁸. Istoria introduce perspectiva cronologică în studiul fenomenelor, punînd accentul pe eve-

⁸ H. H. Stahl, *Sociologie concretă și istorie*, în vol. *Filozofia istoriei*, E.P., 1969, p. 222.

nimente unice, individuale și nerepetabile. Analiza relației individual-general în studiul istoriei ne duce la remarcă formulată de prof. Miron Constantinescu în studiul *Științele istorice și științele sociale* că studiul unui eveniment istoric — revoluția burghez-democratică din 1848—1849 în țările române, de exemplu — nu este numai o cercetare a unui fenomen individual, unic, ci și o subordonare a lui față de categorii generale: revoluție, orînduire socială, luptă de clasă etc. Pe cînd sociologul studiază și urmărește generalul și repetabilul din viața socială, istoricul își îndreaptă atenția spre elementele singulare din diferite domenii ale activității umane. „Domeniul istoricului cuprinde toată gama activităților umane”, remarcă J. Mc. Kinney⁹. Din toate domeniile vieții sociale, istoricul relevă valori individuale, care prezintă semnificații prin exemplaritatea lor, iar sociologul evidențiază valori cu caracter de generalitate, a căror sferă de aplicabilitate este mult mai largă decît a valorilor istorice. Educatorul utilizează valorile istorice pentru funcția de model a individualităților, a personalităților istorice. Prin această funcție, istoria își sporește valențele sale educative devenind „magistra vitae”. Pentru a-i asigura istoriei această funcție formativă, profesorul va selecționa din bogăția de figuri istorice modele de conduită patriotică, de devotament și entuziasm în slujirea unor idei înaintate, de spirit de sacrificiu pentru libertatea poporului. Horea, Cloșca, Crișan, Tudor Vladimirescu, Avram Iancu impresionează prin puterea lor de sacrificiu și dragoste pentru popor. Conduita elevilor noștri poate fi modelată prin analogie cu frumoasele virtuți ale personalităților istorice. Pentru realizarea acestui obiectiv educativ, profesorul de istorie aduce în lecțiile sale elementul biografic care colorează și conturează o personalitate istorică. Pe sociolog, elementul biografic îl interesează pentru a ilustra aspecte ale relațiilor sociale în care este încadrată o personalitate.

Sociologia recurge la perspectiva istorică pentru a explica anumite aspecte ale dezvoltării vieții sociale. Ea pornește în explicațiile ei de la date reconstituite de istorie asupra orînduirilor sociale, claselor sau asupra genezei și dezvoltării unor instituții. P. Andrei a remarcat faptul că sociologia nu poate face comparații referitoare la dezvoltarea unor instituții fără perspectiva pe care i-o dă istoria. „Numai prin ajutorul istoriei putem stabili tipurile de instituții sociale și de societăți în mod evolutiv”¹⁰. Interferența între istorie și sociologie e determinată și de faptul că istoria studiază și societatea prezentă, evidențiind faptele sociale cu deosebite semnificații în devenirea istorică. Dacă ne referim la lecțiile *România pe drumul construirii economiei socialiste, Dezvoltarea statului nostru socialist și a democrației socialiste și Dezvoltarea culturii românești*, predate în anul IV de liceu, observăm că în cadrul lor nu ne referim numai la fenomene istorice individuale, la realizări concrete obținute de poporul român sub conducerea Partidului Comunist Român în lupta pentru edificarea societății socialiste multilaterale dezvoltate, ci și la structura socială și la relațiile sociale, la diferite

⁹ J. Mc. Kinney, *Tipologie constructivă*, în *Sociologia contemporană*, vol. V., 1967, p. 530.

¹⁰ P. Andrei, *Sociologie generală*, Craiova, 1936, p. 183.

aspecte ale industriei, agriculturii, culturii — care constituie domeniul de cercetare ale unor ramuri ale sociologiei.

Societatea este un vast câmp de concretizare și afirmare a valorilor umane, iar istoria este principalul depozitar al acestor valori. Valorile umane — teoretice, culturale, estetice, etice, politice etc. — au un suport real în istorie. Valorile sînt afirmate de puternice individualități, care constituie prin activitatea lor modelul de conduită socială și de afirmare creatoare a omului. Istoriei îi revine funcția de a reactualiza activitatea acestor personalități. Reactualizînd și explicînd elevilor activitatea unor personalități care au dat o manifestare concretă unor mari valori, profesorul de istorie stabilește o corelație între istorie și axiologie. Interpretarea axiologică a conduitei unor personalități și a valorii acțiunilor pe care ei le-au săvîrșit vizează funcții multiple: cunoașterea valorilor înregistrate de istorie, concretizarea și valorificarea lor educativă. Profesorul de istorie poate influența atitudinea elevilor săi și comportamentul lor social prin modelul personalităților istorice pe care le prezintă în lecții. Dintr-un câmp atît de larg de experiență umană cum este istoria, profesorul de istorie selecționează valori care trezesc un ecou puternic în conștiința elevilor săi. Analiza axiologică a acțiunilor și conduitelor umane înregistrate de istorie implică însă o perspectivă istorică. Într-o lucrare a sa în care prezintă concepția activistă a culturii, T. Vianu nota că: „asupra ideii de valoare apasă concepția istorică a culturii“¹¹. Valorile dobîndesc semnificații, ecouri diferențiate de la epocă la epocă, de la generație la generație și istoricul furnizează date pentru explicarea cauzală a recepționării valorilor în diferite epoci.

Lecțiile de istorie vor fi orientate sub raport axiologic într-o dublă direcție: cunoașterea valorilor prin concretizarea lor, prin purtătorii lor și emiterea unor judecăți de valoare asupra unor evenimente și personalități istorice. Datoria, spiritul de adevăr, curajul, sacrificiul pentru o idee nobilă sau pentru progres, prietenie, eroismul, eroismul în muncă etc. sînt valori ale căror semnificații și funcții sînt explicate elevilor în lecțiile de istorie. Aceste valori au fost afirmate în istorie de mari personalități. Școala noastră nu dispune de un curs de etică, iar orele de dirigiență sînt insuficiente pentru a cuprinde toate problemele etice, culturale, filozofice ridicate de formarea tinerei generații. De aceea, este necesar ca în lecțiile de istorie, informațiile și explicațiile să vizeze și relevarea valorilor. Astfel, explicînd elevilor martiriul lui Horia și Cloșca, zdrobiți cu roata la 28 februarie 1785, nu ne vom limita la consemnarea unei simple informații istorice, ci vom aprecia faptul istoric și-i vom releva valoarea și semnificațiile sale. Cînd Horea a spus în ultimele momente ale vieții sale „mor pentru popor“, a oferit generațiilor pilda măreață a jertfei pentru binele poporului. Pentru elevi sacrificiul pentru popor nu mai este o abstracțiune, ci o valoare întruchipată, realizată de una din personalitățile mari ale istoriei noastre.

Corelația istorie-axiologie prezintă și un alt sens: formularea unor judecăți de valoare asupra unor evenimente și personalități istorice, descifrarea semnificațiilor unor fapte istorice. Prin formularea unor judecăți de

¹¹ T. Vianu, *Filozofia culturii*, București, 1945, p. 246.

valoare și „prin descoperirea semnificațiilor, istoricul raportează fenomenul și evenimentele de care se ocupă la mișcarea istorică ulterioară, la modul în care au fost recepționate pe plan obiectiv și subiectiv, la eoul pe care l-au declanșat asupra situației materiale și spirituale a epocilor următoare”¹². Când explicăm însemnătatea domniei lui Mihai Viteazul și afirmăm că ea „are însemnătatea unei epoci, pentru acele vremuri ca și pentru veacurile următoare”¹³, am emis o judecată de valoare asupra domniei lui Mihai Viteazul. O domnie de 8 ani dobândește în istorie valoarea unei epoci pentru faptul că în acești ani au fost împlinite două mari aspirații ale poporului: dobândirea independenței țării și făurirea unității politice a românilor.

Corelațiile intrinsece studiului istoriei: corelația cauzală între momentele unui proces istoric și între particular și general în istorie sînt urmărite cu mai multă statornicie de profesori. Ele sînt determinate de specificul logic al obiectului. Corelațiile istoriei cu științele sociale din planul de învățămînt al liceului vizează o funcție culturală. Ele contribuie la lărgirea orizontului cultural al elevilor. Reflectînd asupra virtuților necesare unui om de știință, N. Iorga considera că acestea sînt: orizont, disciplină și omenie¹⁴. Istoria contribuie la lărgirea orizontului cultural al elevilor și acest obiectiv se realizează prin explicațiile despre progresul omenirii în devenirea sa istorică și prin perspectiva de ansamblu pe care le-o formează elevilor despre dezvoltarea societății. O imagine unitară asupra epocilor pe care le-a străbătut omenirea implică stabilirea de corelații integrative între istorie și științele sociale și umane. Aceste corelații sînt determinate de tendințele de sinteză și interpretare care se manifestă tot mai puternic în științele sociale și umane. „A ieși din granițele propriei tale discipline implică o sinteză”¹⁵, afirmă J. Piaget. Sintezele asigură elaborarea unor structuri comune ale cunoștințelor din domenii apropiate sau înrudite. Studiul istoriei în liceu ne oferă mari posibilități de elaborare de structuri comune prin utilizarea și valorificarea mecanismelor integrative de care ea dispune.

¹² Liliana, Popa, *Valorizare și explicație în cunoașterea de tip istoric*, în vol. *Filozofia istoriei*, E.P., 1969, p. 204.

¹³ C. Daicoviciu și Miron Constantinescu (sub redacția), *Istoria României*, manual pentru clasa XII-a, E.D.P., 1970, p. 133.

¹⁴ N. Iorga, *Cultură generală și studii istorice în Generalități cu privire la studiile istorice*, ed. II, 1933, p. 153.

¹⁵ J. Piaget, *Problema mecanismelor comune în științele despre om*, în vol. *Sociologia contemporană*, E.P., 1967, p. 27.

FOLOSIREA IZVOARELOR ISTORICE — MIJLOC DE ÎNTEMEIERE ȘTIINȚIFICĂ A LECȚIEI

AUREL IORDĂNESCU

În cadrul procesului de înnoire pe care îl străbate învățămîntul, profesorul de istorie trebuie să se preocupe în chip tot mai stăruitor de folosirea, în desfășurarea lecțiilor, a acelor modalități didactice care să contribuie în chipul cel mai direct și mai eficient la creșterea valorii informative și formative a studiului istoriei. Cu alte cuvinte, el trebuie să dea expunerii sale o *întemeiere științifică* de natură a atrage adevărată totală și conștientă a elevilor săi față de adevărurile pe care el le înfățișează.

Pornind de la aceste considerații, ne propunem să urmărim acel aspect al procesului de modernizare care contribuie în chipul cel mai direct și mai eficient la întemeierea științifică a lecției de istorie, și anume la folosirea documentului ca mijloc de ridicare a valorii informative și formative a disciplinei noastre, ca rezultat al capacității lui de a înfățișa elevilor faptele istorice în determinările lor concrete și de a contribui prin aceasta la atingerea unei cunoașteri istorice cu adevărat științifice, ca una care izvorăște din contactul direct cu realitățile timpului studiat.

Fără îndoială că folosirea documentului la lecția de istorie nu este o noutate: ea s-a folosit în învățămîntul nostru și în trecut și se folosește și astăzi. Dar, cu unele excepții, ea a fost înțeleasă mai ales ca o agrementare a lecției, pe care, mai ales la început de carieră, mai cu toții am practicat-o. Dar în această modalitate metodică nu este vorba de agrement, ci de întemeiere științifică. Pentru că această întemeiere științifică este cerută de faptul că în procesul de înnoire al învățămîntului istoriei, simpla afirmație a profesorului nu mai poate fi considerată întotdeauna suficientă: la nivelul actual de dezvoltare al științei istoriei și în concertul celorlalte discipline, unde experimentul aduce după sine adevărată totală și conștientă a elevilor față de adevărurile ce le sînt înfățișate de profesor, *demonstrația*, cel puțin de la o anumită vîrstă, se impune. Or, folosirea documentului reprezintă, în cazul nostru, tocmai experimentul.

De aceea, considerînd că vremea reducerii lecției de istorie la o simplă povestire a trecut, că *explicația causală* în cadrul unei desfășurări cronologice a faptelor istorice este singura modalitate de a face istoria înțeleasă de elevi, dar că explicația causală ea însăși are nevoie de un temei, care, pe de o

parte, să-i dea *garanția de autenticitate*, iar pe de altă parte, să adauge aspectului rațional *culoarea locală, specificul timpului*, așa încît să stimuleze și interesul și imaginația elevilor, socotim că din toate elementele ce stau la dispoziția profesorului de istorie pentru a da lecției o întemeiere științifică, *izvorul original*, sub forma *documentului narativ* — fie *inscripție, diplomă sau cronică* — este acela care contribuie în cea mai mare măsură la atingerea acestui obiectiv. De aceea, asupra lui ne vom opri în cele ce urmează.

Folosirea justă a documentului istoric la lecția de istorie ne obligă, însă, să stăruim puțin asupra metodicii utilizării lui. Și aceasta, deoarece introducerea documentului în lecție reclamă o serie de operații preliminare, între care unele destul de dificile, urmate de o întreagă tehnică a folosirii lui în cadrul lecției. Ceea ce pare relativ ușor la prima privire se dovedește în realitate o modalitate de lucru pretențioasă, care cere *simț pedagogic, flexiune, pregătire atentă* și mai ales o *îndemînare metodică* de a transforma vestigiile unor vremuri îndepărtate în fresce de viață, capabile să genereze o imagine justă și inteligibilă a trecutului.

Scopul pe care îl urmărește în liceu folosirea izvorului istoric este întemeierea științifică a acelor evenimente și procese a căror însemnătate necesită un *spor de dovadă* și de *argumentare* în vederea: a) ușurării înțelegerii faptului sau procesului, a cărui complexitate necesită lumini mai numeroase; b) antrenării convingerii conștiente a elevilor, dată fiind, pe de o parte, însemnătatea faptului, iar pe de alta, gradul de dezvoltare sufletească a elevilor, care nu se mai mulțumesc cu afirmații, ci vor dovedi; ori, în istorie, documentul, considerat în accepția de mărturie contemporană, reprezintă dovada cea mai stringentă și mai irecuzabilă, de natură să antreneze adevărată adeziunea elevilor, cu condiția ca ea să fie administrată în condiții de accesibilitate vârstei lor. Un exemplu. Simpla afirmație a profesorului că, după cucerirea Daciei de către romani, elementul autohton a persistat și a fost în mod treptat romanizat nu reprezintă pentru toți elevii dovada irecuzabilă a realității faptului istoric. Dacă, însă, profesorul aduce în sprijinul afirmației sale *două inscripții latine*, posterioare anului 200 e.n., deci, la aproape un secol după cucerirea romană, dintre care una menționează pe un dac *Daizus*, fiul lui *Comozous* (ambele nume dace), ai cărui fii, însă, daci și ei, poartă numele romane *Justus* și *Valens*, iar a doua amintește pe daci *Mucapor*, al cărui fiu *Scoris* (nume dac) are din căsătoria cu *Aurelia Eftepir* (o dacă în curs de romanizare, așa cum arată numele latin *Aurelia*, adăugat la cel dac de *Eftepir*), patru copii purtînd toți nume romane: *Aurelius*, *Sabina*, *Valens* și *Sabinianus*, nici un fel de îndoială nu mai este posibilă. Pe la anul 200 e.n. mai erau în Dacia băștinași, care purtau nume dace, dar ai căror descendenți erau în curs de romanizare. Lectura comentată a două inscripții a antrenat convingerea deplină a elevilor.

Din considerarea scopului, așa cum a fost înfățișat mai sus, decurg două concluzii de ordin metodic: 1. *Beletristica*, în calitatea ei de reflectare artistică a realității istorice, se elimină de la sine, dat fiind că rolul ei în lecție este altul decît acela de a-i da acestuia o întemeiere științifică. Firește, aceasta nu vrea să însemne că beletristica trebuie exclusă din economia unei lecții de istorie; ceea ce trebuie precizat este necesitatea de a se evita *confuzia*

între izvor și material beletristic, pentru a nu se ajunge la situația întâlnită cu ocazia unei inspecții de definitivat, în cadrul căreia s-a citit ca „izvor” istoric un pasaj din *Frații Jderi* de Mihail Sadoveanu. 2. *Folosirea documentului* la lecție își are *limitele ei*, impuse de specificul învățămîntului mediu. În adevăr, spre deosebire de Universitate, unde însăși expunerea se întemeiază pe *analiza critică* a izvoarelor, în liceu expunerea este în chip necesar dogmatică, izvorul avînd drept scop numai să illustreze, întărind anumite afirmații care au nevoie de o mai puternică fundamentare.

De aceea se impune o îndoită limitare a folosirii izvoarelor: una cantitativă și alta calitativă. a) *Cantitativă*, în sensul că nu toate lecțiile au nevoie de introducerea citării și analizei unui izvor, dat fiind că nu toate includ o problematică a cărei rezolvare să necesite prezența izvorului. Dimpotrivă, se poate afirma că numărul lecțiilor care necesită intervenția directă a izvorului, în sensul aici considerat (adică de întemeiere științifică), nu depășește jumătate din ansamblul cursului. De aceea, este recomandabil să nu se abuzeze, în sens spectacular, de introducerea documentului în lecție, ci să se respecte cu strictețe principiul folosirii lui în sens utilitar. b) *Calitativă*, în înțelesul că folosirea izvorului urmărește lămurirea *aspectului esențial* al lecției, obținerea din partea elevilor a unei înțelegeri superioare, ca una ce se întemeiază pe elemente contemporane direct sesizabile și — prin aceasta — de natură a genera în mintea elevilor o reprezentare adecvată a faptului sau procesului esențial, a cărui exactă înțelegere le luminează pe toate celelalte care vin să întregescă tabloul (deci, folosirea numai a acelor izvoare ce răspund acestei cerințe calitative, cu renunțarea la celelalte). Aceasta arată, însă, că folosirea izvorului reclamă din partea profesorului o *atentă analiză prealabilă* a conținutului lecției, pentru a stabili care este *procesul esențial* care determină *integrarea într-o structură unitară* a proceselor și faptelor secundare, pentru ca în funcție de el și pentru o cît mai completă lămurire a lui să fie introdus izvorul. Așa, de exemplu, la lecția privind cristalizarea feudalismului pe teritoriul de la sud de Carpați, procesul esențial îl constituie formarea claselor fundamentale și antagoniste ale orînduirii feudale — boierii și țărani — și apariția celor trei forme ale rentei feudale. De aceea, pentru a întemeia științific înfățișarea acestui proces, profesorul va analiza părțile din Diploma Ioaniților (1247) care atestă existența claselor și a rentei feudale, deoarece o dată lămurit acest fapt, celelalte se înțeleg în lumina lui.

În fine, încă o observație. Izvoarele istorice nu se folosesc la lecție numai pentru a-i da o cît mai strictă întemeiere științifică, ci și pentru a da cursului de istorie acea *atmosferă de autenticitate istorică*, acea culoare locală (care, în cazul istoriei, ar merita mai degrabă apelativul de „culoare temporală”) sau, cum foarte frumos s-a spus, pentru a face ca în desfășurarea lecției de istorie „să domnească duhul Muzei Clio”. Să ne gîndim numai la forța sugestivă a celor mai evocatoare pasaje ale descrierii ciumei din Atena, din *istoria lui Thukydidēs* sau la consemnarea din *memoriile lui Angiello* privind starea de panică ce domnea în oștirea lui Mohamed al II-lea în timpul înaintării spre Suceava, din vara anului 1476. Lectura lor comentată îngăduie elevilor să înțeleagă tocmai „atmosfera” care a provocat că-

derea lui Perikles (și prin aceasta, noua orientare pe care a luat-o războiul peloponeziac) și „psihoza” care a provocat eșecul sultanului.

Dar pentru a folosi izvoarele, *profesorul trebuie să le cunoască și să știe unde le poate găsi cu ușurință*. Firește, el se poate adresa marilor culegeri de documente și inscripții sau edițiilor critice de cronici. Lucrul, însă, nu este prea ușor, așa încât este preferabil să se adreseze culegerilor speciale, care pe lângă avantajul de a oferi un material selecționat și clasat, îl mai are și pe acela al accesibilității. Astfel, sub titlul *Din faptele străbunilor*, N. Iorga a publicat o adevărată *Istorie a Românilor prin cronicari*, în care cele mai caracteristice pasaje ale cronicarilor sînt grupate într-o ordine sistematică și cronologică, foarte apropiată de prevederile programei de învățămînt a vremii (1923). În 1928, prof. I. Lupaș, pornind tot de la prevederile programei, a publicat o foarte utilă culegere de izvoare intitulată: *Lecturi din izvoarele istoriei patriei*, în care se găsesc cele mai de seamă izvoare ale istoriei noastre, în traducere românească și însoțite de scurte comentarii. Tot lui N. Iorga i se datorește o culegere de *Scrisori de boieri și de domni*, alcătuită pe baza unei foarte judicioase trieri. Mai recent, Ștefan Pascu împreună cu Vladimir Hanga au publicat o excelentă *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului*, din care au apărut pînă acum 3 volume, în care sînt cuprinse, în ordine sistematică și cronologică, principalele izvoare ale istoriei noastre pînă în secolul al XIX-lea. De subliniat la această publicație locul pe care îl acordă documentelor referitoare la Transilvania, fapt care umple o lacună. Concepută ca o culegere de izvoare istorice pentru uzul studenților facultăților de istorie, *Chrestomația* publicată de N. Lascu și H. Daicoviciu (pînă acum 2 volume: unul, litografiat, privind Orientul antic și al doilea, tipărit, consacrat Greciei antice) cuprinde texte variate, însoțite de o foarte sobră adnotație. De real folos este colecția recentă, îngrijită de Maria Holban, în care sînt publicate extrase privind țările noastre din relatările călătorilor care ne-au vizitat țara în decursul vremii. Primele trei volume, mergînd pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea, reprezintă un model de acribie și de comentariu explicativ. În fine, să nu uităm *Crestomațiile* școlare datorate lui Em. Condurachi (*Istoria antică*) și C. Mureșan (*Istoria Evului Mediu*). Toate sînt deosebit de utile, dar trebuie ținut seama că în alegerea textelor ilustrative autorii nu au pornit de la stabilirea aspectului esențial al lecției, ci de la necesitatea ilustrării lecției considerate global. Nu voim prin aceasta să aducem o critică acestor crestomații, care și-au vădit în chip constant utilitatea, ci să atragem atenția asupra îndatoririi ce revine profesorului de a proceda la o selectare pornind de la criteriul pedagogic fundamental, reliefaarea esențialului. Și, deoarece este vorba de a întemeia din punct de vedere științific ideea centrală a unei lecții, elementul ei fundamental, se cere nu numai cunoașterea principalelor izvoare, dar și un discernămint critic îmbinat cu simțul nevoilor pedagogice imediate, pentru a alege tocmai acele texte (inscripții, diplome, hrisoave, pasaje din cronici) care să lumineze direct și cu cea mai mare intensitate posibilă esențialul lecției. De aceea, cel mai potrivit lucru este alcătuirea proprie a unei culegeri de izvoare, alese cu grijă și clasate, fiecare izvor găsindu-se transcris pe o fișă separată, numerotată și integrată mapei cursu-

lui respectiv. Pe lângă faptul că vor răspunde nevoilor concrete desfășurării cursului, ele vor avea și calitatea de a fi fost selectate pornindu-se tocmai de la criteriul sus-amintit al reliefării esențialului. Revizuite și îmbogățite an de an, adnotate pe baza constatărilor făcute la clasă cu ocazia folosirii lor în chip tot mai eficient, ca rezultat al experienței metodice dobândite, ele vor constitui cu timpul una dintre cele mai solide pîrghii ale întemeierii științifice și ale desfășurării metodice a lecțiilor.

În sfîrșit, în alegerea izvoarelor, pe lângă criteriile de mai sus, se cere, de asemenea, să nu pierdem din vedere că *scopul* învățămîntului de cultură generală este *precumpănitor formativ*, nu de specializare și că, deci, argumentația științifică cu ajutorul izvorului istoric nu este un scop în sine, ci urmărește formarea acelei capacități intelectuale care este *spiritul critic* și, ca o încoronare, formarea *simțului istoric*, adică a capacității de înțelegere a faptelor trecutului așa cum apăreau ele contemporanilor.

Odată textul ales, se ridică trei întrebări: 1. *Ce parte* a lui urmează a fi înfățișată și comentată elevilor? 2. *În ce moment* al lecției trebuie *introdus și integrat*? 3. *În ce fel* va fi condusă *analiza lui*, încît să contribuie în chip eficient la întemeierea științifică a expunerii de pînă atunci a profesorului?

Răspunsul la aceste întrebări este strîns legat de *problema timpului* de care dispune profesorul pentru desfășurarea lecției. Pentru că o preocupare de căpetenie a profesorului, atunci cînd se hotărăște să includă în expunerea unei lecții un izvor istoric, trebuie să fie aceea ca *lecția să se încadreze în timpul afectat ei* de programă, în așa fel încît introducerea izvorului să nu tulbure întru nimic *economia firească a lecției*, adică să nu o lipsească de unele elemente de conținut pe considerentul că „timpul nu mai îngăduie și prezentarea lor” și nici să prelungească durata lecției, luîndu-le elevilor și recreația. Fiindcă, într-o atare eventualitate este cazul să ne întrebăm: care este valoarea reală a unei lecții privind perioada consolidării domniei lui Ștefan cel Mare (1457—1471), în care profesorul ar folosi just fragmentele esențiale din scrisoarea adresată de domnul Moldovei regelui Poloniei, în 1468, cu privire la desfășurarea războiului cu Matei Corvin din decembrie 1467, ca și prezentarea cronicii moldo-germane referitoare la trădarea vornicului Isaia, dacă, talonat de timp, ar trece peste lupta de la Lipnic, fără să-i sublinieze tocmai rolul jucat în consolidarea puterii domnești, ca rezultat al convingerii dobîndite de răzeși că Ștefan este un hotărît apărător al lor? Se vede, astfel, necesitatea unei mature chibzuirii asupra distribuirii materialului lecției pentru ca aceasta să se încadreze în timp.

Dar din faptul că introducerea izvorului nu trebuie să afecteze economia lecției în sensul duratei și conținutului ei, nu urmează de loc că această introducere nu poate afecta structural economia ei. Dimpotrivă! Introducerea izvorului obligă adesea la ajustări și nu odată duce la schimbarea însăși a structurii lecției în vederea mai bune ei adaptări la perspectiva pe care introducerea izvorului o creează. Tocmai în această necesitate și în găsirea celor mai potrivite modalități de venire în întîmpinarea ei, cu respec-

tarea, în același timp, a principiilor metodice fundamentale, rezidă greutatea folosirii cu adevărat eficiente a izvorului istoric în cadrul lecției.

De aceea, ținând seama de timpul scurt de care dispune, profesorul va trebui să se limiteze la lectura și comentarea unor *texte puțin întinse*: întinderea textului folosit va trebui să nu depășească 20 de rînduri tipărite — și aceasta numai atunci cînd este necesară folosirea mai multor izvoare în cadrul aceleiași lecții —, și să se limiteze, în cea mai mare parte a cazurilor, la întinderi variind între 6 și 12 rînduri. În orice caz, însă, textul ales trebuie să corespundă problemei centrale a lecției, căreia să-i dea un spor de întemeiere științifică. Astfel, din *brisoavul lui Constantin Mavrocordat*, din 1746, se vor folosi numai rîndurile în care sînt înfățișate condițiile eliberării rumânilor, deoarece ele lămuresc esența reformei.

În ce moment al lecției se introduc lectura și analiza izvorului? Deși părerile sînt împărțite, experiența pare a dovedi că, ținând seama de rolul pe care trebuie să-l joace, izvorul trebuie introdus acolo unde intervenția lui realizează maximum de eficiență. Cu alte cuvinte, el trebuie introdus în momentul abordării problemei centrale, esențiale a lecției, și anume, după ce elementele ei constitutive au fost înfățișate de profesor, în așa fel încît, datele complementare ale izvorului, distinse prin analiză, să întregească și să consolideze datele înfățișate de profesor, realizînd un moment de înțelegere concretă a fenomenului istoric considerat. Așa, de exemplu, la lecția privind cristalizarea relațiilor feudale pe teritoriul de la sud de Carpați, unde problema centrală este formarea claselor fundamentale ale orînduirii feudale, după ce profesorul explică condițiile de constituire a acestor clase citește din *Diploma cavalerilor Ioaniți* (1247) fragmentele care menționează formațiunile politice de tip feudal, existența celor trei forme ale rentei feudale (venituri, foloase și slujbe = cens, dijmă, clacă) și a celor două clase fundamentale („maiores terrae” și „rustici”) încheind cu pasajul care menționează „aparatură ostășescă” al valahilor. Pe baza unei analize comparative, el stabilește adevărul fundamental al existenței relațiilor feudale deplin încheiate, așa cum rezultă din diplomă (izvor contemporan), după care urmărește, ca o concluzie logică, dar și istoricește (pe bază de izvor) întemeiată, tendința de independență a feudalilor locali față de coroana maghiară, concretizată în încercarea lui Litovoi. În felul acesta, datele oferite de izvorul contemporan, confirmă în chip concret și irecuzabil expunerea profesorului, nuanțînd-o în același timp.

Cum trebuie folosit conținutul documentului? De la început trebuie subliniat cu vigoare că folosirea izvorului nu trebuie să se reducă la o simplă lectură, ci ea trebuie să comporte o analiză multilaterală a lui. Această analiză trebuie să cuprindă reliefaarea contemporaneității documentului, pentru a-i stabili valoarea doveditoare; analiza conținutului noțiunilor istorice pe care le cuprinde, ținînd seamă de sensul pe care ele îl aveau la acea dată (așa, de pildă, cuvîntul „rustici” din *Diploma Ioaniților* avea, la acea dată, înțelesul de țărani avînd dreptul de liberă strămutare, iar „bellicus apparatus” reprezenta o forță militară mai complexă și, deci, mai eficientă decît „exercitus”); evidențierea trăsăturilor care individualizează anumite situații, făcîndu-le să apară în aspectul lor concret (de exemplu, aspectul

dezvoltat al creșterii vitelor pe teritoriul de la sud de Carpați, reflectat în distincția pe care o face Diploma Ioaniților între „pășuni” și „fînețe”); sublinierea *corespondenței desăvîrșite*, mergînd pînă la *identitate*, între expunerea profesorului și prezentarea izvorului; în sfîrșit, o concluzie care să arate concret chipul în care datele izvorului *confirmă veracitatea datelor* cunoscute și să contureze cît mai desăvîrșit cu putință imaginea procesului sau faptului central al lecției. Nu trebuie uitat că, pînă la sfîrșitul lecției, se vor mai face referiri la izvor, ca la un dispensator de certitudine, realizîndu-se astfel, prin intermediul lui, o mai mare *organicitate* a lecției.

Care sînt *foloasele utilizării izvorului* în cadrul desfășurării lecției de istorie? În primul rînd face să crească *valoarea științifică* a conținutului lecției, deoarece introduce aspectul *confruntării* afirmațiilor profesorului cu datele, irecuzabile, ale documentelor contemporane. În același timp *stimulează spiritul critic* al elevilor, obișnuindu-i să nu se mulțumească cu simple afirmații, ci să reclame întemeierea acestor afirmații pe izvoare contemporane, supuse ele însele unei analize critice. Folosirea izvoarelor contribuie, totodată, la păstrarea de către profesor a *deprinderilor de muncă științifică* dobîndite în anii studiilor universitare: căutarea documentelor; transcrierea și analiza lor; efortul de a găsi în cuprinsul lor elementele care ilustrează procesul esențial al lecției; în fine, integrarea lor în economia lecției, toate reprezentînd momente de preocupare științifică și de exercițiu critic. Dar izvorul istoric mai contribuie și la *creșterea prestigiului științific* al profesorului, deoarece cu această ocazie elevii constată preocuparea științifică a profesorului lor, corespondența desăvîrșită între afirmațiile lui și prezentările documentelor, distincția pe care el o face între certitudine și ipoteză și, mai presus de toate, se conving de posibilitatea unei istorii științifice în care arde flacăra vie a datelor autentice, concludente și sugestive. Dar prin aceasta crește și prestigiul disciplinei noastre în conștiința elevilor.

Iată de ce folosirea izvorului istoric, ori de cîte ori conținutul lecției o cere, reprezintă nu numai un mijloc eficace de întemeiere științifică a lecției și prin aceasta, de ridicare a valorii învățămîntului istoriei în școală, ci și un pas hotărît pe drumul modernizării lui.

METODOLOGIA CERCETĂRII ISTORICE

CARACTERUL ȘI TIPOLOGIA LUCRĂRILOR ȘTIINȚIFICE DE ISTORIE ȘI STRUCTURA LOR

DAN BERINDEI

Înainte de a ne opri asupra lucrărilor științifice de istorie, a tipologiei și structurii lor, trebuie să ne punem legitima întrebare: *ce este istoria?* răspunsul urmînd să contribuie neîndoielnic la clarificarea înșăși a *caracterului* lucrărilor științifice de istorie. „Istoria nu este altceva decît succesiunea diferitelor generații; fiecare dintre ele folosește materialele, capitalurile, forțele de producție transmise de toate generațiile precedente; în virtutea acestui fapt, fiecare generație, pe de o parte, continuă în împrejurări complet schimbate activitatea moștenită, iar, pe de altă parte, modifică vechile împrejurări printr-o activitate complet schimbată”¹. Iată definiția pe care Marx și Engels au dat-o istoriei, scrutațoarea trecutului îndepărtat sau foarte apropiat, istoriei care — potrivit aprecierii pe care o făcea Nicolae Iorga într-o lecție de deschidere la sfîrșitul veacului trecut — „povestește un mare triumf al energiei omenești”². Într-adevăr, istoria este știința care constată mersul ascendent al omenirii, în ciuda vicisitudinilor pe care ea le întîmpină în cursul existenței ei. Louis Halphen sublinia în excelența sa *Introduction à l'histoire* că istoria ne învață „mersul constant înainte”³.

Dar istoria, care nu este nici literatură, nici morală, este o știință extrem de utilă omului. Sarcina ei nu este doar aceea de a reconstitui trecutul, ci de a fi într-adevăr o „magistra vitae”. Și într-o măsură nu e departe de adevăr acel istoric francez care susținea că „morții guvernează pe cei ce trăiesc”⁴. În orice caz, istoria explică evoluția omenirii, iar în practică încercările de stăvilire ale unui sens de evoluție istorică nu se pot solda decît printr-un eșec. Dacă istoria arătîndu-ne ce-am fost, ne ajută să înțelegem mai bine *ce sîntem și ce vom fi*, totodată prin înșăși structura ei ea este *umană*, apropiată de om. „Științele fizico-naturale, cele matematice — spunea Iorga — ridică spiritul pe culmi unde viața se vede fără relief, culoare

¹ Marx și Engels, *Opere*, ediția a II-a, vol. 3, București, 1962, p. 46.

² N. Iorga, *Despre utilitatea generală a studiilor istorice*, în *Generalități cu privire la studiile istorice*, ed. a III-a, București, 1944, p. 34.

³ Louis Halphen, *Introduction à l'histoire*, Paris, 1946, p. 8.

⁴ Remarca îi aparține lui Maurras, cf. Eric Dardel, *L'histoire science du concret*, Paris, 1946, p. 3.

și interes; istoria nu numai că ne lasă în mijlocul vieții, dar o lărgțește prin perspectiva imensă a trecutului, prin presimțirea viitorului fără de capăt. Nu există disciplină omenească prin care să ne facem mai sociabili, mai altruști, mai iubitori de om și de viață”⁵. În sfârșit, nu putem să nu subliniem rolul pe care-l are istoria în formarea cugetării, a gândirii omenești.

Misiunea istoricului constă în reconstituirea trecutului prin lucrările sale, istoria fiind ceea ce Michelet definea plastic „une résurrection”, o renaștere. Dar reconstituirea este departe de a fi facilă, întrucât faptele trecute nu sînt cunoscute decît *indirect*, ele dispărînd și lăsînd doar urme, și doar uneori, fiind, cum arăta Schlözer, ca brazdele pe care o corabie le taie pe Mare⁶. Între document, mărturie deseori unilaterală a unui fapt istoric, și reconstituirea faptului însuși este un drum greu pe care istoricul trebuie să-l străbătă. El trebuie să asambleze informațiile, elementele disparate păstrate privind un fapt trecut, să le analizeze și să le compare, să reînvie ceea ce nu mai e și ceea ce nici nu se mai poate repeta în detalii vreodată. Nicolae Iorga scria în legătură cu aceasta că „pentru ca faptele să fie *istorie* trebuie ca *sistemul* să intervie”⁷, mai ales că, după opinia sa — poate exagerată —, „istoria... se compune uneori poate numai din 20% document și 80% interpretare”⁸. Istoricul mai întîlnește o greutate fundamentală, aceea a valorii inegale a informațiilor cuprinse în izvoare referitoare la faptele trecute. Detaliul nu trebuie niciodată neglijat, întrucât deseori, corelat, el poate aduce lumini nebănuite, dar, esențialul îl reprezintă „faptele principale”, trăsăturile generale. Pe drept cuvînt, remarca Voltaire, că „faptele principale pot fi adevărate și detaliile foarte greșite”⁹. Este neîndoielnic că reconstituirea trecutului pînă în ultimele sale detalii este binevenită, dar cel mai important lucru este ca *liniile esențiale* ale dezvoltării istorice să fie just înțelese și prezentate, ele reprezentînd scheletul, fundamentul pe care se pot țese, în măsura posibilităților concrete de reconstituire, faptele trecute în ansamblul lor.

O lucrare științifică în domeniul istoriei, ca și în oricare alt domeniu al cercetării, trebuie să se întemeieze pe o cunoaștere *la zi* a izvoarelor și a lucrărilor de interpretare relative la subiectul dat. Ea trebuie, îndeobște, să contribuie la adîncirea cunoașterii, să ducă mai departe — prin izvoare necunoscute sau nepuse în valoare, ori printr-o nouă interpretare — cercetările anterioare ale predecesorilor. Deci, una din trăsăturile de bază ale unei lucrări științifice este *cucerirea unei noi trepte* pe scara cunoașterii. Urmărirea la zi a informației, de care aminteam, este o cerință imperioasă, ca și aplicarea criticii istorice, fără de care nu se poate realiza o valorificare riguros științifică a informației.

Lucrarea istorică a ajuns în cursul mileniilor de la redactări narative, în care legenda și realitatea se întîlneau, de la narații descriptive sau de la

⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 33.

⁶ Cf. *Idem*, *Cum se scrie istoria?*, *loc. cit.*, p. 53.

⁷ *Idem*, *Despre concepția actuală a istoriei și geneza ei*, *loc. cit.*, p. 18.

⁸ *Idem*, *Nevoia înnoirii cunoștințelor istorice în învățămîntul secundar*, *loc. cit.*, p. 113.

⁹ Cf. Albert Sorel, *Nouveaux essais d'histoire et de critique*, Paris, 1898, p. 9.

narații moralizatoare, la lucrarea de interpretare a zilelor noastre — înțemeiată în țările socialiste și nu numai în țările socialiste, pe materialismul istoric care i-a dat o puternică osatură ideologică. Este vorba de un progres care nu poate fi tăgăduit și care a deschis mai larg porțile istoriei către adevăr.

*

Lucrările științifice de istorie pot fi grupate în mai multe tipuri, fiecare cu caracteristicile sale. În cadrul *lucrărilor de interpretare* pot fi menționate următoarele tipuri: nota, articolul, studiul, monografia, biografia, manualul, tratatul și sinteza. Prin notă se înțelege o lucrare științifică de dimensiuni restrânse și care își propune, de obicei, elucidarea unei singure probleme, uneori mărunță. Articolul are dimensiuni mai largi și poate trata o problemă mai complexă. Și mai întins este studiul — unele putând depăși 4-5 coli tipar — ale cărui concluzii și implicații sînt evident mai largi. Monografia este îndeobște o lucrare de întinse dimensiuni, de ordinul cîtorva sute de pagini, în care autorul studiază o problemă majoră, tratînd-o multilateral și, în măsura posibilului, exhaustiv. Biografia este monografia consacrată studierii vieții, activității și operei unei personalități. În timp ce nota, articolul, studiul sînt publicate în reviste de specialitate, ori în culegeri, monografia și biografia beneficiază de tipărire separată, fiind îndeobște cărți. Tot între lucrările de interpretare se numără manualul și tratatul, precum și sinteza. Manualul cuprinde elementele fundamentale de istorie ale unei sau ale unor perioade și este destinat învățămîntului, iar tratatul prezintă, tot sistematizat, o perioadă sau mai multe perioade istorice, dar la un nivel superior manualului, în ceea ce privește baza de informație, expunerea și detaliul. Sinteza prezintă — fără scopuri didactice ca manualul și de obicei și tratatul —, în trăsături dominante, esențiale, urmărind îndeosebi generalul, cunoștințele dintr-un domeniu mai larg al istoriei, dar uneori și dintr-un domeniu problematic mai limitat. Pentru realizarea unei sinteze, care fixează *stadiul* atins în dezbaterăa unui domeniu sau al unei problematici, este neapărat necesară cunoașterea *temeinică* a lucrărilor parțiale referitoare la domeniul tratat. Eseul, ~~și~~ sfîrșit, dezbate într-o manieră tangentă literaturii, o problemă istorică, exprimată de pe o poziție proprie, originală. Eseul, ca și sinteza și tratatul, presupune o *temeinică* și largă cunoaștere a faptelor trecutului pentru ca lucrarea rezultată să fie într-adevăr valoroasă și să reprezinte o contribuție demnă de a fi ținută în seamă; în ceea ce privește esutul, se impune, de asemenea, talentul literar.

O lucrare științifică nu este o lucrare literară — cu excepția eseului, care reprezintă un tip de contact între istorie și literatură — și în consecință implică respectarea unor rigori științifice și a unui plan, care-i asigură un caracter armonios, ușurează cititorului consultarea ei și creează autorului însuși condiții mai lesnicioase de expunere. *Introducerea*, în care autorul prezintă stadiul problemei, realizările predecesorilor în problema dată și își

dezvăluie intențiile și obiectivele, este de obicei inclusă în orice lucrare de interpretare, ea fiind mai largă, în mod firesc, la lucrările de dimensiuni mai întinse, ori acolo unde stadiul de cercetare a problemei impune acest lucru. *Tratarea, expunerea, demonstrarea tezilor* reprezintă partea centrală și cea mai amplă a unei lucrări de interpretare; după cum *concluziile* sau *încheierea*, în care sînt sintetizate cele expuse și reliefate elementele noi, nu pot lipsi. Informațiile, dar și ideile care nu ne aparțin, din cuprinsul lucrării, sînt motivate și susținute prin *aparatură critică* din subsol sau de la sfîrșitul lucrării. De asemenea, includerea unei bibliografii, după încheiere, separată de lucrarea propriu-zisă sau, atunci cînd numărul lucrărilor citate este mai restrîns, într-o notă de subsol chiar la începutul lucrării este neapărat necesară. Un rol de seamă îl au și ilustrațiile, care ajută pe cititor să înțeleagă cu mai mare înlesnire conținutul lucrării.

O categorie de lucrări științifice în domeniul istoriei este reprezentată de *publicațiile de izvoare*. Acestea formează *baza* cercetării istorice, ele grupînd informația păstrată și care oferă interpretării un material indispensabil. Publicațiile de acest fel pot grupa culegeri de inscripții, culegeri de documente — interne sau externe —, cronici interne și străine, relatări ale călătorilor și martorilor străini, memorii și amintiri etc. Publicarea critică a izvoarelor presupune erudiție, spirit critic și multă migală. Publicațiile de izvoare sînt precedate îndeobște de un studiu în care se face prezentarea și analiza lor, precum și comparații cu alte izvoare; de asemenea, în acest studiu sau prin note de subsol se corectează sau se completează anumite informații din cuprinsul izvoarelor din volum. Un indice — de altfel ca și la lucrările de interpretare care depășesc proporțiile unei note sau a unui articol — este indispensabil, abordîndu-se în el denumirile de locuri, numirile de persoane ori problemele, inclusiv instituțiile citate în texte.

Instrumentele de lucru reprezintă o altă categorie de lucrări științifice care stau la dispoziția istoricului, sprijinindu-l în activitatea sa. Dicționarele și enciclopediile, cronologiile și liste de personalități — șefi de stat, scriitori, demnitari etc. —, cataloagele și inventarele de arhivă, bibliografiile se încadrează în tipurile acestei categorii. În primele două tipuri — ale dicționarelor și enciclopediilor — istoricul găsește, alfabetic, termenii care-l interesează și documentația de bază, precum și indicațiile bibliografice primare. Cronologiile și listele de personalități ușurează munca istoricului ajutîndu-l la datări și identificări. Cataloagele și inventarele de arhivă furnizează informații referitoare la sursele *inedite* privind un domeniu sau anumite probleme. În sfîrșit, bibliografia grupează titlurile — comentate, cînd este vorba de o bibliografie critică — privind o problemă sau un ansamblu de probleme. Există și bibliografii vaste cuprinse într-un volum sau în mai multe volume. Merită, de asemenea, să mai fie amintită, ca tip, *bibliografia analitică*, în care titlul și indicația locului de apariție sînt însoțite de o scurtă prezentare analitică a conținutului (în ultimii ani, a început să apară, de exemplu, *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, vastă lucrare, care urmează să cuprindă peste o jumătate de veac din istoria României, încheindu-se cu anul 1870).

O altă categorie de lucrări științifice în domeniul istoriei mai este aceea a materialelor prin intermediul cărora sînt analizate ori prezentate lucrările istorice. Nota bibliografică, prezentarea, recenzia, studiul istoriografic, reprezintă principalele tipuri din această categorie. Nota bibliografică cuprinde cîteva scurte însemnări referitoare la o lucrare, care pot avea și accente critice. Prezentarea este o relatare mai largă, nefîsoțită de obicei de aprecieri critice, cu privire la o lucrare, în timp ce recenzia reprezintă o analiză a unei lucrări, în care prezentarea conținutului este însoțită de considerații critice. Studiul istoriografic cuprinde o trecere în revistă a lucrărilor referitoare la o perioadă sau o problematică dată, nefîind înșă vorba de o simplă înșirare de titluri, ci de o enumerare comentată, în care sînt descrise aspectele soluționate, ca și cele încă în discuție.

*

Domeniul istoriei oferă un vast cîmp de investigație, iar istoricii desțelenesc un ogor deseori arid din care crește înșă un rod surprinzător și pasionant. Ca într-o poveste ceea ce nu mai este prinde viață, este reconstituit. Pasiunea și ardoarea reconstrucției nu sînt înșă totdeauna suficiente, metoda și simțul istoric, măsura și judecata, încadrarea în sistem sînt neapărat necesare. Lucrînd disciplinat, încadrînd în sistem și mai ales înțelegînd fenomenele istorice în *lumina vie a concepției materialist istorice*, deschizătoare de drum larg spre realitate, cercetătorul istoric dovedește seriozitatea sa, apartenența sa la marea armată a slujitorilor științei și mai ales utilitatea sa socială.

DISCUȚII ȘI OPINII

PROBLEME ACTUALE ALE PREDĂRII ISTORIEI

GHEORGHE SMARANDACHE

Programul educării comuniste ne dă o orientare clară asupra problematicii pe care o ridică fenomenul educativ în unitățile școlare, ne permite să înțelegem mult mai profund rolul formativ al istoriei, în general, și al istoriei României, în special.

În acest sens, idei călăuzitoare de o mare bogăție și profunzime găsim în expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu cu privire la *Programul P.C.R. pentru îmbunătățirea activității ideologice, ridicarea nivelului general al cunoașterii și educația socialistă a maselor, pentru așezarea relațiilor din societatea noastră pe baza principiilor eticii și echității socialiste și comuniste*. Acest document, care trebuie să stea de acum înainte „la baza întregii activități de educare a omului nou, multilateral dezvoltat, constructor al socialismului și comunismului”¹, vizează fiecare domeniu al vieții noastre, fiecare colectiv de muncă, pe fiecare membru al societății socialiste.

Într-adevăr, profesorul de istorie găsește în documentele de partid și de stat un nesecat izvor de învățăminte, de permanent îndemn la exigență și autoperfecționare. „Istoria — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — oferă concluzii și învățăminte despre marile procese ale dezvoltării societății, ale existenței popoarelor de-a lungul timpului. punând în evidență atît ceea ce a fost valoros, progresist și a servit mersului înainte al societății, cît și piedicile ridicate de-a curmezișul evoluției și care au costat scump umanitatea, au întîrziat progresul unor națiuni...” „Istoria este chemată să sprijine, prin concluziile sale, perfecționarea organizării societății de azi, relațiile dintre toate popoarele lumii”².

Reflectînd asupra marilor sarcini ce revin științelor sociale și ținînd seama de criticile formulate în documentele de partid — în scopul sporirii contribuției acestor discipline la realizarea educației tineretului — ca profesori de istorie sîntem preocupați permanent de problema unei îmbunătățiri

¹ Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 3—5 noiembrie 1971, Ed. politică, București, p. 495.

² *Mesajul Președintelui Consiliului de stat, Nicolae Ceaușescu, adresat participanților la cel de al XIV-lea Congres internațional de studii bizantine* („Știința”, nr. 8900 din 7 sept. 1971).

profunde a activității didactice, de perfecționarea formelor și metodelor de muncă, de optimizarea predării istoriei în școală.

În cele ce urmează, vom încerca să înfățișăm unele aspecte din experiența personală, precum și din cea a altor colegi. Mai întâi câteva cuvinte despre formarea moral-politică a tineretului școlar.

Cadrele didactice au un rol deosebit de important în cultivarea la elevi a marilor valori ce definesc conduita umană în viața socială : setea de dreptate și de adevăr, credința în triumful binelui și al omeniei, spiritul de sacrificiu pentru binele patriei.

De aceea, rezultatele activității la catedră sînt apreciate nu numai după gradul de pregătire în specialitate, după măiestria didactică dovedită, ci și în funcție de modul în care profesorul înțelege să slujească țelurile educației comuniste a tinerei generații, de pasiunea și devotamentul cu care se dăruie acestei munci.

Un aspect fundamental al educației este formarea concepției științifice despre lume. Un rol important revine aici profesorului de istorie, care trebuie să-i sprijine pe elevi în a realiza o cât mai deplină legătură între concepție și practica socială, trecere hotărîtă de la ideal și convingeri la acțiune social-utilă, la manifestarea militantă pentru cauza construcției socialiste, pentru progresul social.

Formarea profilului moral-politic al tînărului presupune realizarea caracterului aplicativ al cunoștințelor de istorie, prin raportarea lor la realitatea social-economică și politică în care trăim, prin sesizarea formelor concret-istorice pe care le îmbracă în viața socială legile economice în dinamica lor. Greșesc profesorii care se mulțumesc numai cu reproducerea corectă de către elevi a unor cunoștințe, fără să urmărească în ce măsură acestea au generat convingeri și, în consecință, o conduită corespunzătoare. De aici, aspectele contradictorii din comportarea unor elevi ; pe de o parte, la lecții, fac dovada însușirii unor cunoștințe științifice, iar pe de altă parte, în afara școlii, au manifestări mistice, retrograde.

Este evident că nu ne-am făcut datoria de dascăli patrioți dacă elevii, fie chiar numai unii, nu dovedesc permanent trăsături morale care să reflecte o conștiință socială înaintată. Acestea sînt indicii certe ale unor carențe în activitatea educatorilor. Munca cu tînăra generație are un caracter complex, iar principiul activ se aplică nu numai la predarea cunoștințelor, ci și la educație, la formarea moral-cetățenească, la dobîndirea deprinderilor.

O mare influență asupra elevilor o are atitudinea profesorului față de evenimentele pe care le relatează. Interesul viu al profesorului, patriotismul, entuziasmul sau sincer se transmit și școlărilor. Profesorul trebuie să întru-chipeze valorile morale pe care tinde să le cultive la elevi. Ca dascăli și ca activiști politici, nu trebuie niciodată să uităm acest lucru în munca noastră la catedră.

Urmărind eficiența educativă a procesului de învățămînt și pregătirea tineretului pentru viața socială, profesorul de istorie se preocupă de crearea unui climat propice dezvoltării convingerilor și sentimentelor patriotice ale elevilor printr-o vastă gamă de activități, cum ar fi organizarea de cursuri pe teme istorice, expediții pe urmele unor acțiuni de seamă, ocrotirea

și îngrijirea monumentelor istorice, participarea la acțiuni obștești cu caracter patriotic, alcătuirea de albume închinată câte unui eveniment etc.

În continuare, câteva probleme cu un mai pronunțat caracter metodic. Noua concepție didactică ne cere să folosim în activitatea practică un complex de metode și mijloace care să realizeze pregătirea multilaterală a elevilor, să le favorizeze dezvoltarea intelectuală și morală, să-i înzestreze cu un mod de gândire adecvat actualului stadiu de dezvoltare a științei și tehnicii. Mesajul convingător trebuie să fie slujit de procedee antrenante, care să favorizeze recepționarea lui în condiții optime.

Depășirea metodelor învechite de predare impune să se treacă mai hoțărât la organizarea predării istoriei pe sisteme de lecții, la problematizarea și predarea selectivă, la metoda muncii cu manualul și cu textul literar-istoric.

Stabilind sistemele de lecții în planul calendaristic (ex. „Formarea statelor naționale moderne în Europa: România, Italia, Germania“; „Principalele state capitaliste în epoca trecerii la imperialism: 1871—1914“; „România în perioada interbelică“ etc.), profesorul de azi se gândește la folosirea unei tipologii variate de lecții și la o structură cât mai diferențiată a fiecăreia. Unele ore pot fi consacrate în întregime dobândirii de cunoștințe prin activitate independentă, iar în ultima oră din sistemul respectiv se poate face o lecție de verificare a cunoștințelor elevilor la întreaga temă, fie oral, fie printr-o lucrare de control cuprinzând problemele cheie ale temei.

De multe ori, și pe drept cuvânt, s-a spus că nu este bine ca lecția predată de profesor să reproducă pe cea din manual. Profesorul face numai referiri la ea, indicând probleme care pot fi însușite prin studiul individual, completând lecția cu tot ceea ce este demn de semnalat din rezultatele noi ale cercetărilor istorice și corectând erorile pe care acest progres le-a dezvoltat. Lecția predată de profesor insistă asupra detaliului semnificativ și aduce în primul plan conceptele noi sau pe cele mai greu accesibile, cu trecerea sumară peste aspectele mai bine clarificate. De exemplu: vorbind elevilor despre cooperarea militară româno-rusă în războiul din 1877/78, profesorul poate menționa că principele Carol a primit comanda Armatei de vest a frontului aliat ruso-român, dar va scoate în evidență cu deosebire faptul că, în urma tratatelor purtate între oficialitățile române și ruse, cercurile militare țariste au acceptat ca armata română să-și păstreze individualitatea ei în cadrul operațiilor militare din Balcani³. Alt exemplu s-ar putea referi la războaiele balcanice (unitatea de acțiune a statelor în primul război eliberator și conflictul dintre aliați, ca urmare a amestecului marilor puteri). Varietatea exemplurilor posibile e infinită și alegerea lor rămâne la latitudinea profesorului.

Cercetarea pedagogică a demonstrat în chip convingător necesitatea de a se folosi procedee și mijloace adecvate conținutului fiecărei lecții de istorie. Astfel, problematizarea, tratarea nu numai a adevărurilor ci și a ipotezelor, discutarea argumentației pro și contra, creează în clasă pulsul

³ *Războiul pentru independență națională din 1877/78, documente militare*, Ed. militară, 1971, p. XII.

unei activități didactice laborioase. Acestea, ca și prezentarea unor părți din lecție, în așa fel, încât elevii să descopere contradicții pe care să le poată rezolva cu satisfacție sau care să provoace discuții de natură să stimuleze gândirea proprie, sînt modalități ce suscită interesul elevilor și ar putea fi extinse în munca noastră. Lecția despre Unirea Moldovei cu Țara Românească poate începe cu o întrebare pe care profesorul o pune elevilor: „Cum a fost posibil ca, numai după 10 ani de la înăbușirea revoluției din 1848/49 de către reacțiunea internă, cu sprijinul intervenției contrarevoluționare străine, să se înfăptuiască Unirea din 1859?”

O antrenantă problemă de gândire pusă spre rezolvare elevilor este și aceea privind cauzele instabilității guvernelor în anii 1859—1862 și 1866—1871. Experiența didactică a dovedit că elevii întâmpină dificultăți în înțelegerea acestei instabilități, fiind deseori nevoie de intervenția profesorului pentru lămurirea greșelilor și confuziilor. Considerăm că asemenea întrebări, înregistrate de la început de toți elevii, servesc ca premise pentru orientarea lor către conținutul esențial al lecțiilor. Asemenea întrebări declanșează activitatea de gândire a elevilor și determină direcția și intensitatea acesteia.

Posibilitatea de a organiza munca independentă, activă, a elevilor cu mijloace intuitive și texte literar-istorice a fost dovedită prin experiența acestor profesori care știu să lucreze în mod creator. Este un fapt bine demonstrat că elevii pot dobîndi noi cunoștințe studiind independent materialul după manual, după lucrări de specialitate etc. Astfel, la lecția „Anglia și Franța în anii 1871—1914” profesorul L. R. de la un liceu din București a organizat clasa pe grupe pentru a studia în timp de 5 minute graficele din manual privind principalele țări producătoare de cărbune și oțel, evoluția indicilor producției industriale din S.U.A., Marea Britanie, Germania, Franța și Rusia, în anii 1870—1913. Prin întrebări adecvate și informații suplimentare, profesorul a obținut ca elevii să ajungă la aprofundarea cunoștințelor și la înțelegerea acțiunii legii economice a dezvoltării inegale și în salțuri a țărilor capitaliste.

Tot practica dovedește că planificarea și desfășurarea în timpul lecției a activității independente a elevilor cu textul manualului, cu documentele, materialul intuitiv etc. nu se desfășoară întotdeauna cu succes, din cauza selectării nejudicioase a materialului, complexității temelor, ignorării factorului timp etc. Probleme deosebit de importante, ca alcătuirea „programului de lucru”, adică selectarea prealabilă a materialului, formularea întrebărilor privitoare la acest material, stabilirea formelor și procedurilor de verificare, desfășurarea activității elevilor și rezultatele acesteia etc., trebuie să fie bine gândite pentru a primi o rezolvare rapidă și eficientă în timpul orei.

Experiența școlară, datele psihologiei și specificul cursului de istorie ne demonstrează că în școala generală (cel puțin la clasele IV—VI), este greșit ca pe durata întregii ore să se expună numai material nou, să se analizeze documente sau să se practice numai verificări orale de cunoștințe.

Elevii de această vîrstă au un volum încă redus de reprezentări istorice și obosesc repede. Iată pentru ce profesorii ce predau în școala generală trebuie, cu atît mai mult, să folosească procedee diferite, tipuri multiple de activități care-i pot ajuta pe elevi să-și însușească lecția.

Tehnica modernă ne pune la dispoziție și mijloace noi, audio-vizuale, diapozitive, diafilme, imagini redade cu ajutorul retroproiectorului, înregistrări pe bandă de magnetofon și pe disc, filme sonore, emisiuni radiofonice și de televiziune. Este important să se precizeze, de la început, că mijloacele audio-vizuale nu determină prin ele însele calitatea lecțiilor în care sînt folosite. Aceste mijloace pot contribui la sporirea eficienței predării istoriei prin calitatea metodelor folosite, prin felul în care este structurată lecția și în funcție de integrarea mesajului audio-vizual în lecție. Pornindu-se de la aceste considerente, bunăoară, filmul didactic: „Adunarea de la Blaj” va fi folosit în momentul în care elevii dispun de elementele care le permit să-l înțeleagă și să-l integreze.

Profesorul de istorie poate utiliza și informațiile pe care le achiziționează elevii prin intermediul mijloacelor moderne de comunicare, în afara clasei. În momentul de față, televiziunea centrală transmite un ciclu de emisiuni-consultații pentru elevi și o nouă emisiune consacrată prezentării monumentelor și muzeelor țării, vestigiilor trecutului de luptă a poporului („Drumuri în istorie”). Este necesar ca aceste emisiuni să fie popularizate, iar acolo unde este posibil și cînd este cazul să se organizeze recepționarea lor colectivă. Este bine ca profesorul să stimuleze curiozitatea și interesul elevilor pentru emisiunile care urmează, insistînd asupra corelării lor cu studiul istoriei în școală. În orele de clasă imediat următoare emisiunii, profesorul va relua problemele esențiale vizionate, integrîndu-le în sistemul general de cunoștințe al elevilor. Așadar, ca profesori de istorie sîntem datori să asimilăm toate tehnicile pe care progresul ni le pune la dispoziție, căutînd însă soluții optime pentru integrarea lor în circuitul instructiv-educativ.

Lecția de istorie, eliberată de vechile tipare și de concepțiile depășite, care limitau transmiterea cunoștințelor la expunerea profesorului, primește valențe formative sporite prin desfășurarea ei în cabinetul de științe sociale sau — acolo unde există — în cel de istorie. Se creează astfel un cadru adecvat cunoștințelor ce se vor însuși, realizîndu-se o solicitare mai intensă a capacității intelectuale a elevilor.

Reușita unei lecții este condiționată nu numai de pregătirea profesorului ci și de pregătirea elevilor. Procedează bine acei profesori care dau anumite sarcini de studiu individual elevilor în ora de clasă premergătoare lecției respective, fie chiar și numai pentru a reactualiza unele cunoștințe necesare înțelegerii celor noi. Este de dorit ca lecțiile să fi fost citite de către elevi, acasă, înainte de predarea lor.⁴

⁴ Mircea Mălița, *Lecția*, în „Tribuna școlii”, nr. 23, din 12 noiembrie 1971, p. 3.

N-am vrea ca din cele de mai sus să se tragă concluzia că noua concepție didactică ar propune înlăturarea experienței pe care practica pedagogică a consacrat-o ca fiind valoroasă. Trebuie însă să diminuăm ponderea metodelor verbale și descriptiviste, să aplicăm cu precădere metode care îi activează pe elevi. „Esențialul este înțelegerea, deci posibilitatea de a opera prompt și în cele mai diverse împrejurări cu cunoștințele însușite — scrie ministrul educației și învățămîntului. Și pentru aceasta trebuie însușite în mod activ de niște subiecți participanți ai cunoașterii, nu de niște obiecte pasive ale predării și reproducerii“. ⁵

⁵) Mircea Malița, *Școala în societatea socialistă*, în „Lupta de clasă“, oct. 1971, p. 27.

MATERIALE AUXILIARE INFORMATIVE ȘI ORIENTATIVE

IZVOARE ISTORICE COMENTATE

THOMAS MORUS: UTOPIA

Thomas Morus, cunoscut umanist și om politic englez (1478—1535), a reușit să urce pe cele mai înalte trepte ale ierarhiei sociale ajungând pînă la demnitatea de lord-cancelar, deși nu era de origine nobilă. Cu toate acestea, în conflictul dintre Henric al VIII-lea și papalitate (1534), care a dus la înfăptuirea reformei religioase anglicane, s-a plasat pe poziția papalității, pe care o considera legală, acest fapt aducîndu-i moartea pe eșafod.

Opera sa principală, *Utopia*¹ (*De optimo reipublicae statu, deque nova insula Utopia*) („Despre cea mai bună formă a statului și despre noua insulă Utopia“) apărută la Louvain, în 1516, oglindește etapa din istoria formării capitalismului modern, în care contradicțiile sale încep să se manifeste cu destulă acuitate pentru a stîrni proteste împotriva noii orînduiri, fără însă ca protestatarii să poată distinge, în vremea aceea, căile, metodele și forțele de luptă împotriva ei.

Utopia lui Thomas Morus are două părți bine distincte: în prima parte sînt prezentate criticile curajoase, vehemente, pe care autorul le face, prin intermediul călătorului Rafael Hitlodeus, presupus tovarăș a lui Amerigo Vespucci, stărilor de lucruri din Anglia, oprîmării sociale și samavolniciei celor privilegiați (nobili, clerici, monarhi, judecători), autorul condamnînd trîndăvia celor bogați și elogiînd munca celor asupriți, iar în a doua parte este descrisă viața economico-socială a utopienilor, locuitori ai insulei numită Utopia.

Textele

„Privește puzderia de *nobili*, care nu numai că duc o viață de trîntori, hrăniți din munca altora, luînd de pe aceștia, cum fac cu șerbii moșiilor lor, cîte zece piei de pe fiecare, pentru ca veniturile lor să tot sporească (aceasta e singura cumpătare de care au auzit, căci astfel își risipesc averea pînă ajung cerșetori) — sau, la drept vorbind, mai trag după ei și o droaie de slujitori trîndavi, care n-au învățat nici o meserie spre a-și câștiga traiul [...]“ — (*Cartea I*, p. 52—53).

„Turmele voastre de oi² care, dacă îndeobște sînt așa de blînde și se hrănesc cu nimica toată, acum, pe cît se spune, au început să fie atît de lacome și de neîmblînzite, încît pe oameni îi înghit³ de-a binCLEA, iar ogoarele, casele și satele le nimicesc și le pustiesc.

Comentariu istoric

1. Utopia, cuvînt de origine grecească, înseamnă loc inexistent. Inițial *Utopia* a fost intitulată *Nusqama*, de la latinescul *nusquam* = nicăieri.

2. Din cauza dezvoltării manufacturilor de postav s-a simțit nevoia de cît mai multă materie primă. Astfel, numărul turmelor de oi a crescut în Anglia foarte mult.

3. Expresia „oile îi mănîncă pe oameni“ a lui Thomas Morus a devenit proverbială, intrînd și în poezia populară engleză; ea este amintită și de K. Marx în *Capitalul* (vol. I, Buc., 1957, p. 717).

4. Acest pasaj, aproape cuvînt cu cuvînt, este reprodus de K. Marx în *Capitalul* (vol. I, p. 732 nota 221 a), pentru fundamentarea categoriei economice cunoscută sub forma de *acumulare primitivă a capitalului*.

5. Unitatea de măsură agrară, folosită în Anglia, 1 acru = 4046,94 m².

6. Acest paragraf, referitor la proprietatea privată, constituie concluzia generală ce se desprinde din critica făcută orînduirii social-economice din Anglia și este punctul central al întregii *Utopii*. Preconizînd instaurarea unei rînduiei echitabile prin lichidarea deplină a proprietății private, Thomas Morus poate fi considerat ca un precursor al comunismului științific.

7. Prin giuvaergiu, în vremea aceea, se înțelegea și bancher.

8. Prin acești meșteșugari, Thomas Morus înțelegea pe cei care se ocupau, în special, cu prelucrarea aurului și a argintului în podoabe și aveau posibilitatea să acumuleze averi.

9. Minerii care erau, după cum se știe, destul de numeroși în Anglia.

Indicații metodice

Textele din *Utopia*, reproduse mai sus, pot fi folosite de profesorii de istorie, atît de cei de la clasa a VI-a cît și de cei care predau în anul II de liceu, la lecția „Anglia în secolul al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea“, pentru a-i face pe elevi să înțeleagă noțiunea de „îngrădire“ sau „împrejmuire“ a ogoarelor. Elevilor de anul II, corelîndu-se cunoștințele de istorie cu cele de economie politică, li se poate da și explica noțiunea sau categoria economiei politice denumită de K. Marx „acumularea primitivă de capital“. De asemenea, la anul II, textele din *Utopia* mai pot fi folosite și la lecția „Dezvoltarea tehnicii și a științei în secolul al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea“.

Se recomandă ca textele indicate să se folosească în momentul potrivit al lecției și anume, la prima lecție, cînd se va vorbi de formarea relațiilor capitaliste în Anglia, iar la a doua, cînd se vor expune noile teorii sociale. Este bine chiar ca textul să fie citit înainte de a fi expus capitolul respectiv și împreună cu elevii să se reliefeze aspectele procesului de apariție a relațiilor capitaliste, în felul acesta, pornindu-se de la folosirea metodei inductive, se ajunge la învățarea prin *descoperire*. Ultimul text privind *statul* poate fi folosit la orice lecție, care tratează aspecte ale statului feudal și burghez, înțelegîndu-se de către elevi mai bine și mai concret *caracterul de clasă al statului exploator*.

De asemenea, fragmentul poate fi folosit și de profesorii care predau educația cetățenească și cunoștințele social-politice, la capitolul noțiuni despre stat, deoarece problemele care sînt destul de abstracte pentru elevii din școala generală pot fi concretizate, astfel, prin citirea fragmentelor din izvoare.

Indicații bibliografice

În afară de lucrările citate anterior se mai poate folosi lucrarea: *Bacon, Morus, Hobbes, Locke, Texte filozofice*, (Buc., 1951), în special studiul introductiv de la capitolul *Morus*, semnat de I. Banu. De asemenea, se poate folosi culegerea de texte medievale *Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu* de Fr. Pall și C. Mureșan, Buc., 1961.

FLOREA STĂNCULESCU

TRATATUL DE LA VERSAILLES

(28 iunie 1919)

La o sută de ani după războaiele napoleoniene, care pustiușeră ani îndelungași bătrînul continent, primul război mondial lăsa din nou Europa în ruine, cu o însemnată parte a populației active nimicită, cu grave probleme economice și sociale. Patru imperii dispăruseră. Imperialismul german își văzu spulberat visul „colosal” de dominație mondială, nutrit decenii de-a rîndul. Victimele conflagrației mondiale provocate de politica imperialistă a marilor puteri erau popoarele. „Bilanțul” celor 52 de luni de război conține un „pasiv” zguduitor.

Începînd din ziua de 18 ianuarie 1919, pînă la 21 iunie 1920, la Paris s-au desfășurat lucrările Conferinței de pace la care au participat 27 de state. Erau prezenți 10 000 de delegați, experți ș.a. Conferința a statornicit un sistem de tratate — care reglementa din punct de vedere juridic raportul de forțe rezultat în urma primului război mondial imperialist — cunoscut sub numele de „sistemul de la Versailles”, a cărui „piesă de bază” a fost Tratatul de la Versailles semnat la 28 iunie 1919 în „Sala Oglinzilor” între puterile Antantei și Germania. Acest tratat era „opera” marilor puteri imperialiste care învinseseră Germania și pe aliații ei. A urmat, în lunile următoare, semnarea pe rînd a tratatelor de pace cu ceilalți parteneri ai Germaniei.

Tratatul de la Versailles are peste 430 de articole grupate în 14 părți, care, la rîndul lor, sînt divizate în secțiuni. Partea I-a (art. 1—26) cuprinde Statutul Ligii Națiunilor. Celelalte părți — privind condițiile impuse Germaniei — se referă la următoarele probleme: „frontierele Germaniei”; „clauze politice europene”; „drepturi și interese germane în afara Germaniei”; „clauze militare, navale și aeriene”; „reparații”; „porturi, căi fluviale și căi ferate”; „garanții de executare” ș.a.

Textul

Art. 27. Frontierele Germaniei vor fi determinate după cum urmează: ...¹⁾

Art. 42. Se interzice Germaniei de a menține sau de a construi fortificații, fie pe malul stîng al Rinului, fie pe malul drept, la vest de o linie trasată la 50 km est de acest fluviu.

Art. 43. Sînt de asemenea interzise, în zona definită de art. 42, întreținerea sau adunarea de forțe armate...

Art. 45. În compensarea minelor de cărbuni distruse în nordul Franței și în contul sumei de reparații, pentru pagube de război, datorată de Germania, aceasta cedează Franței proprietatea integrală și absolută, liberă de orice datorii sau sarcini, cu dreptul exclusiv de exploatare, a minelor de cărbuni situate în bazinul Saare...

Art. 49. Germania renunță, în favoarea Societății Națiunilor, considerată aci ca fideicomisară, la guvernarea teritoriului specificat mai sus. [Saare] După expirarea unui termen de 15 ani... populația sus-zisului teritoriu va fi chemată să se pronunțe asupra suveranității sub care ar dori să fie pusă.

Art. 51. Teritoriile cedate Germaniei, în virtutea preliminarilor de pace semnate la Versailles la 24 februarie 1871, și Tratatului din Frankfurt de la 10 mai 1871, se reintegrează în suveranitatea franceză...²⁾

Art. 80. Germania recunoaște și va respecta cu strictețe independența Austriei, între frontierele care se vor fixa printr-un tratat...;

Art. 81. Germania recunoaște, după cum au făcut-o de acum Puterile aliate și asociate, completa independență a statului cehoslovac, care va include teritoriul autonom al rutenilor la sud de Carpați. Ea declară că este de acord cu frontierele acestui stat, așa cum vor fi determinate de către principalele Puteri aliate și asociate și celelalte state interesate.

Art. 87. Germania recunoaște... completa independență a Poloniei și renunță în favoarea Poloniei la orice drepturi și titluri asupra teritoriilor delimitate de Marea Baltică, frontiera estică a Germaniei...

Art. 102. Principalele Puteri aliate și asociate se angajează să facă din orașul Danzig împreună cu teritoriul vizat la articolul 100 un oraș liber. El va fi pus sub protecția Societății Națiunilor.

Art. 116. Germania recunoaște și se angajează să respecte, ca permanentă și inalienabilă, independența tuturor teritoriilor ce făceau parte din fostul imperiu al Rusiei la 1 august 1914...

Art. 119. Germania renunță, în favoarea principalelor Puteri aliate și asociate, la toate drepturile și titlurile sale asupra posesiunilor sale de peste mări.

Art. 160. ...Începînd din acest moment, totalul efectivelor armatei statelor care constituie Germania, nu va trebui să depășească o sută mii oameni, inclusiv ofițeri și necombatanți, și va fi destinată exclusiv la menținerea ordinii pe teritoriu și la poliția frontierelor.

Art. 173. Orice fel de serviciu militar general obligator va fi desființat în Germania. Armata germană nu va putea fi constituită și recrutată decît prin angajări voluntare.

Art. 231. Guvernele aliate și asociate declară, iar Germania recunoaște, că Germania și aliații săi sînt răspunzători — pentru că le-au cauzat — de toate pierderile și de toate daunele suferite de guvernele aliate și asociate, precum și de naționalii lor, ca urmare a războiului ce le-a fost impus prin agresiunea Germaniei și a aliaților săi³⁾.

Art. 428. Drept garanție pentru executarea prezentului tratat de către Germania, teritoriile germane aflate la vest de Rin, împreună cu capetele de pod, vor fi ocupate de trupele Puterilor aliate și asociate timp de 15 ani, socotiți de la intrarea în vigoare a prezentului Tratat.

Art. 433. ...Germania recunoaște în mod definitiv abrogarea Tratatului de la Brest-Litovsk...⁴⁾.

Comentariu istoric

1. Germania pierdea 1/8 din teritoriu și 1/12 din populație. Aceste teritorii erau: Malmédy și Eupen, Poznanul, o parte a Pomeraniei și Prusiei Orientale, Danzig-ul (Gdansk), Memelul (Kleipeda), nordul Schleswig-ului și o parte a Sileziei Superioare.

2. Franța recăpăta Alsacia și Lorena.

3. Suma totală a reparațiilor de război pe care Germania trebuia să le plătească urma a fi stabilită ulterior. Marile puteri ale Antantei se gîdeau la cifre „astronomice”. Principiul lor era: Germania trebuia „stoarsă ca o lămîie”.

4. Puterile Antantei au refuzat să invite Rusia Sovietică la Conferință, chiar și atunci cînd au fost discutate probleme care o priveau. Este semnificativ faptul că Antanta permitea Germaniei să-și mențină trupe în Lituania și regiunile baltice. Acestea urmau a fi retrase numai atunci cînd „...Puterile aliate și asociate vor socoti că este momentul potrivit față de situația internă din aceste teritorii...”.

— Senatul S.U.A. a refuzat să ratifice Tratatul de la Versailles, datorită contradicțiilor existente între imperialismul american și rivalii săi din Europa occidentală. S.U.A. vor încheia un tratat separat cu Germania în august 1921, care nu se deosebea mult de Tratatul de la Versailles.

— Tratatul de la Versailles avea un caracter imperialist; la temelia lui se afla constrîngerea, ceea ce făcea pacea puțin durabilă. Pacea „veșnică” impusă la Versailles în 1919 avea unele trăsături comune cu pacea impusă de germanii francezilor la 10 mai 1871: ambele erau nedrepte, ignorau dreptul popoarelor, conțineau clauzele unor conflicte militare viitoare. Europa trăise după semnarea tratatului din 10 mai 1871, 43 de ani de „pace înarmată”; după semnarea tratatului de la Versailles pacea Europei și a lumii va fi cu mult mai scurtă, de numai 20 de ani și chiar mai puțin.

Indicații metodice

Tratatul de la Versailles poate fi folosit în cadrul mai multor lecții: 1) la lecția despre sfîrșitul primului război mondial, cu care prilej vor fi semnalate condițiile grele impuse Germaniei învinse — asemănătoare celor pe care le-ar fi impus Germania adversarilor ei, în cazul în care ea ar fi cîștigat războiul — și va fi scos în evidență profitul tras de marile puteri ale Antantei (se propune ca materialul — sau părți ale lui — să fie citit și comentat la sfîrșitul lecției sau să fie intercalat pe părți în expunere, acolo unde profesorul va socoti că este necesar); 2) ca element introductiv la lecțiile privitoare la situația interbelică a statelor europene (Germania, Polonia, Cehoslovacia, Austria); 3) Ca punct de plecare la lecția despre cauzele celui de al doilea război mondial (se va sublinia caracterul imperialist al primului război mondial și al Tratatului de la Versailles — ca de altfel al întregului „sistem de la Versailles” — și faptul că Tratatul conținea în germene unele dintre cauzele viitoarei conflagrații mondiale)

Indicații bibliografice

Textul tratatului este publicat integral în limba română: *Tratatul de pace între puterile aliate și asociate și Germania și Protocol. Semnate la Versailles la 28 iunie 1919*, București, 1920, 118 p. Literatura istorică referitoare la această temă este deosebit de bogată. Semnalăm următoarele lucrări: L. Bourgeois, *Le traité de paix de Versailles. Rapport présenté au Sénat le 3 oct. 1919*, Paris, 1919; L. Barthou, *Le Traité de paix. Versailles*

1919, Paris, 1919. Una dintre ultimele lucrări consacrate acestei probleme aparține cunoscutului istoric francez — profund cunoscător al istoriei primului război mondial și al istoriei relațiilor internaționale — Pierre Renouvin. Lucrarea a apărut sub următorul titlu: *Le traité de Versailles*, Flammarion, 1969.

MIRCEA N. POPA

DECLARAȚIA UNIVERSALĂ A DREPTURILOR OMULUI

Contribuind la cunoașterea unor aspecte esențiale ale vieții internaționale contemporane, problema formării Organizației Națiunilor Unite și a activității sale prezintă în cadrul cursului de istorie modernă și contemporană la anul III de liceu o importanță deosebită. Pentru a da un conținut cât mai concret expunerii, se poate folosi în predare, un fragment din „Declarația universală a drepturilor omului”, document menționat și în manual¹.

Prima legislație în care sînt recunoscute drepturile omului a fost Declarația americană de independență din 1776. Un pas înainte se realizează apoi prin „Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului” din 26 august 1789. Ea proclama egalitatea tuturor oamenilor în fața legii, dar așa cum arăta Engels, această egalitate nu putea fi realizată decît parțial, în cadrul statului burghez². Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a imprimat un nou conținut și luptei pentru drepturile omului, realizînd un pas uriaș „pe calea spre libertate reală și egalitate reală”, pas fără precedent în lume prin măreția, amploarea și rapiditatea lui³.

În perioada dintre cele două războaie mondiale s-au ivit în cadrul Ligii Națiunilor posibilități largi de colaborare internațională pentru asigurarea drepturilor omului, pe care însă Liga nu a reușit să le finalizeze. „Nici clauzele tratatelor de ocrotire a minorităților naționale, nici „garanțiile” Ligii n-au putut stăvili persecuțiile politice și rasiale la care au fost supuse minoritățile din anumite state capitaliste, mai ales în perioada fascizării, dintre cele două războaie mondiale”.⁴

În timpul celui de-al doilea război mondial, ca urmare a ororilor săvîrșite de fasciști, diferite instituții, asociații, mulți scriitori, savanți, artiști etc. își manifestau dorința de a vedea realizîndu-se pe plan internațional o înțelegere pentru apărarea drepturilor omului. Declarațiile elaborate în acest timp argumentau necesitatea recunoașterii și respectării drepturilor omului pentru instaurarea unei păci durabile⁵.

S-a luat hotărîrea să se constituie o comisie care să elaboreze o declarație a drepturilor omului, întemeiată pe prevederile Cartei. Comisia a redactat Declarația adoptată de către Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948, considerată

¹ D. Almaș, Al. Vianu, *Istoria modernă și contemporană (manual)*, Ed. Didactică și Pedagogică, Buc., 1971, p. 226.

² Fr. Engels, *Anti-Dühring*, ed. 4, Ed. politică, 1966, p. 23.

³ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 39, ed. a II-a, Ed. politică, 1966, p. 280.

⁴ Gr. Geamănu, *Dreptul internațional contemporan*, Ed. Didactică și Pedagogică, 1965, p. 246.

⁵ Declarația Națiunilor Unite (1 ianuarie 1942). Declarația de la Philadelphia a Conferinței internaționale a Muncii (1944) ș.a. Menționate de I. Demeter, *Declarația drepturilor omului. Schiță istorică*, Ed. politică, 1968, p. 68.

ca „unul dintre documentele de bază ale orientării și obligației Organizației Națiunilor Unite”⁶. Ea conține un preambul și 30 de articole, în care sînt înfățișate drepturile și libertățile fundamentale ale omului⁷.

Sînt prevăzute: drepturi elementare (art. 1—14), drepturi civile și politice (art. 15—21), drepturi sociale, economice și culturale, introduse sub influența forțelor progresiste din viața internațională⁸, (art. 22—27), articole referitoare la garantarea acestor drepturi, la îndatoriri față de colectivitate și la respectarea scopurilor și principiilor O.N.U. (art. 28—30).

Folosirea integrală la lecție a documentului nefiind posibilă, propunem o parte din preambul:

„Considerînd că recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume,

Considerînd că ignorarea și disprețuirea drepturilor omului au dus la acte de barbarie care revoltă conștiința omenirii și că fărîmarea unei lumi în care ființele umane se vor bucura de libertatea cuvîntului și a convingerilor și vor fi eliberate de teamă și de mizerie a fost proclamată drept cea mai înaltă aspirație a oamenilor,

Considerînd că este esențial ca drepturile omului să fie ocrotite de autoritatea legii pentru ca omul să nu fie silit să recurgă, ca soluție extremă, la revoltă împotriva tiraniei și asupririi,

Considerînd că este esențial a se încuraja dezvoltarea relațiilor prietenești între popoare,

Considerînd că în Cartă popoarele Organizației Națiunilor Unite au proclamat din nou credința lor în drepturile fundamentale ale omului, în demnitatea și în valoarea persoanei umane, drepturi egale pentru bărbați și femei și că au hotărît să favorizeze progresul social și îmbunătățirea condițiilor de viață în cadrul unei libertăți mai mari,

Considerînd că statele membre s-au angajat să promoveze în colaborare cu Organizația Națiunilor Unite respectul universal și efectiv față de drepturile omului și libertățile fundamentale, precum și respectarea lor universală și efectivă,

Considerînd că o concepție comună despre aceste drepturi și libertăți este de cea mai mare importanță pentru realizarea deplină a acestui angajament,

Adunarea generală

Proclama

Prezenta declarație universală a drepturilor omului ca scop comun spre care trebuie să tindă toate popoarele și toate statele”

Din analiza fragmentului reprodus se pot desprinde principiile care au stat la baza elaborării Declarației: asigurînd respectarea drepturilor omului ca răspunde aspirațiilor popoarelor către o lume în care să domnească libertatea, dreptatea și pacea, din care să dispară pentru totdeauna actele de barbarie, teama și mizeria. Drepturile omului trebuie

⁶ I. Demeter, *op. cit.*, p. 73.

⁷ Textul integral al Declarației este reprodus în: I. Demeter, *op. cit.*, p. 74—79. Vezi și revista „Legalitatea populară” nr. 3/1957.

⁸ Tudor R. Popescu, *Semnificația declarației universale a drepturilor omului la două decenii după adoptarea ei*, în „Revista română de studii internaționale”, nr. 3—4, 1968, p. 111.

să fie apărate de lege și consolidate prin dezvoltarea relațiilor prietenești între popoare. Declarația se sprijină pe Carta O.N.U., pe care popoarele s-au angajat să o respecte. Ea are drept scop formarea unei concepții comune despre aceste drepturi și libertăți.

Preambulul exprimă și caracterul universal al Declarației :

Declarația este prezentată „ca scop comun spre care trebuie să tindă toate popoarele și toate statele, toate persoanele și toate organele societății“. Ea are în vedere „recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile“. Este destinată „recunoașterii și aplicării universale“.

În anii care s-au scurs de la adoptarea și proclamarea Declarației, în multe părți ale lumii, datorită în special menținerii dominației coloniale, s-a continuat încălcarea drepturilor omului. Este tot mai evident că aceste drepturi nu pot fi asigurate decât în cadrul unor popoare libere, care să-și hotărască singure soarta. Conferința internațională a Națiunilor Unite pentru drepturile omului, care s-a ținut la Teheran în 1968, a reafirmat actualitatea Declarației cerînd să se ia măsuri pentru lichidarea colonialismului, a sclavajului, analfabetismului, pentru asigurarea egalității între bărbat și femeie, ocrotirea mamei și a copilului etc. Menționăm printre inițiativele importante, pe plan internațional, ale țării noastre pentru respectarea drepturilor omului: Declarația privind promovarea în rîndurile tineretului a idealurilor de pace, respect reciproc și prietenie între popoare, adoptată în 1965 de Adunarea Generală a O.N.U., și rezoluția privind educarea tinerei generații în spiritul respectului drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, propusă la Conferința de la Teheran de delegația română și aprobată cu unanimitate de voturi⁹.

*

* *

În funcție de tipul lecției, de locul pe care documentul îl ocupă în desfășurarea ei, profesorul va stabili metodele de folosire a acestuia. Să nu uităm însă că documentele istorice ca și alte materiale auxiliare nu constituie un scop în sine, ci mijloace de realizare a procesului de cunoaștere istorică și pentru a-și dovedi eficacitatea trebuie să fie folosite în cadrul unui sistem metodic bine organizat.

LUCIA GEORGIAN

⁹ Tudor R. Popescu, *op. cit.*, p. 116.

PLANURI DE LECȚII DE SINTEZĂ COMENTATE

INCERCĂRI DE UNIFICARE A LUMII GRECEȘTI (LECȚIE DE SINTEZĂ — ANUL I DE LICEU)

1. Formarea statelor grecești

- *migrația helenică*: a. acheii; b. eolienii și ionienii; c. dorienii
- *sistemul de organizare politică*: polisul și caracterele lui ¹
- *principalele state grecești*:
 - a) *Sparta*: o aristocrație militară ²
 - b) *Athens*: o democrație sclavagistă ³
 - c) *Theba*: o oligarhie
 - d) *Macedonia*: o monarhie cu resturi de democrație militară, în marginea lumii grecești ⁴
- *trăsătura caracteristică a polisului*: spiritul particularist

2. Factorii de dezbinare a lumii grecești

- a) *factorul geografic*: compartimentarea, generatoare de spirit particularist
- b) *factorul economic*:
 1. sărăcia solului; tendința de acaparare ⁵
 2. lupta de clasă între bogați și săraci ⁶
- c) *factorul politic*:
 1. particularismul *polisului*: rolul lui în eșecul ideii de unificare politică
 2. opoziția dintre aristocrați și democrați ⁷
 3. intervenția „aurului” persan ⁸

3. Factorii de unificare a lumii grecești:

- a) *comunitatea de neam*: Hellenii opuși „barbarilor” ⁹
- b) *comunitatea de limbă*: rolul dialectului attic ¹⁰
- c) *comunitatea morală*:
 1. *marile sancture*: amficioniile ¹¹
 2. *serbările panhellenice*: jocurile olimpice ¹²
 3. *marile tradiții eroice*: poemele homerice
- d) *primejdia persană și macedoneană* ¹³
- e) *tendința de dominație* a unor cetăți: Sparta, Athens, Theba
- f) *ideea federală*: liga acheiană și liga etoliană ¹⁴

4. Încercările de unificare :

- a) *încercarea atheniană* → Liga de la Delos
- b) *încercarea spartană* → Lysandros și „imperiul“ spartan (404—371 î.e.n.)
- c) *încercarea thebană* → „Hegemonia“ Thebei (371—362 î.e.n.)
- d) *încercarea macedoneană* → Filip al II-lea și Liga de la Corinth

5. Eșecul tuturor încercărilor :

- *cauzele* :
 1. tenacitatea spiritului particularist
 2. caracterul „hegemonic“ al tuturor încercărilor
 3. ascuțirea luptei de clasă.
- *rezultatul* : supunerea Greciei de către romani

6. Concluzie: O singură unitate: cea spirituală

Comentariu istoric

1. Ca rezultat al dezvoltării independente, *polisul*, cu regimul său politic deosebit, cu guvernământul său autonom, cu tribunalele sale suverane, cu finanțele sale proprii și cu armata sa cetățenească, reprezintă un organism politico-social ai cărui membrii, cetățeni cu drepturi depline, considerau participarea directă și efectivă la treburile publice, drept singura modalitate de exercitare a drepturilor politice compatibilă cu statutul de cetățean. De aceea, pentru un membru al *polisului* regimul reprezentativ apărea ca o absurditate, deoarece o hotărâre luată fără participarea sa directă prin intermediul votului nereflectând voința sa, nu-l angaja și, deci, nu-l obliga la respectarea ei. De aici derivă și spiritul particularist: considerînd că orice subordonare unui organism superior, chiar în calitate de parte componentă a lui, reprezenta o renunțare la libertatea de a decide singur asupra problemelor ce-l privesc, *polisurile* s-au cantonat într-un autonomism ireductibil, renunțînd la unitate.

2. Întreaga organizare a Spartei era îndreptată spre menținerea dominației spartanilor, care reprezentau o minoritate, asupra perieciilor și, mai ales, a heloșilor. De aceea, în antichitatea greacă organizarea politică spartană a reprezentat modelul desăvîrșit de guvernământ aristocratic, spre care se îndreptau simpatiile tuturor aristocraților din *polisurile* cu guvernământ democratic.

3. Athena a fost considerată ca exemplu tip de stat democratic sclavagist: ca rezultat al reformelor lui Solon, Clisthenes și Pericles, democrația atheniană a atins nivelul cel mai înalt, compatibil cu limitele impuse de orînduirea sclavagistă.

4. Rămasă în marginea lumii grecești, monarhia macedoneană a păstrat resturi ale democrației militare, între care cele mai caracteristice sînt reprezentate de poziția nobilimii militare față de rege și, mai ales, de atribuțiile întinse păstrate de armată în domeniul judiciar: încă pe vremea lui Alexandru cel Mare, Filotas, fiul lui Parmenion, a fost judecat de adunarea ostașilor, care a pronunțat sentința și a executat-o.

5. Un exemplu tipic de acaparare de teritoriu, determinată de nevoia de pămînturi noi, îl constituie războaiele purtate de spartani pentru cucerirea Messeniei (primul între 735—716 î.e.n.; al doilea între 645—638 î.e.n.): teritoriul cucerit a fost împărțit între „egali“, iar locuitorii — cîți nu au emigrat —, transformați în heloși.

6. Lupta de clasă între bogați și săraci se termina, de obicei, cu exilarea partidei învinse: de aceea, „exilații“ formau cete numeroase, care urmăreau cu îndârjire și tenacitate reîntoarcerea în *polisul* din care fuseseră alungați, cerînd în acest scop ajutorul cetățitorilor în care se adăpostiseră. De aici, conflicte nesfîrșite, care generau dușmăniile tradiționale, a căror tenacitate constituia un puternic obstacol în calea unificării.

7. Exemplul clasic în această privință îl constituie opoziția Spartei aristocratice față de inițiativa luată în anul 445 î.e.n. de Athena democratică, condusă de Pericles, de a se convoca un congres panhellenic, care să ia hotărîri valabile pentru toate cetățile grecești, opoziție care a dus la eșuarea proiectului.

8. Intervenția Persiei în conflictele dintre *polisurile* grecești a început în timpul războiului peloponesiac, cînd, cu bani persani, Lysandros a pus bazele flotei spartane, care a învins-o pe cea atheniană la Aigos Potamos; a continuat cu sprijinirea Thebei împotriva Spartei și s-a accentuat cu ajutorarea cetățitorilor grecești, care se opuneau tendințelor de dominație ale lui Filip al II-lea. Dar momentul culminant al intervenției persane l-a constituit „pacea regelui“ (sau pacea lui Antalkidas) din anul 387 î.e.n., care a reprezentat un adevărat „diktat“ persan impus *polisurilor* grecești.

9. Deși semnificația originară a termenului „barbar“ era aceea de „ne-hellen“, ea a căpătat încă din secolul VI î.e.n. o nuanță peiorativă, care apare încă la Heraclit din Efes; prin aceasta ea proclama superioritatea grecilor asupra tuturor neamurilor străine.

10. Limba a constituit primul element de unitate a neamurilor grecești: cu toate deosebirile dialectale, ionienii, dorienii și eolienii se înțelegeau cu destulă ușurință; mai târziu, începînd cu a doua jumătate a secolului V î.e.n., ca rezultat al hegemoniei politice și culturale a Athenei, dialectul attic a devenit limba tuturor oamenilor de cultură.

11. Amfichioniile erau asociații cu caracter religios, ce grupau în jurul unui sanctuar mai multe *polisuri* care se angajau să renunțe la război, și să supună conflictele unui tribunal constituit din reprezentanții fiecăruia dintre ele, acceptînd sentința pronunțată. Cele mai importante erau cele de la *Onchestos* (în Beoția), *Calauria* (în Argolida), *Delos* (care grupa Cicladele) și cea mai de seamă, *Delphi*. Prin structura lor, amfichioniile reprezentau o concepție politică superioară celeia a *polisului*, constituind un mijloc de pregătire a spiritelor pentru ideea de unitate panhellenică.

12. Prin caracterul lor de întreceri deschise tuturor grecilor, dar *numai* lor și interzise „barbarilor“, jocurile olimpice reprezentau un adevărat simbol al participării la marea comunitate hellenică: dovadă că pentru a se face recunoscuți ca aparținînd neamului grec, regii macedoneni au participat în calitate de concurenți la aceste jocuri.

13. De două ori în decursul istoriei grecilor s-a părut că sentimentul de solidaritate are să ducă la unificare: cu ocazia războaielor medice (între 490 și 478 î.e.n.), cînd amenințarea persană a grupat într-o alianță strînsă aproape toate forțele statelor grecești, și la jumătatea sec. IV î.e.n. cînd în fața primejdiei macedonene s-a preconizat alcătuirea unei ligi panhellenice pe temeiul unei alianțe durabile între *polisurile rivale*. Dar de ambele dăți, nu s-a putut realiza decît o unitate parțială și momentană: spiritul particularist s-a dovedit mai puternic.

14. Spre deosebire de vechile ligi din secolele VI și V î.e.n., care porneau de la principiul hegemoniei unuia dintre *polisurile* participante, cele două constituite în perioada hellenică, liga etoliană (sec. IV — 189 î.e.n.) și liga acheeană (281—146 î.e.n.) se sprijineau pe principiul federal al egalității în drepturi a *polisurilor* participante și pe principiul democratic al reprezentării proporționale, potrivit cu importanța contingentelor militare și a contribuțiilor pecuniare.

Indrumări metodice

Tema aceasta, prin caracterul ei comprehensiv, face cu puțință recapitularea, în răstimpul a două ore, a celor mai importante momente ale istoriei grecești. Ea poate fi împărțită astfel: în prima oră se urmărește conținutul primelor 3 paragrafe: formarea statelor grecești, factorii de dezbinare și cei de unificare a lumii grecești ce pregătesc înțelegerea caracterului încercărilor de unificare, a cauzelor nereușitei lor și a urmărilor acestei nereușite, care formează obiectul celei de-a doua ore. În prima oră, centrul de greutate va cădea pe caracteristicile *polisului* și pe diversitatea formelor politice ale principalelor state grecești. În urmărirea factorilor de dezbinare și de unificare se va sublinia echilibrul pe care ei și-l fac, echilibru care pînă la urmă, sub presiunea spiritului particularist, a împiedicat unificarea. Conținutul temei îngăduie pregnarea unora dintre principalele noțiuni ale istoriei antice: monarhie, aristocrație, oligarhie, democrație sclavagistă, *polis*, amficionie, ligă etc., precum și reliefaarea procesului dialectic al interferenței factorilor.

În a doua oră, se va urmări în chip mai detaliat fiecare „încercare”, reliefindu-i-se cu grijă limitele între care s-a desfășurat, spațiul pe care l-a acoperit, cauzele insuccesului, precum și rolul pe care ea l-a jucat în dezvoltarea ulterioară a istoriei grecești. O atenție deosebită se va acorda cauzelor care au provocat eșecul final al tuturor încercărilor de unificare.

Dar tema are și un important fond educativ a cărui valorificare susținută prin evidențierea rolului nefast al spiritului particularist, al patriotismului local îngust și egoist, al tendinței *polisurilor* puternice de a le exploata pe cele slabe, al apelului la intervenția străină, face să emeargă necesitatea solidarității cetățenilor unui stat pe temeiul echității sociale, precum și aceea a unor principii de respect reciproc în raporturile internaționale.

AUREL IORDĂNESCU

FORMAREA SISTEMULUI COLONIAL ȘI DESTRĂMAREA LUI

(Lección de sinteză — anul III)

I. Primele imperii coloniale feudale

- spaniol : *America* — centrală și de sud ;
 Asia : insulele de sud-est ; Filipinele ;
- portughez : *America de sud* — Brazilia ;
 Asia : factorii în India și China.

II. Formarea primului imperiu colonial capitalist în orînduirea feudală

- Olanda, prima țară capitalistă (urmare a războiului de eliberare împotriva Spaniei) ; ocuparea insulelor Moluca, Iava, Sumatra, Ceylon, Malaca ;
- Olanda „cărăușa mărilor“.

III. Formarea imperiilor coloniale la începutul epocii moderne

- englez : 1585—1587 — Virginia, prima colonie engleză ;
 1651 — actul de navigație, formă a mercantilismului și protecționismului englez ;
 1655 — Jamaica luată de la Olanda ;

1713 — pacea de la *Utrecht*: Gibraltarul (conflictul surd, actual, anglo-spaniol) și insula Minorca luate de la Spania, Terra Nova și Akadia de la Franța;

- francez: colbertismul, formă a mercantilismului francez;
- poziții în *America* (Louisiana și apoi Canada)
- poziții în *Asia* (India).

IV. Războiul de 7 ani (1756—1763), principală formă a rivalității maritime anglo-franceze și urmările lui

- 1763: pacea de la Paris — Anglia devine putere colonială¹
- 1774—1783: războiul de eliberare a coloniilor engleze²; formarea S.U.A.

V. Congresul de la Viena (1815), expresie a reacțiunii europene și instrument în consolidarea puterii coloniale³

- Anglia: mare putere colonială, Malta (trupe britanice pînă în 1972), insulele Ionice, colonia Capului, Ceylonul;
- Sfînta alianță încearcă să ajute la restabilirea dominației spaniole în colonii.

VI. Lupta de eliberare națională a popoarelor din America centrală și de sud, început de destrămarea a sistemului colonial

- influența revoluției franceze în coloniile din America centrală și de sud;
- 1790—1803: mișcarea revoluționară din Haiti⁴
- 1808—1823: războiul de eliberare în toate coloniile spaniole și portugheze;
- 1823: doctrina Monroe⁵;
- 1824: recunoașterea statelor noi de către Anglia.

VII. Conferința colonialistă de la Berlin (1885) și formarea noilor imperii coloniale europene

- german: Africa
 - Togo
 - Camerun
 - Africa de vest
 - Africa de est
- italian: Eritreea;
- belgian: Congo (Kinshasa, fost Leopoldville);
- mărirea fostelor imperii coloniale:
 - englez: Rodesia, Nigeria, Uganda, Sudanul etc.;
 - francez: Tunisia, Indochina, Madagascar, Sahara etc.

VIII. Războaiele colonialiste de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. XX; formarea noilor imperii coloniale din Pacific

- 1894—1895: războiul chino-japonez și formarea imperiului colonial japonez — Taiwanul;
- 1898: războiul hispano-american și formarea imperiului colonial american — Havai, Porto-Rico, Guam, Filipinele;

- 1899—1902 : războiul anglo-bur (Transvaal și Orange) ;
- 1904—1905 : războiul ruso-japonez (Sahalin și Port-Artur) ;
- 1905 și 1911 : crizele marocane ;
- 1911—1912 : războiul italo-turc (Tipolitania, Cirenaica, Dodecanez) ;
- 1914—1918 : primul război mondial și sfârșitul puterii maritime a Germaniei ;
- 1921—1922 : Conferința de la Washington și împărțirea sferelor maritime în Pacific.

IX. Marea Revoluție Socialistă din Octombrie (1917) și începutul lichidării sistemului colonial

- răscoala populară din Coreea (1919) ;
- războiul din Afganistan (1919) ;
- răscoala populară din Iran (1920) ;
- războiul de eliberare din Egipt (1919—1922) ;
- revoluția burgheză națională din Turcia (1918—1922) ;
- revoluția populară din China (1925—1927).

X. Victoria coaliției antifasciste în cel de-al doilea război mondial și prăbușirea sistemului colonial

- în *Asia* : — India, Pakistan (1947) ;
— Siria, Libanul, Transiordania și Israel (1945—1948) ;
— Indonezia (1949) ;
— Indochina (acordurile de la Geneva, 1954) ;
- în *Africa* : Egiptul (1952) ; acordarea independenței celorlalte state nord-africane : Libia, Tunisia, Maroc ;
- 1955 : *Conferința de la Bandung*, cotitură importantă în lupta de eliberare a popoarelor din Asia și Africa — adoptarea celor 5 principii politice (pancșa sila) ;
- 1956 : naționalizarea canalului de Suez : începutul conflictului în Orientul apropiat ;
- 1956—1960 : proclamarea a 17 state independente în Africa ;
- 1960 ; dec. 14 : *Declarația cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale, adoptată de O.N.U.*
- 1962 : acordurile de la Evian, privind eliberarea Algeriei.
- 1963 : înființarea Organizației Unității Africane ;
- 1967 : agravarea conflictului în Orientul apropiat — războiul de 6 zile (Israel — R. A. Egipt).

XI. Resturi ale colonialismului și continuarea luptei de eliberare

- neocolonialismul economic, încercare de a se menține sistemul colonialist ;
- redeschiderea conflictului din Indochina ;
- conflictul indo-pakistanez din 1971 ;
- lupta de eliberare din coloniile portugheze (Guinea, Angola, Mozambic) ;
- apartheidul, formă nouă a nazismului.

XII. Statele socialiste și noile state eliberate

- colaborarea economică și tehnică (exemple de ajutor românesc) ;
- sprijinirea pe tărîm politic (la O.N.U.) ;
- sprijinirea luptei de eliberare din colonii.

Comentariu istoric

1. În urma războiului de 7 ani rolul Angliei de mare putere comercială, militară și colonială crește enorm. În cucerirea Indiei o contribuție de seamă a avut-o și Compania Indiilor răsăritene, care s-a transformat dintr-o forță comercială într-o forță *militară și comercială*.

2. Războiul de eliberare a coloniilor engleze din America de Nord trebuie analizat în legătură cu războiul de 7 ani, deoarece atitudinea Angliei față de colonii, după acest război, s-a schimbat mult. În primul rând, din cauza războiului de 7 ani, datoria publică a Angliei dublându-se, această situație o determină să recurgă la sporirea taxelor aplicate coloniilor. În al doilea rând, în timpul acelui război de 7 ani, coloniștii din America aprovizionau pe francezii din forturile canadiene. Aceste complicații, pe lângă altele, înăspresc contradicțiile americano-engeleze și duc la război între metropolă și colonii.

3. Triumful legitimismului monarhic, legiferat prin actele Congresului de la Viena (1814—1815) a favorizat organizarea acțiunii de reprimare a mișcării de eliberare din colonii, acțiune inițiată de Ferdinand al VII-lea, regele Spaniei și sprijinită de monarhii Rusiei, Prusiei și Franței, prin hotărârea Congresului Sfintei Alianțe de la Verona (1822). Datorită intervenției Angliei, care a dezaprobat această hotărâre, expediția Sfintei Alianțe n-a avut loc.

4. În urma mișcării revoluționare, condusă de generalul de culoare, Toussaint-Louverture, dominația franceză fusese înlăturată. În 1802, în urma păcii de la Amiens, Napoleon a încercat să restabilească dominația franceză, dar n-a reușit.

5. Inițial, S.U.A. au adoptat, față de mișcarea de eliberare hispano-americană, o poziție de expectativă, iar apoi de sprijin direct. În anul 1822, președintele S.U.A., Monroe, a propus Congresului recunoașterea independenței statelor recent eliberate. Pentru a preîntâmpina eventualul amestec al puterilor europene, la 2 dec. 1823 a emis doctrina care-i poartă numele, opunându-se amestecului acestora în America, potrivit principiului: „America a americanilor, Europa a europenilor”. Numai că, ulterior, conținutul acestei doctrine a evoluat în sens negativ, însemnând: „America a nord-americanilor”.

Indicații metodice

Pentru pregătirea desfășurării lecției de recapitulare și sinteză privind formarea și destrămarea sistemului colonial, profesorul trebuie să revadă întregul material predat și lucrările noi, legate de temă, în special colecția revistei „Lumea” și recenta „Agendă pe teme internaționale”, iar elevilor să le recomande să studieze capitolele de politică externă din cadrul lecțiilor privind istoria țărilor care și-au format imperii coloniale: Anglia, Franța, Germania, Italia, S.U.A., Japonia. De asemenea, le va atrage atenția că e bine să-și revizuiască și completeze, pentru conturarea întregului sistem colonial, și cunoștințele despre politica colonială a statelor mici: Olanda, Belgia precum și a celor care au moștenit domeniile coloniale formate în sec. XV—XVI, adică Portugalia și Spania.

Scopul principal în urmărirea și dezbaterăa acestei probleme este acela de a arăta că: formarea sistemului colonial este unul din *evenimentele capitale ale istoriei universale* care prilejuiește stabilirea unor legături între popoarele din diferite continente; că sistemul colonial a dat naștere unor contradicții *interimperialiste* — creîndu-se verigi slabe în lanțul imperialismului ce au înlesnit lupta de eliberare a popoarelor subjugate sistemului colonial.

De asemenea, profesorul va căuta să demonstreze, prin fapte concrete, rezultate din înlănțuirea evenimentelor, că lupta de eliberare a popoarelor și prăbușirea sistemului colonial reprezintă *al doilea fenomen, de importanță mondială*, după formarea sistemului socialist.

Pentru ilustrarea celor dezbătute și pentru a se folosi analizatorul *vizual*, care ajută mai mult decât cel auditiv, la înțelegerea și urmărirea problemelor, se va pregăti, din timp, harta murală, dinamică, în felul următor: avînd ca bază harta politică a lumii, se vor confecționa, după conturul țării respective, fostă colonie, azi stat independent, decupaje din hîrtie colorată. Pentru fiecare metropolă și coloniile respective se vor folosi culori diferite; inițial, vor fi fixate pentru metropole și pe parcurs se vor adăuga asupra coloniilor, sau cînd se vor face mutații de la o metropolă la alta se vor schimba și culorile. Astfel, în culoarea verde vor apare Anglia și coloniile ei, treptat, după cum se vor dezbate problemele, iar cînd Anglia va ocupa *Canada, India* (1763) de la Franța, asupra acestor țări se va suprapune culoarea verde, înlocuind culoarea Franței, și așa mai departe.

Intrucît lecția de recapitulare conține foarte mult material, se propune dezbateră ei în 3 ore după cum urmează: în prima oră, capitolele I—VI inclusiv; în a doua, capitolele VII—IX inclusiv și în ultima oră capitolele X—XII.

Prin dezbateră temei privind formarea și prăbușirea sistemului colonial se asigură revederea și fundamentarea aproape a întregului material din cursul de istorie modernă și contemporană și deci este atins obiectivul urmărit în acest tip de lecție.

FLOREA STĂNCULESCU

LEXIC DE TERMINOLOGIE ISTORICĂ

STATUL

De la apariția sa pe arena istoriei, statul s-a dovedit a fi o organizație politică a unei clase sociale dominante ale cărei sarcini fundamentale sînt de a-și apăra, consolida și dezvolta, prin toate mijloacele ce-i stau la îndemînă, propria-i orînduire social-economică. De aceea, esența statului manifestată prin principalele sale funcții (externe și interne) are un caracter de clasă.

Statul a apărut la toate popoarele în perioada de destrămare a Comunei primitive, odată cu împărțirea inegală a bunurilor și produselor în sînul obștii gentilice, odată cu diferențierea comunității umane în clase sociale antagoniste și cu apariția luptei de clasă, cînd s-a ivit necesitatea creării unui aparat special de constrîngere, menit să mențină dominația clasei celei mai puternice din punct de vedere economic.

În societatea împărțită în clase sociale antagoniste, statul a fost, deci, instrumentul de dominație al celor bogați asupra celor săraci, de exploatare a tuturor celor ce muncesc, de întărire a puterii clasei sociale dominante care deținea cele mai multe bunuri materiale. De aceea, în cursul istoriei — din antichitate pînă în zilele noastre — se întîlnesc state sclavagiste corespunzînd orînduirii sclavagiste, state feudale și state capitaliste corespunzînd orînduirilor feudală și capitalistă. Dar, în epoca contemporană și-au făcut apariția și acele state unde au fost desființate exploatarea omului de către om și clasele exploatoare și în care statul — numit socialist — a devenit un instrument principal pentru construirea socialismului. Așadar, fiecare epocă istorică a avut tipul ei de stat, tipurile deosebindu-se între ele prin baza economică care le-a generat, prin clasa care deținea puterea politică în stat.

Întrucît în cursul vremurilor statul a cunoscut forme diferite și un conținut diferit, în funcție de condițiile istorice concrete, în funcție de raporturile de forță dintre clasele sociale, de gradul de ascuțire a luptei de clasă, credem că un lexic pe această temă — prezentat pe epoci istorice — va fi util profesorilor care predau la catedră.

Epoca veche

În antichitate tipul de stat dominant este cel *sclavagist*, de la formele sale rudimentare pînă la cele complexe.

Democrația militară este prima formă de stat apărută în istorie, în perioada de destrămare a obștii gentilice, în care puterea politică aparținea adunării poporului, alcătuită din oameni înarmați. Ea alegea un șef militar care o conducea, ajutat de un sfat al mili-

tarilor de frunte. Este atestată la asirieni și hitiți, în mileniul II î.e.n., la greci în epoca homerică, la mezi în sec. VIII î.e.n., la romani în epoca regalității, la daci în sec. VI î.e.n., la germani în sec. IV.

Stat-oraș. Formă de stat în care puterea centrală cu caracter oligarhic militar, deținută de un monarh, este exercitată într-un oraș fortificat și în împrejurimile sale populate. A apărut în vechiul Orient dar și în Europa; de ex. în Summer în mileniul IV î.e.n., la Babilon în mileniul III î.e.n., în Fenicia în mileniul III—II î.e.n., în Etruria în sec. VII î.e.n. Pentru motive de auto-apărare, statele-oraș se unesc temporar în confederații, de ex. Confederația celor 12 orașe etrusce. Pe măsura dezvoltării lor, statele-oraș maritime încep să înființeze colonii pentru expansiune economică, de ex. cele feniciene, în sec. XIV î.e.n.

Polis-ul. Formă de stat-oraș specifică la vechii greci care apare în sec. VIII—VII î.e.n. la Sparta, Atena, Teba. Inițial, puterea politică în polis a aparținut aristocrației, reprezentată prin bazilei, situație care se menține tot timpul la Sparta; de aceea Sparta a fost un *stat aristocratic sclavagist*. La Atena această situație a dăinuit pînă în sec. VI î.e.n., cînd democrația a înlocuit aristocrația de la conducerea polis-ului; de aceea, Atena, a fost un *stat democratic sclavagist*. Ca și fenicienii, unele polis-uri au înființat colonii grecești în bazinul mării Mediterane, din sec. VIII î.e.n. Și polis-urile s-au constituit în confederații cu caracter de autoapărare, de ex. Liga peloponeziacă, condusă de Sparta în sec. VI î.e.n., Liga de la Delos, în sec. V î.e.n., Liga de la Corint, în sec. IV î.e.n.

Monarhia. Formă de stat în care conducerea țării este încredințată unei singure persoane, avînd dreptul de ereditate, reprezentantă a aristocrației sclavagiste și care conduce cu sprijinul unui sfat de curteni. A apărut în vechiul Orient la hitiți, ca regat în mileniul II î.e.n., în Palestina în sec. XI î.e.n., în India în sec. VI—IV î.e.n., dar și în Europa la macedoneni în sec. VI î.e.n.

Monarhia despotică sau *despotia orientală*. O formă specifică de monarhie e frecventă în vechiul Orient în care întreaga putere a țării (legiuitoare, executivă, judecătorească, religioasă) era concentrată în mîna unei singure persoane ce conducea cu sprijinul unui aparat birocratic complicat și centralizat. A apărut în Egipt în mileniul III î.e.n., la Babilon pe timpul lui Hammurapi, în Creta și în China în mileniul II î.e.n., în Asiria în mileniul I î.e.n., în Persia în sec. VI.

Imperiul. Stat monarhic mai întins decît regatul, cuprinzînd mai multe popoare. A apărut în sec. IV î.e.n., de ex. imperiul macedonean. În Europa a fost instaurat mai întîi sub numele de *Principat*, ca monarhie autoritară, la romani în anul 27 î.e.n. și apoi cunoscut ca Imperiul roman. Pînă în 395 acesta a avut o unitate teritorială, cînd a fost despărțit în două: cel de răsărit, numit ulterior imperiul bizantin (395—1453), și cel de apus (395—476).

Republica. Formă de stat în care poporul își exercită suveranitatea prin reprezentanții săi aleși. A apărut mai întîi în polis-urile de formă democratică. Apoi, sub numele de republică este atestată la romani (509—27 î.e.n.). În republica romană conducerea politică o aveau 2 consuli care dețineau puterea civilă și militară și un Senat format din aristocrați. De aceea, Roma a fost un *stat aristocratic sclavagist*.

Epoca medie

Statele din această epocă sînt state de tip *feudal*, dar la statul feudal s-a ajuns printr-o formă de tranziție, numită *statul barbar*, care este o monarhie. Regatul barbar depășește esența de clasă a statului sclavagist, mai ales prin funcțiile sale diferite. Născut în

condițiile prăbușirii imperiului roman de apus, regatul barbar a preluat o parte din instituțiile acestuia, pe care le-a adaptat propriilor sale interese. A apărut în apusul Europei și în Africa de nord (de ex. regatele vizigot, ostrogot, longobard, franc, vandal, toate în sec. V. e.n.).

În evul mediu, principalele forme de stat au fost: monarhia și republica. Inițial monarhia a avut *forme simple de organizare*, de ex. *Cnezatul*, formațiune statală din evul mediu timpuriu, cu suveranitate limitată, condus de un șef ales din rîndul aristocrației militare, avînd drept de realegere și deținînd puterea politică și militară. A apărut în Rusia și Polonia în sec. IX și în țările române în sec. X—XII.

Jupanatul. Formațiune statală din evul mediu timpuriu al cărei conducător ales cumulează funcția juridică și militară. Dispune de o autonomie limitată. A apărut în Dobrogea în sec. X și în Peninsula balcanică în sec. XIII.

Voevodatul. Formațiune de stat din evul mediu timpuriu, mai mare decît cnezatul și jupanatul, avînd suveranitate limitată, condus de un șef militar. Corespunde ducatului din Europa centrală și apuseană. Este atestat în Transilvania în sec. IX și între Carpați și Dunăre în sec. XIII. Cel din Transilvania se mai numește și *șară*, de ex. Țara Maramureșului.

Ducatul. Formațiune statală din evul mediu timpuriu, atestată în Italia în sec. VI, în Franța, apoi în Germania, și Lituania, condusă de o singură persoană care cumulează puterea militară și politică și dispune de suveranitate limitată. Existența ducatului este specifică epocii care premerge centralizării statului, de ex. ducatul Burgundiei durează pînă în sec. XIV, al Prusiei pînă în sec. XVII. Unele ducate supraviețuiesc pînă în epoca contemporană; de ex. Marele ducat al Luxemburgului. Pentru nevoi de autoapărare, ducatele se unesc în confederații temporare sau liși, de ex. Liga lombardă, formată din ducatele din nordul Italiei, sec. XIV.

Emiratul. Stat feudal arab mai mic decît califatul, condus de un guvernator care deținea inițial numai puterea civilă. Apare în Orientul apropiat și mijlociu în sec. VII, în Africa, și în Spania în sec. VIII, de ex. emiratul de Cordoba (756—929). Unele emirate au dăinuit pînă în epoca contemporană, de ex. emiratele din zona golfului Persic.

Sultanatul. Stat de tip feudal existent în Orientul mijlociu, de formă monarhică, în care conducătorul deține puterea civilă și religioasă. De ex. Sultanatul de la Delhi, sec. VIII. Unele sultanate dăinuie pînă în epoca contemporană, de ex. sultanatele din zona golfului Persic.

Dar în evul mediu statul feudal monarhic a cunoscut și *forme complexe de organizare*, de ex. dispune de suveranitate deplină, monarhul conduce cu sprijinul unui consiliu de curteni proveniți din rîndul nobilimii, dispune de dreptul de ereditate etc.

Principatul. Stat feudal condus de o persoană care cumulează puterea civilă și militară. A apărut în Italia în sec. VIII, de ex. principatul de Benevent, de Salerno, în Rusia în sec. XI, în Germania în sec. XII, în Transilvania în sec. XVI.

Hanatul. Formă de stat feudal, tătar sau mongol condus de un șef militar cu puteri depline, corespunzător principatului european. În sec. XIII s-a constituit un mare hanat în Asia centrală, condus de Gingis-han care a cucerit întinse teritorii în Asia și în Europa răsăriteană în același secol; după dispariția lui în sec. XIV, au apărut în Europa răsăriteană cîteva hanate: în Crimeia, Cuban și la Astrahan. Cel din Crimeia a dăinuit pînă în 1783.

Califatul. Formă de stat feudal existent la arabi în care conducătorul deține puterea civilă și religioasă. A apărut în Orientul apropiat în sec. VII; în Arabia, cu capitala la Medina (632), apoi la Damasc (661—750) și la Bagdad (750—1258). Desființat de mongoli

în 1258, este reînființat de mameluci în Egipt (1261—1517), pînă cînd este inclus în componența Imperiului otoman. Un alt califat a existat în Spania sub numele de califatul de Cordoba, prin transformarea emiratului cu același nume (929—1031).

Statul papal. Stat cu caracter clerical, înființat în sec. VIII cu capitala la Roma, condus de șeful bisericii catolice. A dăinuit pînă la formarea statului italian modern.

Regatul. Formă de stat monarhic în care regele conduce cu sprijinul unui grup restrîns de persoane, miniștri. A apărut în Europa în sec. IX—X. Cînd toată puterea din stat este în mîna monarhului, atunci regatul devine o monarhie absolută, de ex. Franța în sec. XVI—XVII, Suedia în sec. XVII. În unele țări puterea regelui a fost îngrădită de parlament și regatul a devenit o monarhie parlamentară, de ex. Anglia din sec. XIII.

Imperiul. Stat monarhic mai mare decît regatul, cuprinzînd mai multe popoare. Unele imperii au dăinuit din epoca veche, de ex. Imperiul bizantin; altele se formează în această epocă, de ex. Imperiul lui Carol cel Mare (800). În unele țări împărații poartă nume diferite, de ex. țar în Bulgaria și Rusia, sultan în Turcia. Unele imperii au avut o scurtă durată, de ex. Imperiul latin, înființat de feudații participanți la cruciata a IV-a pe teritoriul Imperiului bizantin (1204—1261), altele au dăinuit pînă în epoca contemporană, de ex. Imperiul țarist (sec. XVI—1917).

Republica. Formă de stat de tip feudal, în care puterea este deținută de popor, prin delegați aleși. În unele republici, puterea o deține aristocrația, ca de ex. la Veneția, sec. XII—XVIII, Genova, sec. XII—XVI, și deci sînt *republici aristocratice*. În altele se află la putere negustorii și meșteșugarii, de ex. la Florența, sec. XII—XVI, și sînt *republici mercantile*. Regimul republican a fost instaurat și în unele orașe sub numele de *Comună*, unde puterea aparținea unui consiliu restrîns al marilor negustori și meșteșugari, orașe care se bucurau de autonomie deplină politică și economică, de ex. Laon sec. XII, orașele hanseatice, cele din Franța și Țările de Jos, sec. XII—XIII. Unele din aceste comune au devenit ulterior republici, de ex. Pisa, Augsburg.

E p o c a m o d e r n ă

Statele din această epocă sînt de *tip burghez* sau *capitalist*, avînd ca forme specifice: monarhia, republica și federația.

Regatul. Formă de stat monarhic în care puterea regelui începe să fie îngrădită de constituția impusă de burghezie, pe cale revoluționară sau pe cale pașnică, prin reforme; de ex. Franța era o monarhie constituțională în 1791, Spania în 1812, România în 1866. Regele conduce statul cu ajutorul unui consiliu de miniștri, puterea aparținînd unui parlament. La baza monarhiei continuă să stea principiul eredității. Uneori regatul apare în această epocă prin unirea mai multor ducate sau prin transformarea unui principat, de ex. Prusia în 1701.

Imperiul. Formă de stat monarhic mai mare decît regatul, avînd un caracter multinațional. Imperiul burghez are un caracter parlamentar și constituțional. A apărut în Franța de două ori (1804—1815; 1852—1870), în America de sud, de ex. în Brazilia (1822—1891). Unele imperii feudale se transformă în imperii burgheze, de ex. Imperiul abisinian, după reorganizarea din 1853, cel japonez după 1868, și cel britanic la mijlocul sec. XIX.

Republica. Formă de stat de tip burghez în care puterea aparține unui președinte ales pe termen limitat și care conduce țara cu ajutorul unui parlament și al unui consiliu de miniștri, după o constituție. A fost proclamată în Țările de Jos în 1609, apoi în Anglia

1649, în Franța în 1792. În Franța au fost mai multe republici, de ex. în 1792—1804; 1848—1852; 1870—1940; 1944—1947; 1958 — și în prezent.

Federația. Formă de stat de tip burghez, rezultată din unirea mai multor state republicane care își păstrează fiecare organizarea sa proprie și suveranitatea. Noul stat este condus de un președinte ales pe timp limitat, care deține puterea executivă, de un parlament și de un tribunal federal, dar are unele instituții comune, de ex. guvernul, armata, parlamentul. A apărut în America la sfârșitul sec. XVIII sub numele de Statele Unite ale Americii, în sec. XIX în Brazilia (1891).

Epoca contemporană

Statele din această epocă sînt de tip *capitalist* și de tip *socialist*.

Statul capitalist se prezintă sub forma monarhiei (regatul, imperiul) și republicii.

Regatul continuă să fie o formă de stat monarhică; regele conduce cu sprijinul unui parlament și al unui consiliu de miniștri, avînd dreptul de ereditate. Ca formă de stat este pe cale de dispariție. După al doilea război mondial, regatul a fost înlocuit cu republica în mai multe țări europene, de ex. Albania, Bulgaria, Iugoslavia, România, Italia. În mod excepțional a fost restaurat în Spania, în 1947, în locul republicii.

Imperiul ca formă de stat de tip burghez este, de asemenea, pe cale de dispariție. Între cele două războaie mondiale a fost desființat Imperiul britanic. Continuă să existe în Iran, Japonia și Etiopia.

Republica în formă de stat de tip burghez se menține în special în Europa și America de Sud și a început să apară în unele state africane, după cel de-al doilea război mondial. Continuă să aibă un caracter parlamentar și constituțional.

Pe lângă formele tradiționale ale statului de tip *burghez*, a apărut un nou tip de stat și anume statul *socialist* în care puterea aparține clasei muncitoare, în alianță cu ceilalți oameni ai muncii. Prima încercare de constituire a avut loc la 18 martie 1871, cînd a fost proclamată *Comuna din Paris*, un stat al muncitorilor care a durat numai 72 zile (pînă la 28 mai 1871). În scurta sa existență, au fost înlăturate instituțiile burgheze și înlocuite cu instituții noi — germenii unor instituții socialiste. Conducerea era încredințată unui Comitet Central.

Statul socialist, prin esență republican, a apărut prima dată la sfârșitul primului război mondial în Rusia țaristă, pe cale revoluționară, în octombrie 1917; apoi în Ungaria pentru scurt timp (martie—august 1919), cînd a fost proclamată Republica Sovietică. În Rusia sovietică, după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, pe baza unirii, de bună voie, într-un singur stat a numeroase popoare organizate în republici sovietice naționale a fost constituit primul stat federativ socialist sub numele de Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (decembrie 1922).

Statul de tip socialist are două forme principale în raport de: forma de guvernămînt, de structura de stat și de regimul politic. Una este *Republica Sovietică* menționată mai sus, cealaltă, apărută după al doilea război mondial, are mai multe denumiri în funcție de condițiile locale de organizarea statului și anume: *Republica populară*, de ex. Mongolia din 1924, Albania, Ungaria, Bulgaria din 1946, China din 1949; *Republica democratică*, de ex. Vietnamul de Nord din 1945, Germania răsăriteană din 1949, *Republica Populară Democrată*: Coreea de Nord din 1948; *Republica socialistă*, de ex. Cehoslovacia din 1960, România din 1965.

Concluzii. Desigur că multe din aceste noțiuni pot fi completate dacă sînt consultate lucrările clasicii marxism-leninismului despre Stat, precum și acele lucrări de specialitate cu caracter istoric și filozofic, privind apariția și organizarea statului în diferite epoci istorice. Dar, așa cum se știe, noțiunea de stat este un element de suprastructură și de aceea conținutul ei poate fi mai bine înțeles dacă se predau, în prealabil, elevilor acele elemente de bază care definesc dezvoltarea economică și socială a societății respective, căreia îi corespunde un anumit tip și o anumită formă de stat. Numai așa profesorul și elevii săi vor putea să încadreze forma de stat respectivă în cele patru tipuri fundamentale cunoscute pînă azi. Desigur că este indicată, în acest sens, și folosirea unor scheme la tablă și planșe dinainte alcătuite, care să arate și vizual elevilor elementele componente de organizare ale statului, într-o anumită epocă istorică.

CONSTANTIN ȘERBAN

BIBLIOGRAFIE

BIBLIOGRAFIE ISTORICĂ SELECTIVĂ COMENTATĂ * (1970)

ISTORIA ROMÂNIEI

Epoca veche

- Daicoviciu, H., Trynkowski, J., *Les rois de Burebista à Decebal*, în *D.*, 1970, p. 159—166. Pe baza izvoarelor literare și arheologice, autorii reconstitue succesiunea probabilă a regilor daci pe timp de două secole.
- Gostar, N., *Sur la résidence du roi dace Burebista*, în *A.S.U.I.*, 1970, p. 57—66. Pe baza textelor literare, autorul ajunge la concluzia că reședința regelui dac s-a aflat undeva în sudul Moldovei.
- * * * *Izvoarele istoriei României*, vol. II, Buc., Ed. Acad., 1970, 768 p. Volumul — rod al muncii unui colectiv de istorici și filologi — cuprinde texte numeroase din lucrări cu caracter istoric, geografic, juridic, religios, administrativ relativ la teritoriul și populația țării noastre în anii 300—1000. Textele cuprind originalul și traducerea, în succesiunea cronologică a autorilor excerptați.
- Protase, D., *Unde a fost „regatul” lui Dicomes?* în *S.C.I.V.*, 1/1970, p. 145—154. Autorul afirmă, pe baza unei largi documentări, că acest regat ar fi fost undeva în nordul Dunării inferioare, în spațiul extracarpatic.
- Sacerdoșeanu, A., *Cu privire la problema continuității poporului român*, în *S.*, 1/1970, p. 3—16. Pe baza izvoarelor istorice publicate, se ajunge la concluzia că în perioada migrațiilor a existat o populație autohtonă stabilă, cu instituții politice și religioase proprii, care a stăpînit efectiv teritoriul României de mai târziu.

Epoca medie

- Andronic, Al., *Les villes de Moldavie au XIV-ème siècle*, în *R.R.H.*, 5/1970, p. 837—853. Pe baza unor texte din cronicile medievale rusești, autorul stabilește existența, în anii 1388—1391, a câtorva orașe din Moldova: Iași, Roman, Neamț, Piatra, Suceava, Siret și Baia.

*) ABREVIERI

A.I.: „Anale de Istorie”; A.I.I.C.: „Anuarul Institutului de istorie Cluj”; A.S.U.I.: „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza, Iași”, secția științe sociale, A.U.B.I.: „Analele Universității București, istorie”; D.: „Dacia”; N.E.H.: „Nouvelles Etudes d'Histoire”; R.A.: „Revista arhivelor”; R.R.H.: „Revue Roumaine d'Histoire”; S.C.I.V.: „Studii și cercetări de istorie veche”; S.U.B.B.H.: „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historica”; S.: „Studii”.

- Cândea, V., *Letopisețul, Țării Românești, 1292—1664, în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în *S.*, 4/1970, p. 673—692. Descoperit într-o arhivă monahală din Siria, textul cronicii cuprinde unele elemente noi față de *Letopisețul cantacuzinesc* pentru aceeași perioadă.
- Columbeanu, S., *Monopolurile feudale din Țara Românească în sec. XVIII în raport cu instituțiile similare din Europa*, în *S.*, 4/1970, p. 727—738. Sînt prezentate unele aspecte ale ponderii monopolurilor feudale în economia domeniială în comparație cu acelea existente în apusul, centrul și sud-estul Europei.
- Comșa, M., *Sur le caractère de l'organisation sociale-économique et politique sur le territoire de la Roumanie durant la période de passage à la féodalité*, în *N.E.H.*, IV, 1970, p. 31—45. Pe baza cercetărilor arheologice, se ajunge la următoarele concluzii: în sec. VII uniunea de obști exista la noi sub numele de „țară”; la sfîrșitul sec. VIII apare inegalitatea socială în cadrul acestor uniuni; în sec. VIII—IX se naște prima fază a feudalismului în Oltenia, Muntenia și Dobrogea; în sec. IX acesta s-a generalizat în Transilvania și parțial la sud și est de Carpați și apoi, în sec. X a cuprins tot teritoriul României.
- Diaconu, P., *Les petchenegues au Bas-Danube*, Buc., Ed. Acad., 1970, 158 p. Autorul prezintă rolul istoric al pecenegilor la Dunărea de jos, relațiile lor cu bizantinii și cu populația autohtonă în sec. X—XI; este o lucrare de geografie istorică, totodată.
- Iancovici, S., *Tudor Vladimirescu. Documente și date noi*, în *R.A.*, 2/1970, p. 569—598. Sînt prezentate și comentate 18 documente care se referă la starea socială și materială, la activitatea militară, din anii 1806—1812, și la nivelul de cultură al conducătorului revoluției din 1821.
- Mihordea, V., *Les lignes du développement de la diplomatie roumaine au XVIII-ème siècle*, în *R.R.H.*, 1/1970, p. 43—62. Se arată că în ciuda vasalității față de Turcia, țările române au avut un rol important în politica europeană, iar prin stabilirea unor legături diplomatice cu marile puteri au pus bazele acțiunii pentru unitate politică și independență.
- Matei, M., *Studii de istorie orășenească medievală (Moldova sec. XIV—XVI)*, Suceava, 1970, 204 p. Pe baza izvoarelor arheologice în special, autorul ridică unele probleme privind apariția și dezvoltarea orașelor în Moldova medievală.
- Negoiu, I., *Transilvania, țară voevodală în a doua jumătate a sec. XVI*, în *A.U.B.*, 2/1970, p. 47—57. Pe baza diplomelor voevodale din Transilvania, autorul susține că această provincie istorică a fost voevodat pînă la 1593 și după aceea principat.
- Papacostea, S., *Oltenia sub stăpînirea austriacă (1718—1739)*, Buc., Ed. Acad., 1970, 342 p. Sprijinit pe o bogată documentare de arhivă și pe materiale publicate, autorul prezintă principalele aspecte ale dezvoltării sociale, economice, politice și culturale ale Olteniei la începutul sec. XVIII intuind, totodată, și premisele reformelor din vremea lui C. Mavrocordat.
- Popa, R., *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, Buc., Ed. Acad., 1970, 304 p. În lucrare este supusă unei analize critice întreaga informație existentă pînă acum asupra acestei provincii istorice menită să reconstituie ansamblul formelor de viață arhaică românească.

- Prodan, D.**, *Încă un Supplex Libellus românesc*, Cluj, Ed. Dacia, 1970, 89 p. Publicând integral și comentând noul document din 1804, autorul arată că acest memoriu continuă pe cele din 1791 și 1792, cunoscute pînă acum, făcîndu-se, totodată, legatarul acestora.
- Șerban, Constantin**, *Constantin Cantacuzino (1640—1716)*, în vol. *Diplomați iluștri*, II, Buc., Ed. politică, 1970, p. 69—114. Autorul prezintă activitatea diplomatică a cunoscutului umanist muntean precum și contribuția acestuia la dezvoltarea diplomației românești medievale.
- Ștefănescu, Șt.**, *Reconstitution de la vie d'état sur le territoire de la Roumanie au cours du Haut Moyen Age*, în *R.R.H.*, 1/1970, p. 3—18. Se arată că în sec. X—XIV poporul român a dobîndit o identitate istorică în cadrul formațiilor politice, organizarea statală din această vreme contribuind la securitatea populației, la sporirea ei numerică, la creșterea potențialului ei economic și militar.

Epoca modernă

- Berindei, D.**, *L'idéologie politique des révolutionnaires roumains de 1848*, în *N.E.H.*, IV, 1970, p. 207—222. Se arată că ideologia generației pașoptiste s-a integrat în procesul schimbărilor inovatoare care au dus la constituirea statului modern român, că gîndirea revoluționară din această epocă a militat pentru integrarea istoriei României în istoria europeană.
- Constantinescu, Miron**, *Un document de mars 1849 d'une importance européenne*, în *N.E.H.*, IV, 1970, p. 197—206. Publicînd o scrisoare a lui Gh. Magheru către L. Kossuth din 4/16 martie 1849, autorul arată că planul unei cooperări militare româno-maghiară împotriva Austriei însemna totodată și o luptă pentru emanciparea politică a celor două popoare.
- Hitchins, K.**, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj, Ed. Dacia, 1970, 168 p. În lucrare sînt tratate, în cîteva studii, probleme ca: Andrei Șaguna și românii din Transilvania în timpul decăderii absolutiste (1849—1859); Românii din Transilvania și compromisul dualist (1865—1869); Nicolae Cristea și mișcarea românească din Transilvania.
- Pascu, Șt.**, *La question agraire dans les Pays roumains à l'époque moderne (jusqu'à la réforme de 1864)* în *R.R.H.* 4/1970, p. 661—676. Autorul studiază problema pe mai multe etape: 1) de la sfîrșitul sec. XVIII pînă la începutul sec. XIX; 2) în timpul revoluției din 1848; 3) în timpul domniei lui Al. I. Cuza, folosind lucrări apărute în ultimile două decenii.
- Malița, M.**, *La diplomatie roumaine. Aperçu historique*, Buc., Ed. Meridiane, 1970, 243 p. O lucrare de sinteză a diplomației românești din antichitate pînă astăzi, epoca modernă și contemporană avînd o dezvoltare mai amplă.
- Zane, Gh.**, *Industria din România în a doua jumătate a sec. XIX*, Buc., Ed. științifică, 1970, 235 p. Pe baza materialelor de arhivă și publicate, autorul tratează unele probleme ale dezvoltării economiei României în epoca modernă (de ex. industria casnică țărănească, meseriile și producția de mărfuri simplă, dezvoltarea cooperăției capitaliste simple, apariția manufacturilor moderne etc.).

Epoca contemporană

- Apostol, I., *Semnificația Conferinței naționale a P.C.R. din 1945 în istoriografia patriei*, în *S.*, 6/1970, p. 1061—1072. Cercetînd documente de epocă, autorul ajunge la concluzia că amplul proces de industrializare, măsurile adoptate de congresele, plenarele și Conferința națională din decembrie 1967 ale partidului pentru construirea societății socialiste multilateral dezvoltate în țara noastră își au rădăcinile în tezele fundamentale ale Conferinței naționale din octombrie 1945.
- Banyai, L., *Uniunea oamenilor muncii maghiari din România împotriva pericolului hitlerist, a hortismului și a fascismului. Madoszul în perioada dictaturii regale*, în *A.I.*, 5/1970, p. 124—137. Sprijinit pe o bogată documentare, autorul arată căile de colaborare și succesele obținute de populația maghiară și de oamenii muncii din Transilvania pentru împiedicarea instaurării fascismului în țara noastră, în ajunul celui de-al doilea război mondial.
- Constantinescu, Miron, Cimponeriu, E., Liveanu, V., Rusenescu, M., Chiper, I., *Etudes d'histoire contemporaine de la Roumanie*, Buc., Ed. Acad., 1970, 169 p. Problemele studiate sînt: 23 August 1944 în lumina istoriei; Aspecte ale crizei guvernării antonesciene în ajunul actului de la 23 August 1944; Gîndirea românească în problema dezvoltării experienței revoluției populare; Istoriografia românească privind insurecția antifascistă din 23 August și consecințele sale; Istoriografia străină privind insurecția armată din august 1944.
- Deac, A., Ilincioiu, I., *Lenin și România*. Buc., Ed. militară, 1970, 247 p. În lucrare este prezentat modul în care activitatea revoluționară a lui Lenin a contribuit la dezvoltarea mișcării muncitorești din România de la sfîrșitul sec. XIX pînă în zilele noastre.
- * * * *Documente din istoria partidului comunist și a mișcării muncitorești revoluționare din România (mai 1921 — august 1924)*, Buc., Ed. politică, 1970, 823 p. Alcătuită cu prilejul aniversării semicentenarului înființării P.C.R., lucrarea cuprinde 324 de documente care înfățișează procesul de întărire organizatorică a P.C.R. în perioada dintre primele sale două congrese.
- Ioniță, Gh., I., *Antifascismul maselor populare, factor hotărîtor al întîrzierii instaurării dictaturii fasciste în România*, în *S.*, 5/1970, p. 927—954. Autorul ajunge la concluzia că masele populare din România, conduse de P.C.R., au dus o luptă continuă și dîrză împotriva tuturor acțiunilor și mijloacelor prin care partidele de extremă dreaptă încercau să introducă fascismul în viața politică a țării.
- Savu, Al. Gh., *Dictatura regală, 1938—1940*, Buc., Ed. politică, 1970, 482 p. Pe baza unei ample documentări de arhivă, autorul ajunge la concluzia că regimul dictaturii regale, avînd un caracter extrem de contradictoriu și de complex, a fost o verigă între democrația parlamentară burghezo-mosierească din România și statul fascist.

ISTORIE UNIVERSALĂ

Epoca veche

- Berciu, D., *Lumea celților*, Buc., Ed. științifică, 1970, 240 p. Problemele dezbătute de autor sînt: originile, primele centre ale puterii celților, expansiunea, cultura lor materială și spirituală, moștenirea celților, rolul lor istoric în dezvoltarea ulterioară a Europei etc.
- Condurachi, E., Ștefan, Gh., *La romanité orientale*, în *N.E.H.*, IV, 1970, p. 7—22. În lucrare sînt studiate următoarele probleme: etapele cuceririi romane în Europa de răsărit; elementele de romanizare (armata, coloniștii, viața municipală, organizarea teritoriului), consolidarea romanității orientale în sec. III și IV și continuitatea sa în secolele următoare.
- Nestor, I., *La fin du monde ancien et les „barbares”*, în *N.E.H.* IV, 1970, p. 23—30. Folosind izvoare literare și arheologice, autorul ajunge la concluzia că popoarele barbare au avut un rol însemnat atît în prăbușirea Imperiului roman de apus cit și în formarea lumii medievale de mai tîrziu.

Epoca medie

- Alexandrescu-Dersca Bulgaru, M. M., *Aspects de la crise de la domination des Habsbourg en Transylvanie au début du XVII-e siècle*, în *N.E.H.*, IV, 1970, p. 111—120. Autoarea ajunge la concluzia că în Transilvania la începutul sec. XVII stăpînirea austriacă a contribuit la decăderea economică a țării și la scăderea numărului populației, la baza acesteia sînd politica de jaf și cotoopire.
- * * * *Călători străini în țările române*, vol. II, Buc., Ed. științifică, 1970, 687 p. Lucrarea este o culegere de texte din peste 40 jurnale de călătorie din anii 1551—1583 menite să ilustreze dezvoltarea economică, socială, politică, culturală a țărilor române în această perioadă.
- Camariano, N., *Alexandre Mavrocordato, le grand dragoman. Son activité diplomatique, 1673—1709*. Thessaloniki, 1970, 107 p. Autorul prezintă activitatea diplomatică a marelui dragoman în cadrul evenimentelor politice din sud-estul Europei de la sfîrșitul sec. XVII, care au afectat și politica externă a țărilor române.
- Goldenberg, S., *Cauzele marilor descoperiri geografice*, în *S.U.B.B.H.*, 1/1970, p. 33—52. Făcînd o analiză temeinică a acestui eveniment istoric, autorul arată că descoperirile geografice, departe de a fi spontane, au fost pregătite de o lungă perioadă de la începutul evului mediu. De asemenea, sînt studiați, rînd pe rînd, factorii economici, sociali, politici și culturali care au stat la baza lor.
- Huizinga, I., *Amurgul evului mediu*, Buc., Ed. Univers, 1970, 570 p. Operă a unui cunoscut gînditor și învățat olandez, lucrarea este, de fapt, un studiu bine documentat asupra formelor de viață și de gîndire din sec. XIV—XV din Franța și Țările de Jos, menit să explice apariția germenilor culturii epocii moderne.
- I.ăzărescu, D., *Umanismul medieval și umanismul Renașterii (Renașterea, Prerenășterea și Anteprenășterea)*, în *S.*, 4/1970, p. 795—800. Autorul arată că umanismul medieval a cunoscut două tendințe: una tinzînd la reînvierea spiritului clasic și alta studiînd critic antichitatea. Cîr privește umanismul Renașterii, acesta

a culminat cu opera lui Petrarca și Boccaccio care au contribuit la avântul studiilor clasice prin intermediul elementelor provenite din Bizanț.

Idem., *Armand Jean de Richelieu* (1585—1642), în vol. *Diplomați iluștri*, II, Buc., Ed. politică, 1970, p. 7—67. Este un studiu monografic în care se prezintă activitatea diplomatică a cunoscutului om politic francez, în cadrul politicii europene din sec. XVII.

Epoca modernă

Boicu, L., *Considérations sur la politique des Habsbourg à l'égard des Principautés roumaines (depuis le XVIII-e siècle jusqu'en 1848)*, în *N.E.H.*, IV, 1970, p. 157—170. Se arată că Austria a promovat o politică de expansiune cu tendințe anexioniste, încercînd prin aceasta să împiedice lupta poporului român pentru emanciparea socială și politică.

Cristian, V., *L'idéologie de l'année révolutionnaire 1848 et la diffusion des connaissances historiques*, în *N.E.H.*, IV, 1970, p. 185—196. Studiind documentele vremii, autorul arată că răspîndirea cunoștințelor istorice în rîndul maselor prin tipărituri, conferințe, prin presă a contribuit la formarea și răspîndirea ideilor revoluționare burgheze care aveau să aibe un rol hotărîtor în prăbușirea regimului feudal, în 1848.

Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, vol. III, Buc., Ed. științifică, 1970, 477 p. În ultimul volum al cunoscutei lucrări a filozofului francez sînt cuprinse probleme ca: originea și evoluția legilor romane cu privire la succesiune, originea și evoluția legilor civile la francezi, legile feudale la franci în raportul lor cu instituirea monarhiei etc.

Mureșan, H., *Politica externă a României între 1871—1900, în corespondența diplomatică germană*, în *A.I.I.C.*, 1970, p. 199—212. Utilizarea izvoarelor diplomatice publicate permite autorului să studieze evoluția relațiilor politice ale României cu Puterile centrale la sfîrșitul sec. XIX, în comparație cu politica generală europeană menită să echilibreze puterea Triplei Alianțe.

Sanmartin, I. L., *Spania și România (de la Unirea Principatelor, 1859 pînă la stabilirea de relații diplomatice hispano-române — 1881)*, în *S.*, 6/1970, p. 1133—1158. Pe baza documentelor de arhivă, autorul stabilește natura contactelor politice și economice româno-spaniole, mai ales în anii Unirii și ai războiului de independență, cînd se constată o opinie spaniolă favorabilă față de lupta poporului român pentru emanciparea politică și socială.

Sîrbu, V., *Revoluția hispano-americană*, Buc., Ed. științifică, 1970, 501 p. Pe baza unei bogate literaturi apărute pînă în prezent, autorul prezintă o amplă monografie a statelor din America de sud și centrală, de la primele contacte ale europenilor cu continentul american, în evul mediu, pînă în epoca contemporană, cînd de-a lungul unei jumătăți de mileniu, popoarele din această parte a lumii au cucerit prin luptă, împotriva asupririi și stăpînirii străine, dreptul la suveranitate și independență națională.

Epoca contemporană

- Bantea, E., *Considération sur la participation de l'armée roumaine à la victoire sur l'Allemagne nazie*, în *R.R.H.*, 5/1970, p. 873—882. Autorul arată că modul cum armata română a acționat în cadrul coaliției antihitleriste a dovedit vitalitatea națiunii noastre, legitimitatea aspirațiilor noastre pentru libertate și independență, o nouă mărturie a energiilor pe care poporul român le-a pus în slujba umanității.
- Bojan, I., *V. I. Lenin despre revoluția socialistă*, în *A.I.*, 1/1970, p. 91. Sînt studiate tezele leniniste privind legile generale ale revoluției și construcției socialiste, subliniindu-se totodată, că marele ideolog al proletariatului a acordat o deosebită atenție cerinței aplicării acestora, potrivit cu particularitățile istorice ale fiecărei țări în parte.
- Butescu, D., *România și problema Dunării în preajma izbucnirii celui de-al doilea război mondial (1936—1938)*, în *A.S.U.I.*, 1970, p. 199—216. Autorul arată, pe baza unei documentări de arhivă, că diplomația românească a luptat împotriva subordonării activității Comisiei internaționale a Dunării intereselor Germaniei hitleriste, care încă de atunci manifesta tendințe expansioniste în sud-estul Europei.
- Decaux, A., *Dosarele secrete ale istoriei*, Buc., Ed. politică, 1970, 388 p. Disponind de o bogată și variată documentare, autorul dezvăluie aspecte mai puțin cunoscute, în special din timpul celui de-al doilea război mondial și din epoca post-belică (de ex. fuga lui Hess în Anglia, sfîrșitul lui Mussolini, asasinarea președintelui S.U.A. F. Kennedy etc.).
- Frasati, F., *Antifascismul în Italia. Republica de la Ossola*, în *A.I.*, 4/1970, p. 76—90. Autorul scoate în evidență un episod remarcabil din rezistența eroică a poporului italian împotriva cîmpirii hideriste, cînd a fost proclamată o republică a partizanilor, în sept. 1944, în zona lacului Maggiore, care a durat 35 de zile.
- Jukov, G. K., *Amintiri și reflecții*, Buc., Ed. militară, 1970, 823 p. Avînd un caracter autobiografic, lucrarea cuprinde o lungă perioadă din istoria Rusiei și a Uniunii Sovietice, cu date noi mai ales din perioada celui de-al doilea război mondial.
- Launay, J. de, *Istoria secretă. Mari controverse ale contemporaneității*. Buc., Ed. științifică, 1970, 406 p. Sînt tratate probleme ale istoriei europene din anii 1914—1945 (de ex. atentatul de la Sarajevo, 1914, războiul de uzură din 1915—1916, ascensiunea fascismului, Anschluss-ul, opoziția față de acordurile de la München, pactul germano-sovietic din august 1939, pactul sovieto-nippon din 1941, surpriza de la Pearl Harbour, eliberarea portului Anvers, în 1944 etc.),
- Rădulescu-Zoner, S., *Crizele politice internaționale de la începutul sec. XX în cadrul teoriei leniniste asupra imperialismului*, în *S.* 2/1970, p. 215—234. Sînt studiate tezele leniniste privind trăsăturile generale ale imperialismului în lumina evenimentelor politice și militare din 1900—1914, de ex. războiul ruso-japonez din 1904—1905, criza marocană din 1905—1906, criza bosniacă din 1907, a doua criză marocană din 1911 etc.

Werth, Al., *Un corespondent englez pe frontul de est*, Buc., Ed. politică, 1970, 831 p. Avînd un caracter memorialistic, lucrarea dezvăluie aspecte din culisele diplomației europene și americane și de pe frontul sovieto-german, în anii celui de-al doilea război mondial. Autorul se bazează pe o bogată documentare, pe lucrări publicate în epoca post-belică și pe constatările sale personale.

CONSTANTIN ȘERBAN ȘI VICTORIA ȘERBAN

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ A METODICII PREDĂRII ISTORIEI (1969—1970)

În volumul al XV-lea al publicației noastre „Studii și articole de istorie” a apărut bibliografia selectivă a metodicii predării istoriei din anul 1944 pînă în anul 1969.

În lucrarea de față, continuăm publicarea bibliografiei selective a predării istoriei — anii 1969—1970. Ca și în bibliografia precedentă, s-au trecut și lucrări de pedagogie generală care pot fi folosite de către profesorii de istorie în elaborarea lucrărilor de metodică și în predarea lecțiilor de istorie.*

METODICA PREDĂRII ISTORIEI

(*Lucrări cu caracter general*)

- Berindei, Dan, *Preocupări actuale în cercetarea istorică*, în „G.Î.”, XXI, 977/1969, ianuarie 10, p. 4.
- Iordănescu, A., *Recomandări privind alcătuirea unei lucrări de metodică*, în „C.M.I.”, 1/1970, p. 50—54.
- Iordănescu, Mihai, *Științele sociale în școala de cultură generală*, în „L.C.”, XLIX, 2/1969, p. 97—101.

Manuale de istorie

- Giurgiu, Ion Radu, *Cît a durat epoca bronzului, din ce direcție a fost atacată Dacia în 105 și cîte bătălii sînt consemnate pe mormîntul lui Radu de la Afumați*, în „G.Î.”, XXII, 1937/1970, aprilie 10, p. 3.
- * * * Masă rotundă. „Ateneu”. *Manualele de istoria României*, în „Ateneu”, VII, 2 (67) 1970, februarie. p. 12—13.

* ABBREVIERI

A.I.: „Anale de istorie”; A.U.B.: „Analele Universității București”; C.: „Contemporanul”; C.M.I.: „Caiet metodic de istorie” (Inspectoratul școlar al municipiului București. Casa corpului didactic. Cabinetul metodic de istorie); G.Î.: „Gazeta învățămîntului”; G.Lt.: „Gazeta literară”; L.C.: „Lupta de clasă”; M.: „Munca”; R.F.: „Revista de filozofie”; R.L.: „România liberă”; R.M.: „Revista muzeelor”; R.P.: „Revista de pedagogie”; S.: „Știința”; S.A.I.: „Studii și articole de istorie”; S.T.: „Știința tineretului”; S.U.B.B.: „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Psihologie — Cluj; T.L.: „Tînărul leninist”.

Modernizarea predării istoriei

(Lucrări cu caracter general)

Malița, Mircea, *Linii directoare ale cercetărilor prospective*, în „L.C.”, 8/1970, p. 13—20.
Pascu, Ștefan, *Perfecționarea și modernizarea școlii*, în „L.C.”, 1970, februarie 27, p. 1, 2.

* * * *Predarea istoriei și geografiei* (culegere de referate), vol. I, Buc. 1970, 111 p.
Biblioteca centrală pedagogică. Colecția modernizarea învățământului.

Văideanu, George, *Sensul inovator și prospectiv al cercetării pedagogice*, în „R.P.”, XVIII, 11/1969, p. 7.

Văideanu, George, *Coordonate pedagogice ale programului de modernizare a învățământului*, în „R.P.”, 10/1970, p. 3—13.

Instruirea programată la istorie

Купцов, А. И., *Cu privire la predarea programată a istoriei*, traducere din rusă, în *Predarea istoriei și geografiei*, vol. I, Buc., 1970, p. 14—24.

Problematizarea lecțiilor de istorie

Drăguleț, Marin, *Problematizarea și valoarea ei formativă*, în „R. P.”, XIX, 4/1970, p. 22—30.

Folde, Werner, *Rolul și importanța problematizării în predarea istoriei*, traducere din limba germană, în *Predarea istoriei și geografiei*, vol. I, Buc., 1970, p. 7—13.

Teodorescu, Ion, Mezirescu, Ion, *Un experiment privind problematizarea lecțiilor de istorie*, în „G.Î.”, 1019/1969, noiembrie 28, p. 12.

Corelația intra și interdisciplinară la istorie

Constantinescu, Miron, *Relația dintre științele istorice și științele sociale*, în „L.C.”, 9/1970, p. 17—24.

Giurescu, C. C., Poghirc, Cicerone, *Cercetarea interdisciplinară*, în „Tomis”, V, 12/1970, p. 15.

Petreanu, Elisabeta, Andreescu, Șt., Ștefan, I. M., *Istoria în ecuație matematică*, în „Magazin istoric” IV, 12/1970, p. 20—25.

Ștefănescu, Ștefan, *Cercetarea istorică în contextul cercetărilor științifice actuale*, în „C.”, 35/1969, august 29, p. 8.

Predarea istoriei în liceu

(Lucrări cu caracter general)

Bărbuleanu, Rea Silvia, Dinu, Constantin, *Structura și conținutul cursului de istorie în liceu*, în „R.P.”, XVIII, 4/1969, p. 99—104.

Predarea istoriei evului mediu

Niculescu, Genoveva, *Marele califat arab. Clasa a VI-a (1 oră)*, în „C.M.I.”, 1/1970, p. 41—46.

Predarea istoriei României

- Cîmpeanu, Ioan, Cîmpeanu Silvia, *Folosirea lucrărilor clasice marxism-leninismului în predarea istoriei României*, (I) în „Tribuna“, XIII, 27—28/1969.
- Teodorescu, Constanța, *Statul dac în timpul lui Burebista*. Clasa a XII-a (1 oră), în „C.M.I.“ 1/1970, p. 47—49.
- Vasilescu, M., *Predarea lecției Marile războaie de apărare conduse de Ștefan cel Mare — pe bază de izvoare*, în „C.M.I.“ 1/1970, p. 34—40.

Formarea noțiunilor de istorie și a concepției științifice prin predarea istoriei

- Almaș, Dumitru, *Valoarea formativă a istoriei în „Colocvii“* V. 1/1970, p. 1.
- Dinu, Constantin, *Formarea noțiunilor de istorie prin activitățile pionierești*, în *Educarea patriotică a pionierilor și școlărilor prin activitățile extrașcolare*, Buc., 1971, p. 79—82.
- Malița, Mircea, *Gîndirea modernă este globală în „Presa noastră“*, XV, 11/1970.
- Miloș, Liubomira, *Concept și valoare în axiologia formală*, în „R.F.“, XVI, 11/1969, p. 1309—1318.
- Pompiliu, Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj. Ed. Dacia, 1970, 476 p.
- Radu, I., *Psihologia învățării*, Buc. Ed. Enciclopedică Română, 1969, 111 p. (colecția „Orizonturi“).
- Tutoveanu, Vasile, *Raportul între didactic și instrucție în procesul formării noțiunilor*, în *Didactica și educația*, Craiova, 4—5 aprilie 1969, p. 86—90.

Educația comunistă prin lecțiile de istorie

(*Lucrări cu caracter general*)

- Mureșan, Cornel, *Funcția educativă a istoriei*, în „Colocvii“, IV, 8/1969, august, p. 4.
- Smarîndache, Gh., *Învățăminte pentru tineretul școlar din studiul istoriei patriei*, în „C.M.I.“, 1/1970, p. 3—7 și 1971, p. 26—34.
- Zamfir, Cătălin, *Semnificația patriotică a științelor sociale*, în „L.C.“, 7/1969, p. 84—88.

Educația ideologico-politică prin lecțiile de istorie

- Radulin, V., *Probleme ale educației ideologico-politice a tineretului școlar*, în „G.I.“ 1970, ianuarie 9, p. 1, 3.

Educația patriotismului și a internaționalismului socialist prin lecțiile de istorie

- Almaș, Dumitru, *Educația patriotică prin istorie*, în „Clubul“, 11/1970, p. 28—29.
- Constantinescu-Iași, Petre, *Glorioasele tradiții de luptă ale P.C.R. și valențele lor educative*. De vorbă cu acad. prof. Petre Constantinescu-Iași, în „Îndrumătorul cultural“, XXIII, 11/1970, p. 23.
- Constantinescu-Iași, Petre, *Sentimentul istoriei*. Dialog cu acad. prof. Petre Constantinescu-Iași, în „S.T.“ XXVI, 6711/1970, decembrie 16, p. 3.

- Daicoviciu, Constantin, *Poporul — făuritorul propriei sale istorii*, în „Munca”, XXV, 6774/1969, august 22, p. 1, 6.
- Dragoș, Nicolae, *Evocînd istoria, poporul își aclamă partidul*, în „S.”, 8358/1970, martie 7, p. 3.
- Dragu, Ion, *Vibrația patriotică a lecției*, în „R.L.” 1970, martie 1, p. 1, 2.

Educația umanistă prin lecțiile de istorie

- Cizek, E., *Cultura umanistă în liceu. Opinii*, în „Colocvii” 1/1969, ianuarie, p. 6.
- Neștean, Valeriu C., *Fondul umanist — o permanență a activității educative*, în „G.I.” XXII, 1970, februarie 20, p. 1.

Educația moral-cetățenească prin lecțiile de istorie

- Cioban, Ioan C., *Unele aspecte privind educația moral-cetățenească a tineretului*, în „Studii și cercetări științifice”, Institutul Pedagogic, Bacău, 1970, p. 11—17.

Pregătirea profesională a profesorilor de istorie

(Activitatea științifică și pedagogică)

- Berca, Ion, *Profesorul — om cu orizont larg de cultură*, în „R.P.”, XIX, 1/1970 p. 73—75.
- Bodin, D., *Știință, talent și metodă în predarea istoriei*, în „C.M.I.”, 1/1970, p. 13—17.
- Crețu, Elvira, *Coordonatele contemporane ale personalității educatorului*, în „R.P.”, XIX, 1/1970, p. 69—72.
- * * * *Din dezbaterile seminarului privind sarcinile ce revin cadrelor de științe sociale în activitatea didactică-educativă și de cercetare*, în „L.C.”, 10/1969, p. 62—86 și 11/1969, p. 32—48.
- Dragu, Ion, *A instrui, a educa, misiunea indivizibilă a profesorului*, în „S.”, 1969, ianuarie 26, p. 1, 4.
- Iordănescu, A., *Profesorul de istorie*, în „C.M.I.”, 1/1970, p. 8—12.
- Maciu, V., *Metoda de cercetare în istorie*, în „Forum”, XII, 2/1970, p. 31—42.
- Pop, Traian, *Vocația pentru învățătură*, în „S.”, 8398/1970, aprilie 16, p. 1, 4.
- Pușcașiu, Silviu, M., *Imperativul îmbinării armonioase a activității didactice cu cercetarea științifică*, în „S.”, XXXIX, 8211/1969, octombrie 9, p. 4.
- Stoica, Ion, *Informare și documentare în științele sociale*, în „L.C.”, 4/1970, p. 108—117.
- Văideanu, George, *Rolul fundamental al educatorului în modernizarea învățămîntului*, în „G.I.”, XXII, 1061/1970, octombrie 30, p. 1.

Pregătirea și planificarea lecției de istorie

- Irimie, Ion, *Plusul de informație*, în „Tribuna”, 3 (623), 1969, ianuarie 16, p. 6.
- Niculescu, G., Teodorescu, C., *Planuri de lecție*, în „C.M.I.”, 1/1970, p. 41—49.
- Onița, Gligor, *Pregătirea pentru lecție în bugetul de timp al cadrelor didactice*, în „R.P.”, 1/1970, p. 88—93.
- Smarandache, Gh., *Cu privire la pregătirea lecției de istorie*, în „C.M.I.”, 1/1970, p. 18—23.

Lecția de istorie

(*Lucrări cu caracter general*)

Sîrbu, Zina, *Lecția, sursă de educație multilaterală*, în „G.I.”, 987/1969, martie 21, p. 2.

Lecția de recapitulare

Gafar, Tatiana, Ciachir, Valeria, *Cerințele lecției de recapitulare și sistematizare la istorie în lumina învățămîntului contemporan*, în „S.A.I.”, XIV, 1969, p. 305—319.

Găvenea, Al., *Cunoașterea științifică și recapitularea cunoștințelor*, în „R.P.”, 12/1969, p. 64—68.

* * * *Recapitularea finală*, în „G.I.”, XXII, 1042/1970, mai 15, p. 1—2.

Roman, Louis, *Recapitularea finală la istorie în clasa a XII-a*, în „R.P.”, XVIII, 12/1969, p. 77—79.

Lecția de muzeu

Ardelean, Ion, *Lecția de istorie la muzeu*, în „T.L.”, 12/1969.

Popescu, Petru Demetru, *Muzeul și educația patriotică*, în „Îndrumătorul cultural”, XXII, 7/1969, iulie, p. 21—22.

Metode și procedee folosite în predarea istoriei

(*Lucrări cu caracter general*)

Bressan, Giuliana, *Metode noi în predarea istoriei*, traducere din italiană, în *Predarea istoriei și geografiei*, vol. I, Buc., 1970, p. 29—34.

Ludariu, Lazăr, Nicola, Ion, *Tendențe actuale în modernizarea metodelor de învățămînt*, în „R.P.”, 6/1969, p. 19—27.

Popescu, Pelaghia, Popescu, Tiberiu, *Noțiunea de metodă de învățămînt în condițiile modernizării învățămîntului*, în „R.P.”, XIX, 3/1970, p. 11—17.

Povestirea, narațiunea, expunerea, explicația, demonstrația

Bîrsănescu, Șt., *Autoritatea cuvîntului rostit de la catedră*, în „S.”, 7959/1969, ianuarie 28, p. 4.

Culea, H., *Explicația în istorie și formele ei istorice*, în vol. *Filozofia istoriei. Studii*, Buc., Edit. politică, 1969.

Dînu, Teodor, *Explicația științifică*, în *Studii și cercetări științifice*, Instit. Pedagogic, Bacău, 1970, p. 19—25.

Învățarea prin lucrul în grup, la istorie

Iliescu, Vasile, *Metoda grupelor în procesul de transmitere-asimilare a cunoștințelor*, în „R.P.”, 11/1969, p. 109—115.

Documentul

- Deleam, F., *Folosirea unui document istoric*, traducere din franceză, în *Predarea istoriei și geografiei*, vol. I, Buc., 1970, p. 25—28.
- Maniotă, V., *Un cerc al profesorilor de istorie de pe lângă Arhivele Statului din Rimnicu-Ilcea*, în „G.I.”, 1970, decembrie 18, p. 2.

Dicționare

- Pascu, Ștefan, *Dicționarul de istorie universală (I). Coordonate*, în „Tribuna”, XIV, 12/1970, martie 19, p. 5 și 13/1970, martie 26, p. 3.

Schema la lecțiile de istorie

- Cîmpeanu, Silvia, Cîmpeanu, Ioan, *Rolul schemei la tablă în predarea lecțiilor de istorie*, în „S.A.I.”, XV, 1970, p. 231—241.
- Dinu, Constantin, Bărbuleanu, Rea Silvia, *Modalități metodice de creștere a eficienței predării istoriei în școala generală*, în „C.M.I.”, 1/1970, p. 24—29.

Beletristica și folclorul

- Petrescu, Cristina, *Istoria oglindită în literatura universală. 1. Comuna primitivă* (Consultație în vederea unui ciclu de expuneri, lecturi și discuții), în „Îndrumătorul cultural”, XXII, 6/1969, iunie, p. 59—60 și XXIII, 1/1970, ianuarie, p. 47—48.

Folosirea mijloacelor tehnice audio-vizuale moderne

(Lucrări cu caracter general)

- * * * *Folosirea practică a mijloacelor tehnice audio-vizuale în procesul de învățămînt*, Buc., Edit. D.P., 1969, 344 p.
- Mucică, T., Cerghit, I., Ceacalopol, G., *Mijloace tehnice audio-vizuale în predarea istoriei*, Buc., Edit. D.P., 1970, 175 p. (Recenzie C. Dinu, în „S.A.I.”, XVI, p. 223).

Diapozitivul, diafilmul, filmul

- * * * *Ecouri la „Actualitatea filmului istoric românesc. Anchetă”*, în „S.T.”, 6314/1969, septembrie 3, p. 4 și 6320/1969, septembrie 10, p. 4.
- * * * *Filmul de istorie. Cetăți feudale pe teritoriul patriei noastre*, în „G.I.”, XXII, 1027/1970, p. 4.
- Roman, I.ouis, *Evidențierea măiestriei militare a oștirii conduse de Ștefan cel Mare, prin predarea lecției pe baza diafilmului*, în „C.M.I.”, 1/1970, p. 30—33.

Televiziunea

Dinu, Constantin, *Telecinema pentru elevi: filmul istoric „Tudor — 1821”*, în „G.I.”, 1970, martie 20, p. 3.

Activizarea elevilor la lecțiile de istorie. (Munca independentă)

Bîrsănescu, Ștefan, Iancu, Stela, Cozma, Teodor, *Studiul individual al elevilor; funcțiile, timpul și locul și cerințele lui*, în *Comunicări științifice*, Universitatea Iași, Institut. Pedagogic, 1969, p. 1—10.

Cozma, Maria, *Promovarea activității independente a elevilor în procesul de învățămînt, cerință a pedagogiei contemporane*, în „A.U.B.”, „Pedagogie”, 18, 1969, p. 65—76.

Lăzărescu, Ion, *Individualizarea muncii independente a elevilor în cadrul predării*, în *Didactica și educația*, Craiova, 4—5 aprilie 1969, p. 400—405.

Țopa, L., *Tehnica studiului individual și dezvoltarea activității independente a elevilor*. Lucrările consfătuirii metodico-pedagogice, Buc., 1970 mai, p. 90—103.

Concursuri și examene

Musculiu, Livia, *În legătură cu concursurile școlare cu temă istorică*, în „C.M.I.”, 1/1970, p. 55—59.

Vasilescu, Maria, *Examinarea și notarea elevilor la istorie*, în „S.A.I.”, XV, 1970, p. 211—230.

Cercul de istorie

Ghinea, N., *Cercurile de istorie în liceu*, în „C.M.I.”, 1/1970, p. 60—63.

Studierea istoriei locale

Better, Ec., Dunăreanu, Aurel, Polko, Attila, Szabo, Iosif, Vancu, Laura, *Funcția formativă a taberei școlare de inițiere arheologică*, în *Didactica și educația*, Craiova, 4—5 aprilie 1969, p. 458—462.

Ceaușescu, P., *Pe urmele trecutului istoric al comunei*, în „G.I.”, XXII, 1066/1970, decembrie 4, p. 2.

Siminescu, Raluca, *Elevii pe șantier arheologic*, în „R.M.”, VI, 6/1969, p. 502—505.

Sîntimbreanu, Mircea, *O mare lecție de istorie a patriei: acțiunea Căutătorii de comori*, în „E.P.”, II, 3/1969, p. 31—32 și „G.I.”, XXI, 987/1969, martie 21, p. 1, 3.

Lucrări de bibliografie privitoare la predarea istoriei

* * * *Bibliografia lucrărilor științifice ale cadrelor didactice*. Universitatea București, Seria istorie, vol. 1—2, Buc., B.C.U. 1970, vol. I A-L, XXIX + 329 p.; Vol. II M-Z., p. 330—660 (330 p.). (Recenzie în „Revista de bibliografie” XXIV, 3/1971, p. 177—178).

- * * * *Bibliografia istorică a României I. 1944—1969. Bibliografie selectivă*, Buc., Edit. Academiei, XL + 642 p. (7386 numere), 364 p. (nr. 7354). (Recenzie, Roman Louis, în „C.M.I.”, 1971, p. 142).
- Racu, Elena, *Metodica predării istoriei. Bibliografie selectivă*, în „C.M.I.”, 1/1970, p. 64—67.
- Radu, Valentin, *Fișier*, în „C.M.I.”, 1/1970, p. 68—73.
- * * * *Revista de istorie. Index alfabetic*, „Studii” XXIII, 6/1970, mai-decembrie, p. 1283—1290.

CONSTANTIN DINU

CALENDAR ISTORIC

APRILIE

- 1 A apărut ziarul „Albina Românească“ la Iași, 1829.
- 2 S-a născut Carol cel Mare, 742.
- 2—3 S-a încheiat tratatul de la Cateau Cambrésis (între Franța și Spania) care pune capăt războaielor pentru supremație în Italia, 1559.
- 3 S-a încheiat tratatul de alianță între Rusia și Moldova la Luțc, 1711.
- 4 Măcelul de la Lena, 1912 ; Constituirea Pactului Atlanticului de Nord (N.A.T.O.), 1949.
- 5 Zdrobirea cavalerilor livonieni de către ruși, pe lacul Ciud, 1242. Decapitarea lui Danton, 1794.
- 6 Abolirea șerbiei în Moldova prin reforma lui C. Mavrocordat, 1749 ; Prima abdicare a lui Napoleon I la Fontainbleau, 1814 ; Începutul revoluției în Grecia, 1821 ; Intrarea S.U.A. în primul război mondial, 1917.
- 7 Proclamarea R. S. F. Jugoslavia, 1963.
- 9 A murit Matei Basarab, domnul Țării Românești, 1654 ; A avut loc a doua răscoală a textiliștilor din Lyon, 1834.
- 10 Desființarea ordinului Cavalerilor teutoni, 1525 ; Spania recunoaște independența Țărilor de Jos, 1609 ; S-a născut V. I. Lenin, 1870.
- 11 S-a încheiat pacea de la Utrecht, 1713 (sfârșitul hegemoniei Franței în Europa).
- 12 Lupta de la Doljești, 1457 ; A murit președintele S.U.A., F. D. Roosevelt, 1945.
- 12—13 Cucerirea Constantinopolului de către cruciați, 1204.
- 14 Lupta de la Orbic, 1457 ; Asasinarea lui Abraham Lincoln, președintele S.U.A., 1865 ; Înființarea Băncii Naționale a României, 1880.
- 16 S-a încheiat tratatul sovieto-german de la Rapallo, 1922.
- 18—24 A avut loc Conferința de la Bandung, 1955.
- 19 A început cruciata săracilor, 1019.
- 21 A fost întemeiată cetatea Roma, 753 î.e.n.
- 24—30 A avut loc Conferința socialiștilor la Kienthal, 1916.
- 24 Lupta de la Jiliște, 1574 ; A început războiul ruso-turc, 1877 ; Ziua internațională a tineretului, 1955.
- 25 S-a născut O. Cromwell, 1599 ; A avut loc Conferința de la San Francisco pentru pregătirea Chartei Națiunilor Unite, 1945.
- 27 A izbucnit răscoala cabochienilor în Franța, 1413.
- 30 George Washington a fost ales primul președinte al S.U.A., 1789.

MAI

- 1 Unirea Angliei cu Scoția sub numele de Marea Britanie, 1707; S-a încheiat Convenția de la Balta Liman, 1849; A avut loc greva muncitorilor din Chicago, 1886; Ziua internațională a oamenilor muncii, sărbătorită pentru prima dată în 1890.
- 2 Lovitura de stat a lui Al. I. Cuza, 1864; Ocuparea Berlinului de armata sovietică, 1945.
- 3 Pacea de la Oliva, 1660, încheiată în urma războiului polono-suedez (1655—1660).
- 3—5 A avut loc Marea Adunare Națională de la Blaj, 1848.
- 5 S-a născut Karl Marx, 1818; A murit Napoleon I în insula sf. Elena, 1821.
- 7 Ocuparea Bucovinei de Imperiul habsburgic, 1775.
- 8—12 Congresul de constituire a P.C.R., 1921.
- 9 Capitularea Germaniei hitleriste, sfârșitul celui de-al doilea război mondial pe frontul european, 1945.
- 9 Proclamarea independenței României 1877.
- 10 Bătălia de la Lodi, 1796; S-a încheiat, la Frankfurt pe Main, tratatul de pace între Franța și Prusia, 1871.
- 11—14 Încheierea Tratatului de la Varșovia, 1955.
- 12 Inaugurarea Columnei lui Traian la Roma, 133.
- 14 Asasinarea lui Henric al IV-lea, regele Franței, 1610.
- 15 A murit la Heidelberg Al. I. Cuza, fostul domn al Principatelor Unite, 1873.
- 16 Intemeierea orașului St. Petersburg (azi Leningrad), 1703; Republica Genova a cedat Franței insula Corsica, 1768.
- 17 Lupta de la Finta, 1653; Începutul războiului vamal între Austro-Ungaria și România, 1886.
- 17—18 Răscoala orașenilor din Bruges împotriva stăpînirii franceze, 1302.
- 19 Bătălia de la Rocroi, 1643. (în cadrul războiului de 30 de ani).
- 20 Încheierea tratatului de alianță între Mihai Viteazul și Sigismund Bathori, 1595.
- 21—28 Săptămîna sîngeroasă din Paris, înăbușirea Comunei, 1871.
- 22 A murit împăratul Constantin cel Mare, 337.
- 23 Girolamo Savonarola a fost ars pe rug la Florența 1498; A început războiul de 30 de ani, 1618.
- 26/27 Tudor Vladimirescu ucis la Tîrgoviște, 1821.
- 28 S-a încheiat la București tratatul de pace între Rusia și Turcia, 1812.
- 29 Cucerirea Constantinopolului de către turci, 1453 (sfârșitul Imperiului bizantin).
- 30 S-a născut Petru cel Mare, 1672; A murit François-Marie Arouet, zis Voltaire, 1775.

IUNIE

- 1 A fost ucis Dan al II-lea, domnul Țării Românești, în luptele cu turcii, 1430; Promulgarea primei Constituții a României, 1866.
- 4 A început al doilea război daco-roman, 105. A avut loc bătălia de la Magenta 1859; S-a încheiat tratatul de la Trianon, 1920.
- 4—6 Răscoala ȣesătorilor din Silezia, 1844.
- 5 Iancu de Hunedoara ales guvernator al Ungariei, 1446.

- 6 Lupta de la Pydna 168 ; Debarcarea trupelor anglo-americane pe frontul din Franța, 1944.
- 7 Stolnicul C. Cantacuzino ucis la Constantinopol împreună cu fiul său, Ștefan, fostul domn al Țării Românești, 1716. Proclamarea independenței Norvegiei, 1905.
- 8 Formarea statului dualist Austro-Ungaria, 1867.
- 9 Semnarea actului final al Congresului de la Viena, 1815 ; A avut loc Adunarea de la Islaz care marchează începutul revoluției în Țara Românească, 1848.
- 10 Italia fascistă a declarat război Angliei și Franței, 1940.
- 12 Napoleon I a început campania în Rusia, 1812.
- 13 A murit Alexandru cel Mare, 323 î.e.n.
- 14 A fost ucis la Roșcani Ioan vodă cel Viteaz, domnul Moldovei, 1574. A avut loc bătălia de la Marengo, 1800. A izbucnit răscoala marinarilor pe vasul Potemkin, 1905.
- 15 S-a dat Magna Charta Libertatum, în Anglia, 1215.
- 16 A fost înființată Academia Mihăileană la Iași, 1835.
- 17 A murit Jan Sobieschi, regele Poloniei, salvatorul Vienei, 1696.
- 18 A avut loc bătălia de la Waterloo, 1815.
- 20 A murit Mihail Kogălniceanu, 1891.
- 22 S-a născut J. J. Rousseau, 1712 ; A avut loc a doua abdicare a lui Napoleon I, 1815 ; Germania hitleristă a atacat U.R.S.S., 1941.
- 23 Începutul războiului țărănesc în Germania, 1524 ; Izbucnirea insurecției muncitorilor din Paris, 1848.
- 24 Au avut loc bătăliile de la Solferino (1859) și Custozza (1866).
- 28 A fost asasinat, la Sarajevo, Franz Ferdinand, prințul moștenitor al Austro-Ungariei, 1914 ; S-a încheiat tratatul de la Versailles, 1919.
- 29 Încheierea primului tratat comercial între Moldova și Rusia, 1656 ; S-a născut N. Bălcescu, 1819 ; A fost realizată uniunea vamală între Moldova și Țara Românească, 1847 ; A început al doilea război balcanic, 1913.

CONSULTAȚII-POȘTA REDACȚIEI

Prof. Merenyi Ede, Carei : Sintem de acord cu sugestiile dv. privind problematizarea predării istoriei, munca independentă a elevilor și munca elevilor cu manualul, probleme care vor face obiectul unor articole ce vor fi publicate în revista noastră în cadrul rubricii de *Metodica predării istoriei*.

Pe viitor, problemele controversate vor fi însoțite și de indicații metodice privind modalitatea integrării lor în lecțiile respective.

Cît privește problema dispozitivului materiei la cl. V—VIII ca și a accesibilității manualelor, sperăm că va face obiectul unor discuții în paginile revistei noastre, pe baza unor materiale concrete, obiective și însoțite de sugestii din partea colegilor noștri de la catedră.

Ținînd seama de sugestiile dv. și ale altor profesori, chiar din numărul următor (XIX) vom introduce și o bibliografie cuprinzînd lucrări istorice apărute peste hotare.

Prof. Simona Vlădăreanu, Cîmpina : Sugestiile pe care ni le faceți sînt binevenite. Am și luat în considerare publicarea, într-unul din numerele viitoare ale revistei noastre, a unui articol privind organizarea și modalitatea de funcționare a unui cabinet de istorie.

După cum vedeți, chiar în numărul de față, în bibliografie sînt cuprinse și unele lucrări de istorie apărute în străinătate.

Cît privește un articol despre pregătirea și organizarea unei excursii pe o temă istorică, sîntem în căutarea unui autor. Ce-ar fi dacă ați încerca?

Prof. Nicolae Dumitrescu, Lugoj și Viorel Faur, Oradea : Am primit lucrările de istorie locală pe care ni le-ați înaintat spre o eventuală publicare.

Spre regretul nostru, nu putem reține în redacție decît articolul intitulat „Revolta țărănilor din Mehadica (1896)”. Celelalte lucrări („Tradiția sărbătoririi zilei de 1 Mai la Lugoj”, „Pauperizarea maselor muncitoare lugojene în perioada anilor 1929—1939” și „Memoriul locuitorilor din comuna Popești, adresat împăratului de la Viena în anul 1871”) care tratează probleme de interes mai restrîns, local, nelegate direct de procesul de învățămînt, nu vor putea fi valorificate în paginile revistei noastre, avînd în vedere noul ei profil și spațiul limitat de care dispunem.

Subliniem și cu acest prilej că valoarea unei lucrări de istorie locală este dată de gradul în care se integrează în istoria generală a patriei. Dezideratul nostru este deci să ni se trimită numai acele contribuții de istorie locală care au vădite implicații de istorie generală.

Articolul privind „Revolta țăranilor din Mehadica“, aflat în portofoliu, va apare în unul din numerele viitoare ale revistei. Întrucît nu putem include decît un singur material de istorie locală într-un volum, trebuie să respectăm cu strictețe și ordinea cronologică a primirii lucrărilor în redacție.

Tov. prof. Viorel Ioanișescu, București, și *filialei noastre Timișoara* li s-a răspuns cu titlul individual.

•

Mulțumim tuturor corespondenților noștri pentru aprecierile favorabile pe care le-au făcut cu privire la noua formă a revistei noastre, aprecieri care ne încurajează și ne obligă să continuăm eforturile în această direcție.

Repetăm, cu această ocazie, rugămintea pe care am adresat-o cititorilor noștri, în numărul precedent, de a ne semnala eventualele erori care s-ar strecura, precum și de a ne da sugestii privind îmbunătățirea publicației noastre.

•

Addenda et corrigenda

Vol. XVII al publicației noastre, rubrica *Calendar istoric* (p. 140—141)

16 februarie : Semnarea Pactului de organizare a Micii Înțelegeri, 1933 (prin care aceasta s-a reorganizat în noile condiții create în urma instaurării dictaturii hitleriste în Germania).

martie : Constituirea Uniunii Tineretului Socialist, 1922 (care în aprilie 1924 a luat denumirea de Uniunea Tineretului Comunist).

•

Întrucît, spre regretul nostru, în vol. XVII al publicației noastre, lucrarea *Umanismul românesc* semnată de *Virgil Cândea*, a apărut — din lipsă de spațiu — fără bibliografia întocmită de autor, o publicăm, în volumul de față, în cadrul acestei rubrici.

Studiul cercetării umanismului românesc. Orientări bibliografice

O monografie completă asupra umanismului românesc nu a fost încă scrisă. Sub titlul *Umanesimo rumeno*, P. Iroaie a publicat în 1967 la Trapani (Sicilia) o culegere de studii, parte retipărită, parte inedite, cu acest subiect, fără a pretinde să-l acopere integral. Autorul acestor rînduri pregătește în prezent o asemenea monografie pentru Editura Dacia din Cluj și o crestomație de texte umaniste românești pentru Editura enciclopedică din București, cărți ce urmează să apară în 1972.

Cercetătorul interesat poate face deocamdată apel la capitolele consacrate umanismului românesc în sintezele de istorie a gândirii și a literaturii noastre, așa dar, mai întîi, la

Istoria gândirii sociale și filozofice în România, București, 1964, p. 42—83 (o nouă sinteză cu acest subiect este în pregătire) și la numeroasele tratate sau manuale de istorie a literaturii române dintre care cel mai complet, mai recent și înzestrat cu o bogată bibliografie este al lui George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, vol. I, București, 1969, pp. 124—256.

Pentru izvoarele umanismului românesc a se vedea următoarele studii: Al. Marcu, *Riflessi della storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV* (Reflectări ale istoriei românești în opere italiene din secolele al XIV-lea și al XV-lea), în „Ephemeris daco-romana”, 1 (1923), pp. 283 și urm.; Claudiu Isopescu, *Notizie intorno ai romeni nella letteratura geografica italiana del cinquecento* (Știri despre români în literatura geografică italiană din secolul al XVI-lea), în „Académie Roumaine. Bulletin de la Section historique”, 16 (1929), pp. 89 și urm.; Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Romania* (Contribuții la istoria culturii italiene în România), ed. 2-a, Roma, 1943.

Despre receptarea literaturilor clasice la noi s-a ocupat pe scurt Tudor Vianu, *Die Rezeption der Antike in der rumänischen Literatur*, în *Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa*, Bd. I, Berlin, 1962, pp. 328—334.

Pentru fiecare dintre umaniștii români ai secolului al XVII-lea cercetătorul trebuie să se adreseze studiilor publicate despre ei, sau edițiilor operelor acestora.

În sfârșit, ar mai trebui adăugate acestor îndrumări bibliografice câteva lucrări de istorie a culturii noastre vechi cuprinzând și pagini despre umanismul românesc. A se vedea, în acest sens, I. Minea, *Din istoria culturii românești. Lecții ținute la Universitatea din Iași*, Iași, 1935; P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, București, 1925; Idem, *Inceputurile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965 (cu un substanțial capitol despre „Umanismul românesc în secolul al XVII-lea”, pp. 202—213); Idem, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969 și *Contribuții la istoria culturii românești*, ediție postumă îngrijită de Silvia Panaitescu, cu o prefață, note și bibliografie de Dan Zamfirescu, București, 1971. Excepțind numeroase contribuții de detaliu ale lui Nicolae Iorga, P. P. Panaitescu este istoricul culturii noastre vechi care s-a străduit cel mai mult pînă acum să izoleze fenomenul umanismului românesc (a se vedea în acest sens și studiile sale despre Petru Movilă și Nicolae Milescu, publicate în „Mélanges de l'Ecole roumaine en France”, 4, 1925, și 5, 1926).

Pentru istoria învățămîntului umanist la noi, vezi Victor Papacostea, *Originile învățămîntului superior în Țara Românească*, în „Studii”, 14 (1961), pp. 1152 și urm.; Idem, *Les origines de l'enseignement supérieur en Valachie* (Originile învățămîntului superior în Țara Românească) în „Revue des études sud-est européennes”, 1 (1963), pp. 24 și urm.; Ștefan Bîrsănescu, „Schola latina” de la Cotnari, București, 1957 și *Academia domnească din Iași, 1714—1821*, București, 1962, (ambele de consultat împreună cu observațiile critice ale lui C. Turcu din *Contribuții la istoria învățămîntului românesc*, București, 1970); Idem, *Pagini nescrise din istoria culturii românești (sec. X—XVI)*, București, 1971 (documentație variată, adesea utilă, dar utilizabilă cu prudență).

Incheiem cu câteva indicații privind mentalitatea generală a epocii în care apare la noi umanismul. A se vedea în acest sens studiile lui Eugen Stănescu, *Valoarea istorică și literară a cronicilor muntenie*, introducere la ediția de *Cronicari munteni* a lui M. Gre-

gorian, vol. I, București, 1961, pp. V—CXXVI, sau cealaltă introducere de Ra d u P o p e s c u, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. Constantin Grecescu, București, 1963, pp. V—L; de urmărit, de asemenea, contribuțiile deja publicate sau în pregătire ale aceluiași autor despre problema *conștiinței romanității* la românii din secolele al XVI-lea și al XVII-lea.

Cum gândirea umanistă românească este în bună măsură continuată, cu mijloace de informare și forme de exprimare noi, în secolul al XVIII-lea, o imagine completă a fenomenului cere și studierea lucrărilor lui A l e x a n d r u D u ț u, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700—1821)*, București, 1968 și *Les livres de sagesse dans la culture roumaine* (Cărțile de înțelepciune în cultura românească), București, 1971.

Tiparul executat sub comanda
nr. 1141 la
Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918”,
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-87.
București,
Republica Socialistă România

DIN SUMARUL VOL. XIX „STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE“

Acad. P. Constantinescu-Iași — *Cu prilejul semicentenarului U. T. C. Cîteva amintiri*

Dumitru Berciu — *Unele probleme ale civilizației geto-dacilor în lumina noilor cercetări arheologice*

Nicolae Gostar — *Situația Moldovei în timpul stăpînirii romane*

Ștefan Pascu — *Voievodatul Transilvaniei*

Dumitru Almaș — *„Despotismul luminat“*

Radu Manolescu — *Ev mediu și feudalism*

Nichita Adăniloae — *Medalion istoric: Mihail Kogălniceanu*

Nicolae Bîrdeanu — *Greva muncitorilor din portul Brăila, 1913*

Maya Philippi — *Rolul comparației în stimularea gîndirii independente a elevilor la lecțiile de istorie.*

Lucia Georgian — *Caracterul lucrărilor metodice de istorie și structura lor*

Sumarul mai cuprinde materiale la următoarele rubrici: *izvoare istorice comentate, planuri și scheme de lecții comentate, bibliografie comentată, cărți noi, calendar istoric.*

